

ד י ו א נ

והוא

ספר כולל כל שירי אביר המשוררים
י ה ו ר ה ב נ ש מ ו א ל ה ל ו י

יוצאים לאור

באספה אחת על פי כתבי יד וספרים נדפסים

עם הגהות ובאורים ועם מבוא

מאת

חיים בראדי

ואחזת חכמים אנשי שם העוזרים על ידו.

ספר ראשון:

שירי חול.

(הערות. חוברת ב').

ברלין תר"ם.

נדפס צבי הירש ברי יצחק אימצקאווסקי.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 166. I 4.

מא.

כ"א ח"א סי' ק"מ; כ"ב ח"א דף קט"ז ע"ב. — משקלו כמשקל שיר ג'.

שורה 1—4: אהבתך נטועה בקרב לבי נטע נעמן (ישעי' י"ז י'), ובעת תדר ממני פצעים נאמנים (משלי כ"ז ו' וע"ד הַלְלִים רעים ונאמנים, דברים כ"ח נ"ט) בלבי; בעת אזכיר את שמך (תהלים מ"ה י"ח). אארה ראש בשמים (שה"ש ה' א'), ואם יעלה על לבי זכרון פרוך, ראש פתנים אינק (אזוב כ' ט"ז). — וְאֲרָה (שורה 3) ב גורם: וארוה.

שורה 5—6: המליצה פנינים — צנינים (במדבר ל"ג נ"ה, יהושע כ"ג י"ג) כבר השתמשו בה גבירול ור"י ברדשי (ראה התחי' חיב צד 48 הערה ז') ואחרים.

שורה 7—10: אהבי (משלי ח' י"ט) ישאו לך שלום (תהלים ע"ב ג'), אשר גם העננים לא יוכלו לסבלו, כי רב הוא מאד כנלי הים. יאמר כי לא יוכלו העננים נשוא את שלומיו, כי לולא זאת היה שולח אותם ביד העב, כמ"ש בסי' ל"ב צד 42 שורה 7 (ראה שם הערת). ובענין אחר השתמש רשב"ג במאמר זה באמרו: וכלם הטבעו כבץ צמיתות | ולא יוכלו שאתם העננים (ש"ש צד 15 שורה 19); ואולי מקור המליצה מאמר חז"ל: מים קשים עבים סובלים אותן (ב"ב דף י'; קהלת רבה פ"ו).

שורה 11—14: אתה הוא ירדתי, אשר בעבורך (למען הוותך) אקרא את החלום ואמר אליו: לאט! אל נא תעבר ותעוף ממני עד שחיותי נגת עדנים (פני דודי), ולחבלי שנה אקרא: לאט, אל נא תמושון עד שדברתי את ירדתי פנים בפנים (במראה החלום). ראה שיר ט"ז צד 19 שורה 1 והלאה והערת שם שורה 14, וראה במדבר י"ב ו' ח'. שורה 15—16: כמטו, קרי: במטה. כונת החרוז פשוטה: המשורר המשיל את כבדו לצור, אשר ירדו הכהו במטתו ויצאו ממנו מימי דמעות (ע"ד המספר במדבר כ' י"א). ראה סי' כ"ב צד 32 שורה 51—52 ומה שהעירותי ע"ז (צד 64), ובכ"ב הנוסח: במטה נוד. שורה 17—18: עובתי את ירדתי ועזבוני גם מחשבות לבי ורעיוני נכוכים.

שורה 19—20: עדה"כ תהלים קכ"ג ב'. — אדוני, בב' כה"י:

אדונים.

מ.ב.

כ"א ח"א סי' קמ"א; כ"ב ח"א סי' כ"ט, ועוד שם "במחנה
הנשאר". — משקלו כמשקל שיר נ'.

1—4: אתם העבים, רדו (משרש רדה, ור"ל הוילו, כמו וירדהו
אל כפיו, שפטים י"ד ט'; וע"ד ע ענין רדו הוא לשון ירידה
ממש, ר"ל קרובים לארץ) והורידו רביבים (דברים ל"ב ב'), והשיבו את
שבות הלב (עדה"כ ירמ' ל"ג י"א; וכן הוא אומר כסי' מ"ה צד 61
שורה 7: והמה רביבים נפשות משיבים) משיבים, מן שביבין די
נור המתלקחים בקרבו, והשכיבו (עדה"כ איוב ל"ח ל"ז; וע"ד ב צ"ל
ה ש כ י כו עדה"כ וישכו המים, בראשית ח' ג') מעט מימי מריבה,
ואחר ירידתם תנו נשמי אהבים. — וכתב ש"י מה נפלא הציוור הנאמן
הזה! בארצות המזרח החמות יעלו נשפי המטר הראשונים, בנפלאם על
הארץ, מעט אבק מן האדמה, ואז האויר יהיה עב ולה וקשה לנשימה.
ואם עוד יתמיד המטר, אז יהי זך ונקי וערב לנפש; והמשורר צוה
בתחלה על העבים להמטיר מטה, ורמז בדלת הב' על המטר המעלה
האבק ובסוגרו על המטר המוכך את האויר, והם מימי מריבה ונשמי
אהבים. — מימי כ"ה במחנה הנשאר", ובכ"א ובכ"ב (סי' כ"ט):
ממי. — מנה כ"ה בכ"א "ובמה"י, ופרשתיו ע"ד ומנתי אתכם,
ישעי' ס"ה י"ב. אולם בכ"ב (סי' כ"ט) הנוסח: תנו (וכן הגיה ע"י
מסברה).

שורה 5: ללא חמא, "במה"ש": בלא חמא.

7—8: מאור תורה, ע"ד גביר תורה (סי' י" צד 12
שורה 1) והרומים לו, והשתמש במלת מאור, שהוא לשון נוסף על
לשון. — כהעלות כרובים, ע"ד וירמו הכרובים, יחזקאל י' ט"ו,
ונראה שרמז בזה על היות אבו אלחסן כרוב הממשח הסוכך עליו
באברתו נעלה מעליו בקצפו.

11—14: לפי הנוסח שלפנינו (נוסח כ"א) הכונה: המוב
טוב הוא שיאמן את מחשבותיו (שכל מחשבותיו יהיו אמתיים) בנוגע
לשאר ירדיו, ואם הוא מדבר עלי, יהיו דבריו בלתי אמתיים? כי הנה

הוא מקדם את פני בתגואות (במדבר י"ד ל"ד, איוב ל"ג י') מקום שלום וכו', ואני לא אדע אם אמנם סיו ולכו שויים בדבר הזה (ומיש דְּבָרָךְ, שורה 12, הוא עפ"י כ"ב, ובכ"א דבריו). ובכ"ב הנוסח:

היאמץ מחשבותיו על ידו ואולי דברו עלי כזבים, «ובמה"נ" אשר פניו (ת' פני בשורה 13), וככל השנניים האלה (זולתי האחרון) כתב ש"י מדעתו ואמר: תמצית ענין הדלת והסוגר נמצא בחשובת אבי נואם להכליף הארון אל רשיד בעת שכעס עליו ובקש להרנו, ועקרו בְּקֶרְאָן. ופה ר"ה ד"ל מוכיח את ידיו על קצמו עליו על לא חמס עשה, וככה הוא אומר: היאמץ מחשבותיו, ר"ל חושד בכשרים, ואולי דְּבָרָךְ עלי כזבים! ואין זה ממדת אנשי אמת' ויש סמך לזה בלשון הכתוב הושע ד' י"ג. ולפ"ז עלינו לנקד על ידיו (שורה 11, ת' על ידיו). — ומ"ש בבאורי הראשון לפרש מלת ואולי (שורה 12) כמו ואם, הוא עדה"כ הושע ח' ז'.

שורה 16: עלי, בכ"א: על. — בכ"ב נוסח החרוו: בעלי פה ועלי יד הכתבים.

שורה 17—18: ישע"י ו' ז'; במדבר י"א כ"ו.

מג.

ברשימה לכ"א ח"א ס' קנ"א וחסר בכ"י עצמו; כ"ב ח"א ס' שניז. — נדפס במה"ע «המזרח» לשנת 1851 עמוד 372. — שורה 7—10 מובאים בלי שנוי בנ"א צד 56. — משקלו כמשקל השיר שלפניו.

שורה 1—8: ריה נעים משובב נפשות יעלה כאפי, וזהר מרהיב עין רואה תהינה עיני, וקול זמר יחיה הנפשות תשמענה אזני — האם הוא ריה מור ועסיסים או ריה ההרסים אשר הרוח תניסם (שה"ש ח' ב'), ואם הוא זהר דמעת העפרים (האהבים) המתנוצצת על לחיהם

או זהר רסימי הטל המבריקים על הורדים, ואם הוא קול כנור המנגן בעד המסך (ראה סי' ס' צד 84 שורה 29—30: כן עלמה בעד מסך; וראה גם סי' ע"א צד 104 שורה 21) או קול התור והסיס (ירמי' ח' ז') הנשמע מבין העפאים וסעיפי העצים, ואם קול מראה וריח באים לי משמו של משה יודי וזכרו, אשר מלא כל אפסי ארץ כזכר מר (ע"ד זכרו כיון לבנון, הושע י"ד ח' ור"ל ריחו; ורמב"ע הוא האומר בתרשיש צד 11: למאוד ערב על כל לשון | גם את כל אף כמור זכרו, ורבות כאלה אתו). ע"ד התחלות כאלה ראה הערתו במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 196 הערה 8. — דמעת (שורה 3), כ"א: דמעות.

שורה 9—10: ר"ל משה הגביר עשה את שביסיו (ישעי' ג' י"ח) מסאר החן, ואולם יותר ממה שהשביסים יסארו אותו הוא יסאר את השביסים, וע"ד שאמר בשיר כ"ט צד 39 שורה 3—4: עדי יתהללו בך מהללים | בהברתך לתורתך גדלה, ובשיר מ' צד 55 שורה 50: ובו יתהללו כל מהללים. וההסלגה הזאת מצויה הרבה בשירי המשוררים, ואמר ר"ש הנגיד (זכרון לראשונים ח"א צד 3): כדמות יפת תאר תגלה את | לחיה — ותחביא את עניליה; ורשב"ג אמר (ש"ש סי' צד 46 וראה שם הערת דוקס): אהללך ואת מהלל אמרי | וצואר טוב ייסה את ענקיו; ור"י אמר (סי' מ"ט צד 66 שורה 18): ושירי בו נשאים, ואמר עוד (סי' ס"ט צד 98 שורה 3—4): ואם לא סארך כי את סארו | ואם לא עטפך כי את רדירו, וכבר העירותי במה"ע Isr. Monatschrift לשנת 1895 גליון 10, אשר לדעתי ממנו ראה וכן עשה יצחק בן הראב"ע בשוררו (לקושי שושנים צד 125, כהנא, ראב"ע ח"ב צד 126, והנוסח הנכון בחדשים גם ישנים להרכבי מערכה א' ג' 7 צד 49): יהללך להתפאר אבל לא | לסארך ואת תחבש פארוי. ובשיר רמב"ע לר"י צ בן ברוך, תחלתו: וזו מתי האהבה (המגיד לישראל שנת מ' גליון ד'): נאו נגידו פי במהללו ערי | על ראש בנות עיש לאות הוצגו. ובמנחת יהודה (טעם וקנים צד 8): אל תעדי עליו עדי והב | פן העדי יהיה לבהרת. ור"י חריוו אמר (הקדמה לתחכמוני דף ג'): כי זה הספר הוא כענק, לא יתספה אלא על גרונו, ולא יתכבד אלא על צוארו; ראה גם הערותי לסי' מ"ו שורה 1—2 ולסי' נ"ד. — יסאר כ"ה בכ"ב, וכן הוא גם במה"ע "המורה" ובג"א. וש"י רוצה להגיה:

מִפְּאָר, בשביל התננים שבמכתב (מִפְּאָר מִפְּאָר). ואין זה מעם מספיק לדעתי.

שורה 11—12: החן אֶהְבֵּנִי של רמב"ע, ורמב"ע ידיד החן ואֶהְבֵּנִי, ושניהם נעלמים (איוב ל"ט י"ג) ושמהים איש באחיו, בן ניל שעור החרוו. ויש"י מניה וקורא והחן אהובו, נגד המשקל ונגד המסור בכ"י ובדפוס, והוא לדעתי תקון שלא לצורך. — נעלמים "בהמורח": עולסים.

שורה 13—14: הוא ירש את הנדיבות מאבותיו והתנהג גם הוא כהם, ועל ידי זה נשארה מעלת הנדיבות תפוסה (חבקוק ב' י"ט) עליהם, ולא הם אצלו יחוסם, והוא ע"ד שאמרו (חרי"י שער מ"ד דף ס"א ע"א): מי שיש לו יחס נכבד, ראוי לשמרו בטוב המעשים פן יאבד. ויש"י קורא: ונדיבותיו, ומפרש ע"ד שאמר רמב"ע על עצמו (אריג ח"ב צד 183: ונחלתי חסדים מקדומי | והוספתי לאלה הנחלות (באריג והוחלתי ת' ונחלתי); והזון הרעיון הזה נפרץ הוא בשירים. והפרוש הזה הוא הנכון גם לדעת ב. — וירש, בכ"י: ויורש.

שורה 15—16: ראה ס' כ"ה צד 35 שורה 23—24 והערתו שם (צד 67). — כפרסים, מלשון הפרס והעוניה (דברים י"ד י"ב).

17—18: הוא גדול בערכו מכל בני האדם, ובעור אשר הם ערוכים רק בחרשי אדמה ערוך הוא בכל יקר (וכאשר אמר כמ"י ס"ז צד 22 שורה 28: ובנפשך אין כל יקר שוה). — בחרשים, כן הוא בכ"י ובכ"י הוא (וכמ"ש בשורה שלפ"ו בכל יקר), "ובהמורח": כחרשים.

שורה 19—20: אם יחשב איש לשקול את נדבותו הרבות היה כאלו בא לשקול הררי עד (חבקוק נ' ו') ונבעות עולם כפלס ומאזנים (ועדה"כ ישעי' מ' י"ב), והוא ע"ד הנאמר בראשית י"ג ס"ו, ס"ז ה'.

שורה 21—22: אולי אמר כן אחר אשר חלה רמב"ע ויחי מחליו. — בניני חסרו, אם תרצה אמור שמוסב על "צור" שבשורה 21, והכונה שלא הרס את בנינו אשר בנה בחסרו ולא קצץ בנטיעותיו והחיה את רמב"ע; ואם תרצה אמור, שלא הרס הצור את בנין החסרים אשר בנה רמב"ע.

שורה 23—26: קח את חרווי השיר, אשר רכסתי אותם (שמות כ"ח כ"ח) ואעשם חרווי ענק לצואר זכרך, ובקרסים נתתי אותם לללאות אהבתך, לאחו ולחבר בס את ידידותך (עדה"כ שם כ"ו י"א). — חרוויים כחרוויים, כבר השתמש ר"ה בתננים זה בשיר י"ז צד 23 שורה 1—2; «בהמורח», בחרוויים. — לצואר זכרך (שורה 24). וכן הוא אומר בסי' מ"ט צד 67 שורה 48: ענק זכרך. — לללאות (שורה 26), בכ"יב «ובהמורח»: לולאות. — בקרסים, כ"ה בכ"יב «ובהמורח», והכונה: נתתים בקרסים למען ללאות אהבתך (ע); ויש"י נורם: בקרסים.

שורה 27—28: החרוויים יהיו פעמונים למעיל מעלתך (ראה סי' מ' צד 55 שורה 43—44 והערתי שם), וכליל עכסים (ישעי' ה' י"ח) לתפארתך. — כליל, ר"ל עדי ועטרה; ראה שר"ל דיואן סי' מ"ז הערה כיג (דף ז' ע"ב), והערתי לשיר ל"ז שורה 19—20, והנגיד בשירוי השתמש הרבה במלה זאת כמובן שלפנינו, כמו: כליל כהנה (זכרון לראשונים ח"א צד 4), כליל מלכות (שם צד 58), ועל ראשם כלילים (שם צד 62), כליל ראשי ומכלולי (שם צד 86), כליל ראש בני יצהר (שם צד 112).

שורה 29—30: אל יקל בעיניך היות החרוויים האלה מעטים במספרם, כי אם הם מעטי הכמות הם רבי האיכות, והם פרושים כמעטה מעשה רקמה; כן נ"ל להגיה ולפרש את הכית קשה ההבנה הוה, ובכ"י וכן «בהמורח» רקמה ופרסים, ולא אוכל לפרשו מלבד שהוא גם מתננר למשקל השיר, ואולי צ"ל רקמה ופרסים כמו כנתת פסים, בראשית ל"ז ג', והכונה: למען מעטה שלהם שהוא רקמה ופסים, ואפשר ג"כ שצ"ל רקמה מְכָסִים, ועדה"כ יחוקאל מ"ז י"ח. — מְעָטָם, מלשון מעטה תהלה, ישעי' ס"א ג'.

שורה 31—32: ואני הנה ארגתי את החרוויים מהיקר (כל דבר נעלה ונשגב), והמה חפושים ומוצאים מוולל (עדה"כ ירמ"י מ"ז י"ט), למען יאתו לך ויהיו ראויים לכבודך. — יאתו, «בהמורח»: אתו.
שורה 33—34: בראשית מ"א מ"ז; ישעי' י"א מ'. — רב שלומות, בכ"י: רוב שלימות.

מד.

רשימה לכי"א ח"א סי' קנ"ה וחסר בכ"י עצמו; כ"ב ח"א סי' צ"ד. — נרפס במה"ע „המורה" לשנת 1851 עמוד 382. משקלו כמשקל השיר שלפניו.

שורה 1—2: יאיצון, בראשית י"ט מ"ו. — הפרוד יאסר וירתם את הפרדים למען ימהרו הידידים לנסוע. פרדי הפרידה (לשון נופל על לשון) השתמשו בו המשוררים הרבה, וכן יאמר חריו: ורתמתי פרדי הפרידה (שער כ' דף ל"ז ע"ב, וקאמינקא בהוצאתו „המחקנת" — קרי: המסכנת — צד 198 הדפים: ורתמתי ערידי הפרידה (l), ותחת שהיה לו לחפש את הנוסח המתקן בספרי דפוס, הוא ממשש כעור קיר וכותב בהערותיו צד 496: אולי צ"ל ורתפתי ע"י הפרידה (l), וכן אמר עמנואל (מחברת ד' צד 28): ומאז רתמת פרדי הפרידה (וכדפוס: רחמת) ואמר עוד (מ"ד צד 106): וימהר וירתום פרדי הפרידה, ועוד לו (מ"ט צד 152): יום ירתמו ימים לפרדי הפרידה.

שורה 3—4: שבע דודים (ר"ל אֶהָבִים, ע"ד נרוה דָּדִים, משלי ז' י"ח) והתענג עליהם בעור הידידים עמך, כי יום מחר, אחר אשר יסעו מזה, תשבע נדרים בעבורם (ערה"כ איוב ז' ד'). — בעודם עמך, כ"ה בכ"ב, „ובהמורה" בעורך עמס, נגד המשקל.¹⁰

שורה 5—6: יעצתיך לאמר שבע דודים וכו', וטעמי ונמוקי עמי באמרי לך „חטוף ואכול חטוף ואכול", כי הומן הרע הזה ישים את חסריו רק כמוספים (הבאים לעתים רחוקות) ואמנם רעותיו כתמידים המה (אשר זמנם פעמים בכל יום), ועל כן עליך למהר ולהתענג בטוב הומן טרם יעבר מועדו. — מוספים ותמידים, על שם הקרבנות, וכבר השתמש רי"ה במליצה הזאת גם במ"א (סי' ס"ט צד 98 שורה 5—6: ישחרך ופניך יקדם | במוסף חן אשר עמך תמיד; סי' ע"ה צד 114 55—56: עמרות הם לוולתך טפלות | ומוספות והם עמך תמידות). ראה דוקס, נחל קדומים צד 51 והערתי במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 168 הערה 10.

מדה.

כ"א ח"א סי' ק"ס; כ"ב ח"א סי' ק"י; כ"ג ברלין 4^ו סי' 576
דף קכ"ז ע"א. — גרפס במה"ע "המורח" לשנת 1850 עמוד 646. —

משקלו הוא הנקרא בל"ע מִתְּקָרָב. — בכ"א רשום עליו: ולה אלי ר'
יהודה בן גיאת ופי תרגמה וקאל ימדה אבי זכריא בן מר אבון. —
כנראה השיר שלוח לחברת יודים ובראשם לר"י הנ"ל.

שורה 1—2: לבבי נתון לכם אתם סגלת הנדיבים, ר"ל נדיבים
שבנדיבים, אשר תמשכוני אליכם בעבות האהבה.

שורה 3—4: שירי יהודה, שהוא כסיר (ע"ש גור אריה יהודה,
בראשית מ"ט ט') התעודה (= התורה) ונבוכד, הם כחרוים אשר גם מלאכי
מעלה ילכשו אותם כעדי להתיפות בהם. — ושירי, בכ"א: ושמרו;
"בהמורח": ושיר. —

שורה 5—6: ואני תמה על היות ספרים יכולים להכיל את דבריו,
והם (הספרים) אינם כתבים באצבע אלהים (שמות ל"א י"ח)! — החרון
היקר הוזה חסר בכ"ב "ובהמורח". —

שורה 7—8: המה, ר"ל דבריו הם כרביבים משיבי נפש, ורשפי
אש יוצאים מהם המדיבים את הלבבות; ראה שיר מ"ב צד 57
שורה 1—2, וכבר העירותי (Isr. Monatschrift) לשנת 1895
גליון 10), כי למד חריו מר"ה באמרו (שער כ' דף ג' ע"ב): מלים הנמשות
משיבות והלבבות מדיבות. — ומ"ש לבבות מדיבים הוא ע"ד שאמר
בשיר כ"ה צד 35 שורה 31: והרך לב בני קדר במליו, וע"ד שרש
דוב כמובן שלפנינו ראה ההערה לשיר ז' שורה 47—48 (צד 16). —
והמה, כ"ה בכ"א, ובכ"ב וכן בכ"י ברלין "ובהמורח": ומהם. — לבבות
מדיבים, על הגליון בכ"א נוסח משבש: לבבות משיבים; "בהמורח":
מריבים. —

שורה 9—12: ומי יתן אותי על כנפי נשרים (שמות י"ט ד')
ואוכל להרחיק נדוד אל ידי הרחוקים ממני ואם הם קרובים אל לבי

(והוא עדה"כ תהלים נ"ה ד' ה'), ואלה הרחוקים אמנם רחקו ממני והם בשחקים. ר"ל מרחק רב ביני וביניהם כמרחק אשר בין השמים ובין הארץ, ואמנם בחר בשמים ממעל לרמו. כי גם מעלתם גדלה מאד, (ורשב"ג אמר, ש"ש ס"י ל"ג צד 15 חרוז 15: כבר היה תמול קרוב לנפשי) והיום גבהו מני שחקיו, ודבריו מיוסדים על הכתוב איוב ל"ה ה'), ומצד אחר הם קרובים אלי כי הם שוכנים בקרבי (תהלים ק"ג א'). — המליצה שלפנינו שכיחה מאד, בפרט השתמש בה הרבה ר"ה; ראה ס"י ל"ב צד 42 שורה 11—12 והערתי שם (צד 77), וכבר מצאנו שהשתמש במליצתו שלפנינו מלה במלה גם במכתבו הערוך אל הכמי נרבונא (צד 217 שורה 11—12). — בכנפי, «בהמורה»: כנפני. — נשרים, כן הוא ככל הנוסחאות והוא הנכון ובכ"א: שחרים.

מו.

כ"א ח"א ס"י קפ"ד; כ"ב ח"ג («מחנה הנשאר») ס"י ק"י. הבית הראשון נמצא גם בכ"ב ח"א ס"י י"ט. — משקלו כמשקל ס"י ג', אכן נפלא הוא ויחיד במינו בשירים העבריים (וגם בשירי הערביים לא נודע לי כמוהו) מפאת שלש היציאות (Reime) אשר לו, כי יש בו יציאות בכל סוגי, ויציאה אחת בדלת, וזה באופן שדלת אחת יש לה יציאה (ר"ל חרוזה) ושניה לה בלא יציאה חליפות, מתחלת השיר ועד סופו. יציאת הדלת הברחה קים ויציאות הסוגר הן ין בים. ויש לשיר שלפנינו עוד מעלה אחת, כי מלות היציאה (Reimworte) שבסוגר משקל אחד להן (עדיו, בדיו וכו', ב"ת; רביבים כתבים וכו' יחד ותנועה).

שורה 1—4: את יונת רחוקים (תהלים נ"ז א'), הממחרת לעוף מקצה השמים ועד קצהו, שאי נא שלומתי לידידי, אשר מדברי פיהו הם כרביבים (דברים ל"ב ב'), והוא גונב את הלכבות במליו אשר חלקו מחמאות, כאלו נכתבו בשמן מר שחור ולא בדיו. מדברי עדיו, פרשתי בו: אמרי פיו, ונראה שפרש כן ר"ה עדיו לבלום (תהלים ל"ב ט')

המשביע בטוב עדיך (שם ק"ג ה'); ראה ר"ש פונזאנסקי בספרו ע"ד ר"מ הכהן צד 175. והי' קרוב לאמר שהכונה במדברי עריו, דבריו הנחמדים, וכן פרשו ראבי"ע, רד"ק ור' יונה עדות לאסף מזמור (תהלים פ' א') "על דרך מכתם לרוד (שם ט"ז א') הדומה לאמרו בכתם אוסיר (איוב כ"ח ט"ז) (והענין שהוא מאמר יקר ונחמד) וכמו הענין הזה אומרים הערב לשירים הנחמדים משיריהם מוזהבות" (ר' יונה שרש עדה); אבל השתמש המשורר במלת עדי בכונה זאת להלאה שורה 12. — ומצאנו גם לרמב"ע שהשתמש במלת עדי במובן שלפנינו באמרו תרשיש צד 34:

יַעֲלֶה כְּמֹז כּוֹכַב בְּיַד עֶפֶר
הכּוֹס וּמִעֲרַבוּ יִשׁוּ עֲדִיו
וַיִּזְרְחוּ אֲזָרָיו עָלֵי לְחָיו
נִיחַ בְּהוֹדוֹ מִצְבֵי עֲדִיו

(הכונה: הכוס יעלה ביד העפר ויבא בפיהו, כנוכבים העולים במזרח ושוקעים במערב — וזה טעם: ואם ידך כמזרח (כצ"ל) לו | תנה פיך כמו מערב (תרשיש צד 33) — ומאור הכוס יאיר על לחי העפר, אשר יפה הוא יותר מצבי עריו, ר"ל מן התכשיטים אשר לבש אותם לנוי; ראה הערותי לשיר מ"ג שורה 9—10 ולשיר מ"ח). — החלקים (שורה 3). תהלים נ"ה כ"ב. ואמר בשמן מר וכו' עדה"כ (שם שם) רכו דבריו משמן.

שורה 5—6: ובדבריו כל מחמד עין, כי מכתביו הם תאוה לעינים, והם לבנים ויפים כאלו היו גנובים מלבנת לחיו. הנה דמה את הכתב לשחרות המר (שורה 4) ואת המכתב ללבנת לחי; ראה הערתי לסי' צ"ד צד 140 שורה 55 והלאה.

שורה 7—8: דבריו הם מתוקים מדבש והם מריקים (וכרי' די י"ב) צוף משפתיו, וניביו (אמריו) הם קצובים מעצי פרוי, עץ הרעת אשר פרוי יתן בעתו, פרי החכמה ותנובת התבונה. — קצו ב"ם (שורה 8), מ"ב ו' י'.

שורה 9—10: הצבי, ר"ל ידידי, ישלים עמי (דברים כ' י"ב),
ר"ל הוא איש שלומי, וחציו (דבריו שהם כְּהַצִּי אהבה ושלוה) נחתו
בי (תהלים ל"ח ג') ושיריו יתפשו תליו (בראשית כ"ז ג') כרבי קשת
(שם כ"א כ') ויורו חצים בלבי.

שורה 11—12: לאמיו (כשפיו, ראה סי' ט"ו צד 20 שורה 34
[35]); והכונה על חכמתו הרבה, ראה סי' כ"ה 36 שורה 49—50)
מריקים (תהלים ל"ה ג') להט החרב המתהפכת, אבל עם צבי עריו
(יחזקאל ה' כ') ותפארתו יעופון כרובים (עדה"כ בראשית ג' כ"ד). —
ולאמיו, בכי"ב: ולהטיו; בכי"א על הגליון: ג"א ולאמ. — יעופון
(שורה 12), בכי"א: יעפון.

שורה 13—14: שיריו יענו (ישאו קול ענות גבורה) חד אחרי
חד, איש אחר רעהו, והם קרובים לקרב ויוצאים למלחמה על צבא
צביו, מערכות ידידו. ואולי טעם צבא צביו הוא: צבי צבאו (נסמך
הפוך), עדה"כ ירמי' ג' י"ט (וכן השתמש רי"ה במליצה הזאת גם בסי'
מיט שורה א'), ושעור החרוו: משליו (ביחד) עם צבי צבאותיו קרובים
לקרב. — ולקרב (שורה 14), בכי"ב: ולקרוב. — קרובים (שם),
אולי יש לקרוא קרבים, ובכי"ב: מריבים.

שורה 15—16: הכתבים, אשר הוא ישלח אלי, ירוצון מאתו
בכרקים, והמה ישלפו כליו (בראשית כ"ז ג') לנגדי, והוא ע"ד שאמר
בשורה 10: ושיריו יתפשו תליו כרבים. — לנגדי (שורה 16),
בכי"ב: לנכחי.

שורה 17—20: שאי שלומותי (שורה 1) לעפר, אשר אם
יבוש (מפני אנשי המעלה, ובשת האמורה בזה לא לבשת ולא
לחרפה תחשב לאיש, אבל היא מעלה גדולה, והיא הפך העזות והחציפות,
וכמו שאמרו במשנה אבות ס"ה מ"ב: עז פנים לניהגם ובשת פנים לני"ע)
יחליק מליו וידבר רכות, בעוד אשר מברק יפיו יהפכו פניו לפני
להבים (ישעי' י"ג ח'), אבל אם יאנף או מליו חלקים (שי"א י"ז
ט'), וכתב חלקים תחת חלקים מפני לחץ המשקל" — (ע) אכורי
הוא ולא ירחם, לכו קשה כשמיר ובראות קשיו יפל עלי לבי
וישבר והיה לרנבים. פרשתי כן את הנוסח שלפנינו כמ"ש בשני

כ"י, ואמנם יש זרות במלת בבשתו (שורה 17), אשר שם אותה המשורר נגד יאנף שבשורה 19; ואולי ט"ס נפל בזה. — יחליק (שורה 17), בכ"י: יחלוק. — חלקים (שורה 19), שם: חוקים (תקן שלא מדעת). — ולבי (שורה 20), שם: ולבו.

שורה 21—24: ראה שיר י"ז צד 23 שורה 9—10 ובהערתו שם (לעיל צד 47); וכן הוא אומר בשיר נ"ז צד 74 שורה 3—4: מנלה הנלתה נפשי בעשק | אהה נפשי הלא את העשוקה. — עצובים (שורה 22), ישע'י נ"ד ו', וביב כה"י: עצבים. — שעור שורה 23—24 הוא: גם אתה, לבי, הנך מן העשוקים (ירמ' נ' ל"ג) הכלואים, והעוובים עתה בחמת מריו, ונראה שפרש ר"י מרי שיחי (איוב כ"ג ב') מלשון מרירות. כאשר בארוהו גם יונתן ואחרים. ואין צרך להגיה בחמת קריו (עדה"כ ויקרא כ"ז כ"ח), אף כי ההגה הזאת לא רחוקה היא. — לבי (שורה 23), בכ"י: לב.

שורה 25—28: האם לא מצא ידיו די צרכו (עדה"כ ויקרא י"ב ח') כבל הלכות אשר עשק, כי עשק גם את לבבי וימלא אותו מכאובים, וכי ששך את דמי בלי שלום נוקים (ראה ס"י ע"י צד 100 שורה 31—32: ראה כי נטרפו לבות לקחום | שאל הישלמו את המרסות) ביום הפך לחם את צריו, את הצרי הנוטף ממנו ומשיב נפש ידידיו, והכונה במלת לחם על חלי האהבה אשר הוא כאש עצור בעצמות האוהבים. זה הנ"ל בפרוש החרוז הקשה הוה. ועל דעת ב' הם הוא פה בטעם חמת נחש (Gift) והוא הפך הצרי, אשר הוא מרפא לנוף, והיה פרוש החרוז: ביום אשר הפך לחמת נחש את הצרי כאלו היה אויבי. ונוסח כ"י הוא: לָסֶם צָרְיוֹ, והכונה לפי"ו שהפך את הצרי לָסֶם המות; והנוסח הוה עקר לדעת ע. ושי"י גורם לָסֶם צָרְיוֹ. — כאיבים (שורה 28), בכ"י: כאבים.

שורה 29—34: אתם השואלים על שלומי אני הנבר בלי לב, איך תשאלו לבבי איה איפה הוא? הלא חציו כבר גולוהו אהבים ביום אתמול, וחציו הנשאר לפלטה, היום גם הוא מחולק לחלקים (ראה ס"י ל"ב צד 42 שורה 9—10; ס"י מ' צד 53 שורה 5—8; ס"י נ"ז צד 74 שורה 5—6); מאד חשק לבבי מהלה הכאה ממבט עין ידיו

(חלי עין, ראה סי' מ"ט צד 65 שורה 3 ובמה שפרשתי שם), ועתה נהפכו נחלי חליו והיו לעבים מורידות דמעות (ראה הערת לסי' מ' שורה 9—12, לעיל צד 93). — ועל כן (שורה 33), בכ"ב: ולכן.

שורה 35—36: ואחר כל אלה אין אני מתחרט על אשר כרתי ברית אהבה את ידי, כי אתו גם מרורי האהבה מתוקים ונחלי הבכי ערבים. בחרתי בנוסה כ"א שלפנינו, יען מלת מתוקים היא הפך מררים; אבל תתכן גם נוסחת כ"ב: מדורי אהבה, והכונה על אש האהבה ועל נחלי הבכי הבאים מכחם, ודברי המשורר נסמכים על מ"ש בשורה 34: בתוכו נחלי חליו כעבים. וש"י קורא בשורה 34 נחלי חליו ובשורה 36 נחלי חליו.

שורה 37—40: חתימת השיר: ידיד נפשי, אשר תארתי את אהבתי אותו בשירי זה, אם נשה בי חרוזים, יהיו שירי ערבים ומהם אשלם נשיו, אותם אשיב לו כפולים כענקים (כשני חרוזי פנינים) ורבועים ישיבו לענק חליו (ערי תפארה, וכנראה הכונה על השיר ששלח לו להמשורר ירדו זה). ואמר כפולים, כי הבית חלקיו שנים, דלת וסוגר; ובאמרו רבועים רמז על היות בשיר זה שלש יציאות וחרוז אחד בלי יציאה.

מז.

כ"א ח"א סי' ש"ט. — משקלו כמשקל שיר א'.

שורה 1—4: אמנם נמסרו לך מעינות החכמה, עד כי אתה משלח מעינים בנחלים, נהרי נחלי הבין יפוצו חוצה, ונוסף על כל אלה רצה הקב"ה לזכות אותך, ויתן בלבך תם וישר וכל מרה חמודה. — איך, לא בא על השאלה, אבל על הפליאה, כמו איך נפלת (ישעיה י"ד י"ב) והרומים לו. — רצון שכני סנה (שורה 3), דברים ליג מ"ו.

שורה 5—6: תהלים פ"ט ב'.

שורה 7—10: היום, אשר בו הקימך ד' על להיות לנניד ולנשיא בתוך עמו. יום בשורה היה גם לכוכבי השחק, גם הם ראו ושמחו בראותם את נצחונך, כי גם הם באו לעזרתך (ע"ד הנאמר שפטים ה' כ', שם שם כינ) בעת אשר רצה כך אלהיך ויאמר להרים אותך בחור מעם.

שורה 11—20: מה היה להם לפתאים אשר קמו נגדך לתרוך בך מלחמה? הלא הם לפניך כקש לפני אש וכעצים יבשים לפני האור, הרים ירך על צריך (מיכה ה' ח') וכל אויבך יכרתו, ילכו הלוך וחסרו, יכלו יתמו לנצח, וכבר ראינו כי כל עמלם ויגיעם להרע לך אך לריק היה, הטיח אשר טחו נהיה לתפל וסרו אבני בהו, אשר בנו מהן קיר (עדה"כ יחוקאל י"ג ו' והלאה); אל גמולות שלם ישלם (ירמי' ג"א נ"ו) להם כחק אשר שלם לכל העמים והאנשים אשר הכרית אותם ומירו נגורו (תהלים פ"ח ו') ויהפך אותם ויפילם ארצה, כאשר הפך את דגון ויפילהו ויפל גם את האשדדים עוכרי דגון בהכנידו ידו עליהם (ש"א ה' ג'—ז'), ובעת ראו משנאיך את מפלחם הכירו וידעו, כי נפלו בתוך שיחה אשר כרו לפניך (עדה"כ תהלים נ"ז ו'; ראה שם ז' ט"ז; משלי כ"ז כ"ז). — יתגוררו, מלשון ושמרי תורה יתגרו במ (משלי כ"ח ד'), ונראה שפרש כן את הכתוב על דגן ותירוש יתגוררו (הושע ז' י"ד); בכ"י: יתגרו, ועל הגליון: יתחדשו. — נהיה (שורה 13), בכ"י: היה. — בשורה 16 חסרה מלה אחת, והמשקל יוכיח עליה. — הפך (שורה 17), בכ"י: נהפך. — שוחה (שורה 20), כ"ה בכ"י, וצ"ל וְשִׁיחָה, שהוא עדה"כ תהלים נ"ז ו'.

שורה 21—22: אויבך יאבדו ואתה תעמוד, המה כנגד יכלו ואתה תוריש את מעלתך ואת כבודך גם לבניך, כי ממך ידרך כוכב וקם שבט (עדה"כ במדבר כ"ד י"ז), והם גם הם רעים יקרים הם לי (תהלים קל"ט י"ז). — ידרך, בכ"י: דרך.

שורה 23—24: הגדתי בזה מקצת חסדיך ומעט מתהלותיך, אבל נותרו עוד אלפי רבבות על הנוכרים.

מח.

כ"א ח"א סי' קע"ד; כ"ב ח"א סי' י"ז. — משקלו כמשקל סי' ב'. —
גם השיר שלפנינו נצמד הוא (ראה הערתי לשיר י"ב ולשיר כ"ג),
וכבר העירוני (במה"ע Isr. Monatschrift לשנת 1896 גליון 2)
שהשתמש חריזו בתננים שלפנינו באמרו (מחברות איתאל צד 27):
והאיר הלחיים בנר דם, להחיות לב נרדם בנרדם, ואחריו השתמש בו
עמנואל (מחברת ד' צד 31): ובנרדם לב נרדם יעורו ובנר דם כאור
תאורגה. — כונת השיר: אני העני והנדכה נמתי ונרדמתי בצד היגון
ובחיק הדאגה הקרובה אלי תמיד, אבל לבי ער בקרבי, והוא נחש
ויאמר: מה לך נרדם (יונה א' ו'), עורה והקיצה וראה פרדם, נן
בשמים, בספרי דורך ורוה והתענג על טוב נרדם (שה"ש א' י"ב), ואם
אשון חשך (משלי כ' ב') ישופך ולא תוכל קרוא, בקע את החשך
בדם אשכל, ואם אין לך נר אש ערוך נרדם, שתה דם ענבים ויאדימו
לחייך ובאורן תראה אור. ור"ש הנגיד אמר (זכרון לראשונים ח"א צד
10): וכבו מאור הנר ואורו ככוסים. ורמב"ע השתמש הרבה בהרעיון
הזה, והבאתי את אחד מחרויו בהערותי לשיר מיז שורה 1—4
(לעיל צד 106). וחזה (שורה 3), בכ"א והיה. — ורוה (שורה 4)
בכ"ב: רוה. — נרדם (שורה 6), בכ"ב: ניר דם, ועל הגליון:
ניר כמו נר, וכ"כ ע מדעתו.

מט.

כ"א ח"א סי' קצ"ד; כ"ב ח"א סי' שמי"ב — שורה 17—40 נרסמו
בציצים ופרחים לנייגר צד 12; שורה 1, 6—13, 25—35 נרסמו
באגרות שד"ל צד 1085. — שורה 2—4 מובאת בשירי ר' אלעזר
בן יעקב הבבלי (דף ד' ע"ב סי' ה') בזה"ל:

לך אמר בנו צדיק בשירו
 והתנבא ואינו בנביאים
 התשאל מחלת עיניך נפשות
 ולא תשאל צרי פיך הלאים

ונראה מזה שהוא מיחס את השיר שלפנינו לר' יוסף בן צדיק,
 והאלהים יודע האמת.

שורה 1—2 : אתה תפארת צבאות הצבאים, הצני היפה שבצבאים,
 עמד כמעט; הרפה ממני ואל תוסף ללבב בעיניך ולקחת שבי את לב
 הלבאים, אשר גם הוא ירך בהביטך בו. — צבי צבאות, מליצה לקוחה
 מירמי גי' י"ט. — תלבב (שורה 2), שה"ש ד' ט'. — במליצת
 "תלבב לבאים" השתמש גם חריוי (הקדמה דף ב' ע"א).

שורה 3—6 : היתכן שתכאיב את הנפשות ותחליא אותן ע"י חצי
 עיניך (ראה סי' מ"ו צד 63 שורה 33 ובהערתו לעיל צד 108), ולא
 תמיה על החלאים את הצרי אשר בפיך? — המוב שתחזיק ותקשה את
 לבך לרפויי לבכות, כמוני אני ידירך, בעור אשר יש לאל ירך לרפאות
 אף את הרפאים שכני קבר ע"י רכות לבבך. כך פרשתי אני וכן בארו
 גם ע' ושי"י, וזה האחרון קורא: ולו רָפָה (את לבבו) אוי רָפָא רפאים. —
 צרי פה לחלאים (שורה 4), בכי"ב: צרי פיך חלאים, וכנוסחא הזאת
 היא גם נוסחת ר' אלעזר בן יעקב, אשר הבאתיה בהערה הראשונה לשיר
 שלפנינו. — תחזיק (שורה 5), בכי"א: יתחזיק.

שורה 7—10 : הנה בגדת ותמעול מעל בירידיך, ונשאר לבבך
 רק מהאכה, אבל לבות אהביך מלאים יגון, ואיך חשבת בבגדך בס,
 כי יכילו ועמך ואש קצפך, והם כנגדי בלואים (עדה"כ ירמי' ל"ח י"ב;
 ישע"י גי' ט') ולא יוכלו עמוד נגדך, אם תשלה בהם חרון אפך.

שורה 11—12 : עדה"כ מ"א כ"ב ל"ד; שפטים כ' ט"ו, וכונת
 המשורר על מבט העין הלוקח את הלבבות שבי, וכן הוא אומר בסי'
 ע' צד 99 שורה 7—8 : אבל כי משכו קשת לתמם | והרגו איש
 והם זכות וחפזות; וחריוי אמר (שער מ"ח דף ס"ז ע"ב): ואיש מהם
 משך קשת עינו לתמו.

שורה 13—16: בידך עתותי! אם תאנף עלי, אפך ימיתני, ואם תרצה בי, רצונך יחיני; אם תנאה כשחל תצודני (איוב י' ט"ז) ותטרף נפשי בכפך, ואם תתאוה ותחפץ בי, או אז ישמח לבי בקרבי, ואין כפי די שבח לשבח את רב גאוניך. כן אני מפרש את החרוז הקשה הוה, וידעתי גם ידעתי, כי הפרוש הוה דחוק הוא, ואולי נשתבש הלשון וצ"ל: אין שבר לגאים, ור"ל: אם תחפץ בי, או לא די שלא תרע לי אתה, אבל גם אחרים לא יוכלו לי כי אתה עמדי, ואין שבר לגאים האומרים להשפילני, כי אתה מרים ראשי, ואל התקון הוה מסכים ב. וע כתב: אולי כך פרוש הסוגר אשר לפנינו: ואם תחפץ אין בכל הנאים שבעולם איש אשר יוכל להשתבח כמוני כי תרוממי ברצונך (ודע כי בכ"א מנוקד שָׁבַח וע כתב, אולי יש לקרוא: שָׁבַח). ובחרתי בנוסח זה (נוסח כ"א), לפי שנראה בעיני היות החרוז כולל כונה דומה לכונת החרוז שלפניו (שורה 13—14). אבל בכ"ב הנוסח: ותתנאה ואין שבח לגאים, וכן הגיה ש"י מדעתו וכתב בכאור הדברים: «אם תתנאה, הנה אין שבח לגאים; ופרוש אם תנאה הוא: אם תרום ותנשא, ותתנאה, ר"ל תתפאר כדרך הגאים, הא' כמו עדה נא גאון ונובה (איוב מ' י'), והב' הוא כמו גאות אדם תשפילנו (משלי כ"ט כ"ג)». מרצוניך (שורה 14), קרי: מְרַצֹּנְךָ; בכ"א הנוסח: מרצוניך הם, נגד המשקל.

שורה 17—18: החרוז הוה הוא ע"ד «אברת ממך ואלריך» (לעיל צד 92) והכונה: חדל ממני והרף מהכאיב את לבבי, ודע, כי אתה ידירי מגדל עז לי, ושירי נשאים כך (ראה הערתי לסי' מ"ג צד 58 שורה 9—10 לעיל צד 100). אב המון, כנראה הי' שם המהלל אברהם, וכנה אותו אב המון עדה"כ בראשית י"ז ה', ואולי הוא אברהם בן באסה, אשר לכבודו שר את השיר סי' כ"ה, צד 34 והלאה, ואת אשר אחזה אני לי הוא, כי אברהם זה לוי היה, ונבין עפ"י שורה 29—30, ראה שם, ואם כנים הדברים יבארו דברי המשורר שאמר לעיל שיר כ"ה צד 35 שורה 36: אשר ירעה שאר שבטו בשבטו, ר"ל הוא הראש לשבטו, שבט לוי, והוא ינהל את שארית שבטו על מי מנוחות בשבט מישור שבט מלכותו, ודברים דומים לאלה אמר בשיר נ"ה צד 73 שורה 10 (ראה הערותי צד 125) לרי חלפון הלוי: לולי בחירי | שבט קחת הולך עירי.

שורה 19—20: אתה הוא הנביר, אשר חרווי מהלל נבראו רק בשבילך, להלל במ את נדיבותיך, ולולא נדיבותיך לא היו נבראים המהללים. מהלל (שורה 20), בכ"ב: מהללי, וזה משחית את הרעיון ואת המשקל.

שורה 21—22: אם אדמהו ואמשילהו לבן איש, לאדם כשאר האדם, אהיה כאיש אשר ימשיל את התהמות (שמות מ"ו ה') לנבאים (ישעי' ל"י י"ד, יחזקאל מ"ו י"א), כי כל בני האדם הם כננסים לבני הענק הזה. בכ"ב, בכ"ב: לבן, והוא העקר לדעת ע.

שורה 23—24: אתמול, ר"ל לפני היותו, היו בני בינה נחשבים לחכמים, אבל היום כפתאים הם נגד המהלל.

שורה 25—26: בני גלעד ארץ הצרי, יקוו לצרי ידיו, ובני שבא וסבא (תהלים ע"ב י') יודו לשמו ויקריבו לו אשכר. לבונה משבא תבוא (ישעי' ס' ו'; ירמ' ו' כ'), וסבאים כרי נקמ'. ואולי בעבור שהזכיר הכתוב סחר סבאים (ישעי' מ"ה י"ד) כדרך שהזכיר רכלי שבא (יחזקאל כ"ז כ"ב, כ"ג), למד מזה שסבא היתה ג"כ ארץ מבורכת.

שורה 27—28: יאמר: בני גלעד ושבא יודו לו, כאלו לא צרם ובשמיהם הם המאריכים שנות האדם, רק כאלו מנדיבות אצבעותיו שנות חיים, או כאלו מצואים שנות חיים בכספו (המנשימות גשם נרכות), והיו מקרא קצר.

שורה 29—32: כבר מלתי אמורה (בהערותי לשורה 17—18), אשר לדעתי והיא גם דעת נש"י, המהלל לוי היה, וא"כ הכוונה: האם בן שבטו, משה רבנו, הריחהו ברוח נבואה (עדה"כ ישעי' י"א ג') ולמד את מפלאותיו (את הנפלאות אשר עשה משה לעיני כל ישראל) למען יבין גם הוא (המהלל) לעשות פלאים כמוהו. ואמנם אין להתפלא על היותו כנביא אלהים, כי דעתו הרחבה מני ים היא אשר תתן לו את הכשרון לעשות פלאות, ואיש אשר אלה לו אין לשאול עליו: הגם זה כנביאים (שי"א י' י"א, י"ב; י"ט כ"ד). וש"י קורא בין פלאים (שורה 30) ומפרשו: "ר"ל בן שבטו, אשר הריחהו בחוון, למד ממנו הנפלאות שעשה בין יתר הפלאים... והמשורר תמך יסוד הפלגת מליצתו על מאמר המדרש הראה הקב"ה למשה את ריע שהיה יושב ודורש ולא הי' משה יודע מה הוא אומר וכו', ושנה את המליצה

כדרכנו ומליצת הריחהו ערביאית היא. והיא הפלגה גדולה הנאמרת על
מרע"ה והנפלאות שעשה מרע"ה ידועים. — הריחהו בחזון (שורה
29), בכי"א: הדיחהו בחזון, וכן שד"ל ובצו"פ (ראה שם צד 20
העתקת גייגר ותדע פרושו). — מפלאותיו (שורה 30), איוב ל"ז
ט"ז; ובכי"א מפליאותיו נגד המשקל, ובכי"ב: מפליאות, וכן הוא אצל
שד"ל ובצו"פ. — פלאים (שורה 30), איכה א' י"ט. — פליאות (שורה
31), תהלים קל"ט, ו' (פליאה כתיב).

שורה 33—34: בכי"א: חברו מתם, ושד"ל הגיה: חוברו, וכן
הדפוס גייגר, אולם אין ספק שהנוסח שלפנינו (נוסח כי"ב) הוא העקר,
וכן אמר רמב"ע (תרשיש צד 21): חברו כן נעים חסדים והשכל. —
והדשיא. בראשית א' י"א.

שורה 35—36: ראה הערתי לשיר י"ג צד 15 שורה 39—40
(לעיל צד 31). — בנדי כלאים, ירמ"י ג"ב ל"ג.

שורה 37—40: המשורר מפליג להלל נדיבות ירדו ויאמר, כי
הוא (הפך הנאמר במשלי כ"ה י"ד) יקדם מעשי צדקתו טרם דברו.
כנשם העולה להשקות את הארץ עוד טרם יכסו השמים בעבים, ונדיבותו
גדולה כ"כ, עד אם משש את הסלעים הפכם למעינו מים לרוות את
הצמאים למימי נדיבות. ומאמרים רבים בשירי המשוררים כוללים את
ההפלגה הזאת וכבר העירותי ע"ז במה"ע Monatschrift שנת מ'
צד 194 הערה 11, ואזכיר כזה רק את אשר אמר רמב"ע (שם צד
35 שורה 29): לו על נקיפי הסלעים פשוו | כפיו ביום החום אזי
ידשאו, והוא ממש כמו המליצה שלפנינו. — כגשם (שורה 38),
כי"א: וגשם, ונכון ג"כ.

שורה 41—42: פרט אמרים, הכונה על המליצות הנפוצות
והמפורות, אשר אסף אותן המשורר לאספה, וכמו שהוא הולך
ומבאר. — אספתים וכו', ישע"י מ' י"א.

שורה 43—44: ראה שיר א' צד 1 שורה 5—6 והערתי
שם (לעיל צד 3). הדברים מבוררים יותר בסי צ"ז (צד 147 שורה
67 והלאה), ובמכתב רי"ה לר"א החבר (צד 208 שורה 42 והלאה).
וק' כתב לי: בא וראה כחו ונבורתו של ראש מליצינו בציור ובמשל,
וכמעט לא האמנתי לעיני בראותי הנה מה שאמרו על דנמי, אשר

ברא לשון איטליא הספרותית, כי הוא היה הראשון אשר הביא סוסיה
הפראים אל כפל רסנו, והנה עצמו ותמו של המשל הזה מצא גם
רי"ה בשירו הנעלה שלפנינו! — שמך, בכ"א: שמשך.

שורה 45—46: שמרתי דברי מחטוא בלשוני ננרך, אולם גם
ברב דברים לא יהל פשע, כי לא יוכל הפה להגיד את כל שבחך,
ולאיש כמדך לו דומיה תהלה! והמאמר הזה הוא מאמר מוסגר מפסיק
הענין בין החרוזים שלפניו ושלאחרייו.

שורה 47—48: פרט האמרים (שורה 41), המליצות המפוררות,
אשר אספתי אותן ואכבשן, לחשתי עליהן בשמך ואעשה מהן תפארת
השביסים (ישעי' ג' י"ח) ואשים אותן חלאים (שה"ש ז' ב') לצואר זכרך
(ראה הערותי לשיר מ"ג שורה 23—26, 27—28 לעיל צד 102). —
פרט וחבר, ענינם דבור פשוט וחרוז, כמו מחבר ומפרד (ראה בספרי
Studien zu d. Dicht. Jeh. ha-Levis צד 13 הערה 1,
ובמקום אחר אוסיף על מה שאמרתי שם). — כשביסים, בכ"א:
כשביכים.

שורה 49—50: הזמן אשר ירד פלאים (איכה א' ט') ירום על
ידך, וככ"א הנוסח: יגאה פלאים, ותהיה הכונה: הזמן ירום על ירך
ויגאה כך, ויגאה פלאים הוא הפך ותרד פלאים באיכה שם.

שורה 51: ספרד תתפאר כך על בכל מקום הישיבות ומושב
הגאונים. ונראה שאמר רי"ה כן אחרי בוא המהלל לשכון כבוד
בספרד, ולפני בואו שמה היה שוכן בארצות המזרח, כאמור בראש
השיר.

ג.

כ"א ח"א ס' רל"א (ברשימה, וחסר בכ"י); כ"ב ח"א ס' פ"ב, ועפ"י
הכ"י הוה גרסם בנגני אקספרד צד 21, ואחריו בל"ש לנרעין צד 110
וברי"ה הוצאת הרכבי ח"א צד 128 ס' ל"ו. — משקלו הוא כמשקל
ס' ג'. — לדעת גייגר (דיואן צד 165) המהלל הוא אס' ר' שלמה בן נבאי

(שיר י"א צד 13) ואם ר' משה (הב"ה אלה בן אלששי) אשר הקדיש לו ר"ה את השיר סי' ע"ב (צד 105), ועליו רמו באמרו (שורה 10) אחי-מן, כנהו כן ע"ש אחימן ששי ותלמי (במדרב ר"ג כ"ב). ויש קצת סמך לדבר במ"ש אשר מן יאכילנו וכו', ומשה הוא שהאכיל את ישראל את המן אשר המטיר להם ד'. ובכל זאת הרבר שקול אצלי ואין בידי להכריע. ראה מש"כ הרכבי בהערותיו צד 209. — כונת השיר: בשומי (איוב א' ז') בארץ ובהתהלכי בה תימנה ומזרחה, ואני יחירי, בדר וגלמוד כאלמן (ירמי' נ"א ה'), שאלוני השאלים, התצמיד (יהושע ט' י"ב) ותצא ללכת למרחקים באין עוזר ותומך, ומי יחמול עליך ומי ירחם בעת תרעב ללחם? ואף אני אשיב שאלי דבר: כבר זמן לי הזמן איש אוהב צדקות ישר ונאמן, אשר יאכילני מן ככל יום, והמטעמים אשר הוא עושה לי הם בפי כממתקים ומשמנים (נחמיה ח' י'). ויענו הם ויאמרו אין עוד מן בתבל, ואני עניתים: אם אין מן הנה יש איש דומה למן בעניניו. ולפי פרושי זה אחי-מן כפשוטו, אבל הרכבי כתב, שהכונה בו בעל המן (כמו אחי-צדק בשורה 6) והדומים לו, ואין אני מודה לו, כי בהיות המן חסר (שורה 9) בעליו לא יועילו ולא יצילו. — בלי יד (שורה 3), בלי עוזר, ע"ד כי אולת יד (דברים ל"ב ל"ו), תהי נא ירך לעורני (תהלים קי"ט קע"ג) ורבים כמוהו. והשתמשו במלת יד במובן שלפנינו גם משוררים אחרים, וכן אמר הנגיד (זכרון לראשונים ח"א צד 50): התניע לרע לי יד | ואת ידי וסתרת, הראשון יד ממש, והשני ענינו עזרה; ואמר עוד (שם צד 130): באמרך לחברך לעשות לו | כחפצו יד עשהו לו מהרה. והוכרתי כל אלה יען ראיתי להרכבי שבאר בלי יד "בלי מקום בטוח לסרנסתך", ולא כון לממרת האמת.

נ"א

כ"א ח"א סי' רל"ד (ברשימה, וחסר בכ"י), ונדפס עפ"י כ"ב כננוי אקספרד צד 21 ואחריו בהוצאת הרכבי ח"א צד 129 סי' ל"ז. — משקלו הוא המשקל הקל, ראה על אדותיו בספרי Studien צד 44 והלאה. —

שורה 1—4: האל יטה כנהר שלום (ישעי' ס"ו י"ב), שלום רב, לשלמה, אשר שם לילותי לילות שמורים (שמות י"ב מ"ב) כגולו את שנת עיני, ודמעת הירורת על לחיי עדה היא על חליי, חלי האהבה, אשר כאש בוער בקרבי כנדרו ממני. וע"ד ב: השם לילותי וכו' והשם דמעי לשון בעד חליי. וק כתב מאמר מיוחד על אדות השיר הזה¹ (במה"ע Monatsschrift שנת מ"א צד 612 והלאה), והוא מגיה ומנקד:

וּבְעֵד לַחַיִּי דְמָעֵי לְשׁוֹן

(והנקוד דמעי לשון נמצא גם בהוצאת הרכבי, ושם הוא לרעתי טעות הרפוס, כי לולא זאת לא היה הרכבי נמנע מלפרש את נקודו המור הוח), ומבאר: על לחיי לשון ים דמעות. ואני השבתי להחכם ז"ל על מאמרו (שם צד 696 והלאה) והראיתי לרעת, כי כונת החרוז מבארת לפי הנוסחא שלפנינו, והרעיון הנכלל בתוכו כבר השתמשו בו גם משוררים אחרים כר"ש הנגיד ורמב"ע. ובמקום הזה לא אכפיל את דברי אבל אוסיף להביא את חרוזו של רי"ה (ס"י מ' צד 53 שורה 10): ואיך תעלים ועיניך רכילים. ורמב"ע אמר (תרשיש צד 46): בי רגלו עיני ליעלה כי | מימם עלי ראשי מאד צפו; ואמר עוד (שם צד 63): כי אם מעט יוכל להתאפק | דמעו צפוני יהיה נוקב; ועוד לו (שם צד 64): אכליג לבכי על פרידתו | אכן צפוני הבכי פרש; ובענין אחר אמר בשירו אהובינו הפירותם בריתות (דיואן כ"י ס' כ"א): וכל גבר יעידוהו אמריו | ועינים מליצי הלכבות. וכעת אני בודק עוד הפעם את ההעתקות אשר הבאתי אתי מאוקספורד ואמצא כי כבר נתקשה אחד הקוראים בימים מקדם כבאור החרוז שלפנינו והוא נסח את הדברים וקורא (נ"א על גליון הכ"י): ובעד לחיי בכיי לשון, וזה לא כדברי ק ולא כדברי. — יש (שורה 2), נקדתי כן עפ"י ישעי' ס"ג ג'.

שורה 5—10: הוא, ר"ל היותו עמי, ונדודו — שניהם גרשו נומי, ואם כן כמעט אין הפרש בין שניהם, ומה לי אחרון (נדודו) ומה לי ראשון (היותו עמי)? הן כנדודו הנני כעני אשר הרעב יפריד את השנה מעיני, ובהיותו עמי הנני כעשיר, אשר השבע איננו מניח לו לישון (קהלת ה' י"א). והו הפרוש הנכון והאמתי וכונת החרוזים שאין להרהר אחריה, ומה שכתב הרכבי בזה הוא רחוק ורחוק ואינו קולע

למטרת האמת. — בניא ובהוצאת הרכבי לא נחלקו הרלת והסוגר
שבחרו האחרון בראוי.

נב.

כ"א היא ס"י רס"ז; כ"ב היא. — נדפס בנגזי אקספרד צד 19
ואחריו ברייה להרכבי ח"ב צד 40 ס"י ד'. משקלו כמשקל שיר ג'.

שורה 1—4: אתם רעי ומידעי (תהלים פ"ח י"ט) בנרתם בי כמו
נחל, כאלו מעולם לא הייתם ידידי ולא שכנתם בין צלעי; כי הנה
נסעתם ותמנעו את ברכת שלומכם ממני, וכמעט מנעתם גם את צל
יצרכם מיצועי, וגם במראה החלום כל אחזה עוד את דמותכם
(ראה הערתי לשיר ט"ז צד 19 שורה 1—2, לעיל צד 39). ורמביע
שר בזה הענין בשירו "הדמי תדרשו" (דיואן כ"י ס"י א'): ובגדו בי
יצריהם עדי כי | בנומי מקרוב אלי יראים. — וכמעט (שורה 3).
כ"ה בב' כה"י, ובניא נדפס בטעות ולמענו. והרכבי נמשך אחר
הטעות הוזה ולא הרניש, כי הנוסח המשבש הוא נגר המשקל וגם
ענין אין לו.

שורה 5—6: האם לזאת תענו את נפשי בנודכם, יען תחפצו
לשפך גם את שארית דם לבבי, אשר אני בלאט ננבתי אותו מדמעי
היורדות מעיני כנחלים ונושאות אתן את דמי אשר בקרבי (ראה הערתי
לס"י מ' צד 53 שורה 9—12, לעיל צד 93)? — בלאט (שורה 6)
שפטים ד' כ"א, בכ"ב ובניא ואצל הרכבי: בלאט (ש"א י"ח כ"ב ובכ"ט).

שורה 7—14: וכאשר בנרתם בי, נמרתי גם אני בדעתי לעווב
אתכם ולסור מאחריכם, וכאשר שאלוני שאל"י: הורעת אהבים, אמנם
עניתיים: כן, זרעתי אהבים אבל לא צלחו זרעי ולא עשו פרי, ואם
הוסיפו לשאול: התשתעשע כלי אה וכלי רע, אז עניתי אותם בגדל
לבב: מה לי ולירידיים? אני בנפשי שעשועי! חכמתי עמרה לי ומומותי
הן שעשעו נפשי בנפשי (ר"ל בי בעצמי), ולי פרדם המדעים אשר
נטעתו בלבי מנטעי, נטעי נעמנים, והוא ירוני נחת; מידעי מצאתי

אותם במדעי (קהלת י' כ'), והרכבי פרש מדעים ממש, ואין אני מודה לו ובמחשבותי, ורעיוני הם לי לרעים נאמנים, והם מספיקים לי! (ראה הערתי במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 197 הערה 16). — שורה 7—8 הביא אותן ר' יוסף בר יהודה בזה הלשון: ואמרו לי הלא תורע אהבים | עניתים כן ולא צלחו זרעי (דוקס, ג'א צד 60). — צלחו (שורה 8), יחזקאל י"ז ט' י'. — שעשעו (שורה 11), תהלים צ"ד י"ט; בנ"א ואצל הרכבי: ישעשעו (כלשון הכתוב) נגד כה"י ונגד המשקל.

שורה 15—22: כזה וכזה נמרתו בלבי, אבל לשוא! למרות רצוני עוד לא נשכח יידימי ממני, ואני תמה על גפשי ושואל: איך אוכר עוד את יידימי אשר לא יזכרני וישכחני, ולמה זה ירכיבן פצעי חנם (איוב ט' י"ז)? ואיכה נהיה כדבר הזה, כי יידימי הבגד עוד ילין בבין קירות לבני למן היום אשר נד ולא לן בין זרע! הוא בגד בי ואני עודני מחויק בתמתי (עדה"כ איוב ב' ט') ובכל עת יעלה זכרון אהבתו לפני, ואם נשאר עוד כשערה מברית אהבתו, אני אורה את חצי ואמצא אותה וקלעי לא יחמיאווהו (עדה"כ שפטים ב' ט"ז). — ואוכר (שורה 20), בנ"א ובהוצאת הרכבי: ואוכר. — הכי (שורה 22), בא לחוק אמתת הענין, כמו הכי קרא שמו יעקב (בראשית כ"ז ל"ז) ויש כמוהו רבים בתנ"ך; ראה רבנו יונה בשרשיו (שרש כ').

שורה 23—24: שמעתי כי נהפנו אהובי ויידימי בנדו בי, ויהפנו שמי על ארצי. וענין ההעברה הזאת כבר בארו הרמב"ם במורה מאמר ב' ריש סב"ט באמרו: "ואחר זאת ההקדמה תדע כי ישע"י ע"ה נמשך בדבריו הרבה מאוד וברברי וולתו מעט, כי כשהגיד על נתיצת עם או אבדן אומה גדולה יספרוהו בלשון שהוככים נפלו והשמים אבדו ורגזו והשמש קדרה והארץ חרבה ורעשה וחרבה מכיוצא באלו ההשאלות, וזה כמו שיאמר אצל הערב למי שימצאנו פגע גדול נהפנו שמוי על ארצו... ואיני חושב ששום אדם הגיע ממנו הסכלות והעורון ונמשך אחר פשוטי ההשאלות והמאמרים הספוריים, שיחשוב שכוכבי השמים ואור השמש והירח נשתנו כשנתצה מלכות בבל, ושהארץ יצאה ממרכזה כמו שזכר, אבל זה כלו ספור ענין המנוצח שהוא בלא ספק יראה כל אור שחרות וימצא כל מתוק מר וידמה כל הארץ תצר בו והשמים נהפכים עליו.

וכבר מצאנו את הרעיון הזה גם בשירי רשב"ג (ש"ש צד 41 סי' כ"ט):
 וציריו הפכו עליו לבכו | ונהפכו עלי ארצו רקיעו. ורי"ה אמר בזה
 הענין (כרך ב' סי' י"ב צד 96 שורה 81—82): אמש רקיעי עלי
 ראשי ראיתו אהה | ארצי כבר סתמה עליו שעריה. ובאבן בחן לרקב"ק
 (קרימונה ש"ח. דף ו' ע"ב): "מי האמין לשמועות דור נהפכו על
 ארצו שמי". ורמב"ע אמר (קונטרס הפיוטים צד 28 סי' מ"ה. ראה שם
 הערות צד 74): ונבהי שמי עלי נהפכו. ובחשן משפט לר"ש בן יוסף (ס'
 היובל לכבוד ריט"ל צונץ, צד 147): כמעט נהפכו שמי אל ארצו. —
 ויהפכו (שורה 24), הרכבי: ניהפכו. נגד המשקל.

שורה 25—26: ומרב שיחי ובעסי אמרתי אקשיח גם אני את
 לבכי מידידי, אבל האחד מהם. משה ידידי, הוא יבקע את סלעי ויוציא
 את מימיו, מימי דמעות. — יבקע את (שורה 26), מלת את חסרה
 בכ"י ובג"א, וכן בהוצאת הרכבי, אשר לפי נוסחאתו היה לו לנקד
 יבקע.

שורה 27—28: הוא הנביר אשר מסך את ידירותו בלבי, כאשר
 תמסכנה היום כנודו דמעותי אל תוך נביעי (ע"ד הנאמר תהלים פ' ו').
 שורה 29—30: וגבירי זה, משה, ציר נאמן (משלי כ"ה י"ג)
 הוא לשלחיו, ואני צירי נאמנים (דברים כ"ח נ"ט) ונגעי נפלאים (דברים
 כ"ח נ"ט) לנודו. ובכנותו את רמב"ע "ציר נאמן" הנה כי כן כנו גם את
 מרעיה וכמיש הפייטן (קרוכות לפרשת שקלים) צוה צור לציר וכו'.
 ובנאולה מיוחסת להראב"ע (כהנא היא צד 167 סי' קכ"ד): ארבעה
 עמדו על הים צור וציר צאן וצר. ושונה פרושו של הרכבי מפרושי,
 והוא אומר: "לפרוד האוהב שליח נאמן ומכאובים נאמנים שיניעו אלי,
 ולכן נפלאו מכותי" ואין אני רואה את דבריו. — וצירי, כן הוא בב'
 כה"י, ובג"א וכן אצל הרכבי: וצירים.

שורה 31—32: שעור החרו וכוונתו: למן היום אשר נד ידידי
 לא ישעה הכאב (מחלת הספירה) ממני למען אבליג על יגוני, ולא
 ירפה ממני אף רנע קסן, עד אשר אכלע את הרוק אשר בפי, ודברי
 המשורר מיוסדים על הכתובים תהלים ל"ט י"ד, איוב ז' י"ט. ודע שנוסח
 ב' כה"י הוא: ומיום (ת' למיום, שורה 32), וכ"ה בג"א ואצל הרכבי,
 ואני שניתו את הנוסח לפי ענין החרו. — נד (שם), עפ"י כ"י, וכ"ה
 בג"א ואצל הרכבי; בכ"י: נע. — עדי (שם), בכ"י, נ"א והרכבי:

עדן. — רָקִי (שם). בני"א: רוקו. — בְּלוֹעֵי (שם), בינוני פעול משרש
בלע, והרכבי מנקר: בְּלוֹעֵי.
שורה 33—34: ישעי' ס"ג ט'; בראשית ל"ב, ג'; והמונה: העבר
את הנרוד ועשה שאראה את פניו בקרוב.

נג.

כ"א ח"א ס"י ש"א. — משקלו כמשקל שיר א'. — משורה 1
יוצא לנו שהיה שם המהלל יעקב, והנראה שר"ה שלח לו שירו זה
בהיותו בבית האסורים.

שורה 1—4: תהלים מ"ד ה'; ס"ט ח'; ס"ה ז'. — שם מ"ב
ב; ק"ט, קמ"ח.

שורה 5—6: כך שברו ותקותו בהיותו בטאסרו, כי אתה תחליף
לאור את המאפל (יהושע כ"ד ז') אשר הוא נתון בתוכו, ותוציא
למרחב רגלו.

שורה 7—8: יצא חמר מגועו ומצאצאיו (איוב כ"ז י"ד) נאצל
ונכדל אדר יקר (זכרי' י"א י"ג, וטעמו כטעם לגפן אדרת, יחוקאל י"ז ח')
והנצר הזה אשר יפרח משרשיו שתול הוא אל מים רבים, על נחלי
בין יצוץ ועל יבלי תורה. — צ"ץ (שורה 8), הגהתי כן בעצת ע,
ובכ"י: צא, ולא אוכל לפתרו.

שורה 9—10: הומן יתפאר בו ובכבודו יתמר, כי הוא רב
(ישעי' מ"ה ט') וישר עם אלהים ואנשים (עדה"כ בראשית ל"ב כ"ט),
ואין צרך להגיה רד (ת"י רב) כדעת יש"י, ואם הוא אפשר (עדה"כ
הושע י"ב א').

שורה 11—12: די לו לידידי נעים זכרו וטוב שמו, ודי לו
בראותו, כי חמדיו (ר"ל מקנאיו) נפשם מרה להם עת פניו יצהלו
(תהלים ק"ד ט"ו). וענין זה החררו הוא מאמר החכם במשלי שועלים

ס"י ס"ז (רפוס ברלין דף ל"ז ע"א): "דייך מן המקנא בראותך שיאכל לשמחתך ולטובתך", והמאמר הובא גם במבחר הפנינים בשער הקנאה. ראה הערתי לשיר נ"ז שורה 15.

שורה 13—14: לב ארי, בכ"י: מרי. — והוא, בכ"י: והיא. — תהלים י' א'.

שורה 15—16: הוא כצרי לנפשות ומחלים ירפאם, ובעד כל מצוקה (צפניה א' ט"ו) אשר תחנה, הוא כבשרה טובה אשר תדשן עצם. כן באר ע את החרוו שלפנינו, ויפה כַּנְן. — מחליהם = מְחַלְלִים, כמו פְּרִיָהֶם (עמוס ט' י"ד), וזה יקרה לרב בשמות, אשר שרשיהם הם נחי ל"ה.

שורה 17—18: הוא כתרומה מתכונת הומן, ר"ל הגדול והחשוב בין בני דורו (ירמ' ב' ג'), וביר בני שכל הוא כשי וכתשורה, כי המוביל שי והמקריב אשכר, לא יביא רק את הטוב ואת היקר.

שורה 20: דברים כ"א י"ז.

שורה 21—22: איוב כ"א ח', תהלים ק"ב כ"ט; ש"א ב' ל"ה, כ"ה כ"ח; ויקרא כ"ז י', אבל ענין חליפה בזה הוא כענין אין חליפות למו (תהלים נ"ה כ') לפרוש הראב"ע.

שורה 23—24: עדה"כ מלאכי ב' ה'.

נד.

כ"א ח"א ס"י ת"ד, והיה נמצא בדיואן רמב"ע (כ"י אקספורד) ס"י רט"ז, אכן הכ"י חסר כעת מס' ר"ה ער ס"י רל"ד. — משקלו כמשקל שיר ב' — כונת השיר היא ע"ד שאמר בס"י י"ג צד 14 שורה 9—10: פשטה כסותה ולא נותרה עֲרָמָה אבל | הֵן וההוד והיפי בנדיה. ויאמר המשורר: הנביר מברך הוא לבוש מעטה תהלה (ישעי' ס"א ג'), אשר ארגו אותו הימים מתם והשכל, והכינות הן הפתילות, אשר

מהן נארג הכנר (ואם תרצה אמור, שענין פתילותיו כמו פתיליו, כמדבר מ"ו ל"ח; ראה סי' מ' צד 55 שורה 45—48). אולם התהלות אשר ילבישוהו, לא באו להלל אותו, ונחפך הוא כי חפצם רק להתראות על פארי ראשו ומדותיו (יחזקאל מ"ד י"ח; ש"א ד' י"ב, ועשה את הוכר נקבה בעבור החרו והמשקל, והדבר הזה לא יפלא בעינינו; וע קורא ומדוֹרְתוֹ, כלה"ב תהלים קל"ג ב'). כי התהלות יתהללו בו (ראה הערתי לשיר מ"ג שורה 9—10, לעיל צד 100), כאשר גם הכסילים על פני שחק יתפארו בלבוש חליצותיו (ראה הערתי במה"ע *Monatsschrift* שנת מ' צד 34 הערה 5). — שתיו וערבו (שורה 2), ויקרא י"ג מ"ח והלאה פעמים רבות.

גה.

כ"א ח"ב (מחלקה ב') סי' פ"ו; כ"י ברלין 4° סי' 576 דף קל"ט. גרפס בב"י צד 89 סי' כ"ז; רמשיש ברשימת כה"י אשר בכרלין [חלק א'] צד 129; הרכבי ח"א צד 44 סי' כ"ג. השיר הזה הוא הראשון משירי האזור (מושח, *Gürtelgedichte*) בקבץ שלפנינו. המדריך, ר"ל החרו הראשון, או החרוים הראשונים, המראים לדעת את משקל האזור ואת יציאותיו (*Reim u. Metrum*), הוא בעל חרוו אחד ויציאה אחת לו בדלת ובסוגר, וכן הדין גם בהאזור; כל בית הוא בעל ג' חרווים ולו ב' יציאות, אחת בדלת ואחת בסוגר. משקל כל הדלתות שוה ושונה ממשקל הסוגרים, אשר גם הם שוים המה במשקל המיוחד להם.

שורה 1—5: הנה אני שמתי לדרך פעמי ללכת לבית קדשי ועירי, ר"ל לציון העיר הקדשה מקום המקדש, כי לבי מעיר אותי לעלות שמה. אולם על מי אשים מבטחי בצאתי בדרך למרחוק ומי הוא אשר ישמר את רגלי לכל אכשל בדרכי המסכן הלזה? אני בוטח בדי' כי הוא ישלח לי את מלאכיו לשמר אותי בדרך; הוא מאדירי (המרים את ראשי) עד אבא אל מקדשי אל ואעמד במקום דבירו! הן הוא האל, אשר כח גדול לו להפליא חסדיו את חסידיו ולהושיע גם

בדרך נס; הוא הוא אשר כל הלבבות תמהים בראות אותותיו ומופתיו. בדברו שב לאחור צל המעלות בימי חזקיהו (מ"ב ב' ט'—י"א; ישעיה ל"ח ח'), ועל פיו קם גם לי מושיע ורב בארץ רחוקה, ור' חלפון המצרי היה לעזר לר' יהודה הספרדי, כאלו יאור מצרים השקה הרי ספרד" (שד"ל). — ואולי כונתו במ"ש "כי שב לאחור צל המעלות" ני"ב על החסד אשר גמל עליו האל, כי בעת צר לו בדרך ויהי ענן וערפל סביבו והחשך סכתו, אמר ד' יהי אור ויהי אור, צל המעלות שב אחורנית וליהודה היתה אורה ושמחה ברב חלפון. וב כתב: לפי דעתי "צל המעלות" פרושו מעלות האורך בענין תכנית הארץ (Längen-Grade), כי בהיות רב חלפון השוכן במזרח בארץ מצרים לסתר ולצל לר"ה השוכן במערב שב צל המעלות ממזרח למערב ("לאחור"), ומעם שורה 3 כמעם שורה 4: השיחור יצא ממזרח להשקות הרי ספרד במערב. — ש שב (שורה 3), בכ"א: ש.ם. — עד (שורה 5), כ"י ברלין: עת.

שורה 6—9: אחרי אשר נתן המשורר תהלה ותודה לר', על אשר שלח לו את ר' חלפון, להיות לו לעזר כנגדו, ישים אל זה האחרון פניו להללו ולשבחו ויאמר: ד' בחר בר' חלפון, בחר שבט אבותי (איש מבית לוי כמוני), כי מי יעזר לי זולתו! הן זה האיש, אשר עלה בגורלי להיות לי אחי-עזר, הוא המבחר בכל משפחות בית לוי, ומושי ומחלי (בני מררי בן לוי, שמות ו' י"ט, ובניהם היו מן המהללים לר' בכלים אשר עשה דוד להלל, רה"א כ"ג כ"ג) מתרוננים לו שיר המעלות לאמר: לולי בחירי (זה חלפון) נמצא שבט קהת הולך ערירי, כי הוא האחד המיוחד בכני השבט הזה והוא ראש לכלם, ראה הערתי לסי' מ"ט שורה 17—18 (צד 113). וע כתב: אולי קרא ריה"ל המשורר את עצמו שבט קהת, ר"ל חטר מגזע קהת (וכבר פי' הרמב"ם בשיר יאור יואר — לעיל עמוד 40 — כי בן קהת מוסב אליו), וא"כ כך פירושו החרו אשר לפנינו: לולי ר' חלפון בחירי כי עתה הייתי אנכי הולך בדר וגלמוד אין איש אתי.

שורה 10—13: כל המשוררים למיניהם כלם ישאו קול חליפות ירננו לחלפון (לשון נופל על לשון), והיה כל הדרוש רצונו ימצא שלום וכל הפוגש חרונו כאלו פגש שפיפון עלי ארץ (בראשית מ"ט י"ז); כן יש לפרש את הבית הזה והמשך חרוויו בפשיטות; וכן אמר ר"ה

עדין: אהבו כל אשר נשמר לנפשו [והאויב לנפשו הוא אָבֹו (שיר ד'
 צד 9 שורה 64—65); מצאנו לשון אפעה רחוק | ומצא הצרי בו
 עם קרובו (שם צד 10 שורה 71—72); פגשתם נעמו נחל שתיכם |
 דרשתם ועמו נחל חתיתם (שיר צ"ו צד 145 שורה 19—20); אימתך
 נחל | ורצונך נחל (שיר קכ"ג צד 183 שורה 21) ורבות כאלה אתו
 (ראה שיר צ"א צד 134 שורה 17—24). וחזון הרעיון הזה נפריץ
 בשירים מימות ריש הנגיד, שאמר (זכרון לראשונים להרכבי ה"א
 צד 7): יום רצונך כיום נאולה בתוך | לבי ויום ועמך כיום הפקודה,
 וכעת לא אוכל להאריך הרבה. ראה הערתי בשה"ש לרשבי"ג צד מ"ז
 (הערה לסי' נ' שורה 47—48) ודברי רש"י המחכמים בספרו דברי
 רשבי"ג צד 27. ואולם לפי"ו יקשה מאד אמרו "פוגש חרונו", ומדוע
 ולמה יפגשו המשוררים את חרונו אם הם נושאים לו שירי תהלה?
 (ועל דעת ע' לא אל המשוררים הוא נושא את פניו בשורה 11 ושלאחריה
 אלא אל כלל בני אדם) גם מה שאמר אח"כ: כי הוא כפירי וכו' אין
 לו לפי"ו חבור וקשור נכון עם דבריו הקודמים. ע"כ אומר לי לבי,
 אשר יתכן לפרש גם בענין אחר, היינו שהמשורר מצוה על המשוררים
 אחיו ויאמר להם: שאו נא חליפות שיר-לחלפון (שורה 10), והיה כל
 אשר ישמע לקולי וידרוש רצונו. ישא ברכה מאת ה' ומצא שלום
 מכל עבריו (שורה 11), ואוי לו לאחד אשר ימרה את פי ויפגוש את
 חרונו (של חלפון) במאנו לשיר תהלתו! האיש הזה יקלל בארץ חלקו
 ויפגש שפיסון עלי ארתו! והיה אם תשאלני, מדוע זה אני מצוה כזאת
 על המשוררים, ומדוע אני נותן היום ברכה למכרכיו וקללה למקלליו?
 על זאת אענך: יען כי הוא כפירי (מחסי ומצודתי) ביום צר וכו'.

שורה 14—17: הכונה פשוטה, וראה הערתי לעיל צד 119
 (לסי' נ"ב שורה 7—14) ומשי"ב בהערה לסי' ק' שורה 63—64.
 ומ"ש "כי אין ידי חלפון כברים", הכונה שהן מנשימות נשם נדבות;
 ראה הערתי לסי' מ"ט שורה 37—40.

שורה 18—21: הכי קרא שמו חלפון לאמור, כי הוא מחליף
 אנחה בהנחה! וכן הפך גם לי יום שד ויום צרה ליום משתה ושמחה,
 אשר בו קדמתי פניו במנחה ההלכת לפני, מנחת תודה וקול זמרה,
 וצום העשירי היה לי ליום חג וכו'. והעיר שר"ל: "גראה שכתב

השיר הזה באחד עשר בטבת, סמוך לנסיעתו מדמיאטה, והוא אומר כי צום העשירי היה לו לששון ולשמחה וליום חג. להיותו אצל ר' חלפון, ואולי בלילה אחר התענית עשה לו סעודה גדולה לכבודו קודם נסיעתו. ולי נראה שכתב את השיר בעשרה בטבת עצמו, וכמו שפרשתי. — אנחה בהנחה (שורה 18), ראה דוקס, שירי שלמה צד 3 הערה 6 וצד 91.

נו.

כ"א ח"א סי' שי; כ"ב ח"א. — משקלו כמשקל שיר ג'.

שורה 1—2: ראה זה מצאתי בת שיר, אשר היא חקוקה כבת עין, ר"ל אשר אשמרנה כאישון בת עיני (ערה"כ תהלים י"ז ח'), והיא יצוקה בסגור לבי ושם מצאה לה מנוח, והוא ע"ד שאמר בס' ל"ב צד 41 שורה 3—4: ומחמדי דבריו הנעימים] במוצק מסגור לבי יצוקים (והעירותי ע"ז לעיל צד 76). — בת שיר, בכ"א: בית. — כבת עין, כ"ה בבי' כה"י ועל פי הנוסח הוה פרשתי. ושי' מניה וקורא: כבת ולדעתו סוגר הבית (וביצקת) עד על תקונו, ואין אני רואה הכרח לזה; וממה שאמר (שיר סי' צד 97 שורה 51—52): „חונים בחוך הים הידעו כי כבת | עין מבכה אהלם תקעו אין ראייה. — הלב (שורה 2), בכ"ב: לבי.

שורה 3—6: המגלה (המכתב אשר השיר כתוב עליו) הגלחה (לשון נופל על לשון) את נפשי בעשק, ר"ל בכח הורוע, ועתה, אהה עליך נפשי העשוקה! החרוזים, חרווי השיר, חלקוך בשלל, ואת נחלקה לחלקים רבים, חלק לאות ואות! ראה הערתי לשיר מ"ז שורה 21—24 (לעיל צד 108) ושורה 29—34 (לעיל שם); הערתי לשיר מ' שורה 5—8 (צד 93). — חרוזים חלקוך (שורה 5), בכ"ב: חלקים חרוזים, וזה אין לו כל ענין.

שורה 7—8: והגברת, ר"ל השירה אשר לקחה את נפשי שבי עד שהייתי אני עבר לה והיא היתה לי לנבירה, הגברת הוואת חננה

קולה (עדה"כ משלי כ"ו כ"ה) כאלו היתה היא השפחה ואני אדונה. היא החליקה אמריה (משלי ב' ט"ז, ז' ה') לי אני עברה! והכונה בדבריו אלה להלל את השירה הזאת ואת דבריה הרבים משמן. ואמנם איך לא יכנסו דברי השירה באוני שמעיה והנה היא צרופה וכו'.

שורה 9—10: השירה היא צרופה ומוזקקה שבעתים כי צרופה הרעיונים והיא זקוקה במצרף הלב ובעלילו (ר"ל בעליל הלב); ראה ס"י ל"ח צד 50 שורה (70—71) [65—66] דברים דומים לאלה. וכן אמר רמב"ע (תשיש צד 3): ולשיר נגידי אמרים במעכה | לבבי יצקתים צרפתים בטוחות. — בעליל (שורה 10), תהלים י"ב ז'. ונוסח כ"יב הוא: במצרף לב בַּעֲלִיָּה זְקוּקָה.

שורה 11—12: בעוה, ר"ל בכחה תריק (ויקרא כ"ו ל"ג) חרב וחנית ביום קרב ומלחמה, אבל ביום תענוג היא מריקה (מלאכי ג' י"ג) נפת צופים; ראה הערתי לשיר נ"ה שורה 10—13, ומקום אתי לדבר באריכות ע"ד הרעיון הזה במ"א.

13—14: כונת הבית גלויה ומבארת, וראה דברים דומים לאלה בשיר כ"ב צד 32 שורה 37—38; אבל האמת אנ"ד, כי במקום הזה כל הבית נראה כמיותר ומפסיק את הרעיון ומחלישו. — והיא (שורה 14): בכ"יא: והוא.

שורה 15—18: לאוריה, כ"ה כב' כה"י ונראה שהוא מ"ס וצ"ל: לרואיה, והמשורר יאמר: השירה, שירתו של ידירי, לילה כיום תאיר (עדה"כ תהלים קל"ט י"ב) לרואיה, וליונקיה היא מניקה בכל עת נפת צוף, ועל כן כל עין וכו'. אולם ב מקום נוסח הכ"י, ולרעתו טעם אוריה כשעם אריתי מורי (שה"ש ה' א'). והכונה: האורה אותה תאורנה עיניו.

שורה 19—24: המשורר הפליא לתאר איך התפעלו והתרגשו כל חושיו בו, בהגיע אליו שיר ידירו: מיד בראותו את השיר ובתפשו אותו, והוא עוד טרם יקרא בו, קנאה אונו בידו ובכת עינו, יען הן חלקן ביניהן לבין עצמן את כל הכבוד, והיא (האזן) עורגה בוקה ומבוקה (נחום ב' י"א), והכונה נעורה ורקה מתענוג ונעם), וע"כ היא מתהננת לפה לאמר: קרא נא בקול, ולך תהיה צדקה (דברים כ"ד י"ג) כי אשמע

גם אנכי את כל דברי השירה הזאת. — שתיֶהן (שורה 21), בכי"א : שניהם. — והיא (שורה 22), שם: והוא. — ותתחנן (שורה 23), בכי"י: והתחנן. — לפי (שם), שם: לשיר, והנוסח הנכון נמצא על הגליון.

שורה 25—34: ענין ההרוויים האלה ומקור מליצותיהם בשמות כ"א ו'. יאמר: השיר היה לי כמרצע ואוני דבקה בדלת שלחו (הוא ירדי המשורר), והנה רצע (בעל השיר) את אוני במרצע, בחדודי (איוב מ"א כ"ב) אמריו, וכיד חוקה העבידני — ובכן הנני היום עבד לשירה וכו' ולך השר יהוסף המשורר אשר שלחת אותה לי למושה אמנם כראי מלמש, אבל לא כחרב למושה לקרב ומרוקה ללחם (שופטים ה' ח'). כי כברק אשר יבא אחריו עב כן באה גם היא, כן הבריקה לעיני וכן הנשימה גשם נדבות על חלקת (עמוס ד' ו') אהבים להפרות ידידות ולהרבות אהוה ורעות. ודומה לזה מש"כ בשיר ו' צד 6 שורה 11—12: חרווי שיר אבל טורי פנינים | אבל עבים מריקים טל נדבה. — בדלת (שורה 26), בכי"ב: לדלת. — דבקה (שם), דה"ב ג' י"ב, וב"ב כה"י: דבוקה. — וְהֶעֱבַדְתִּי (שורה 28), טה"ד וצ"ל: וְהֶעֱבַדְתִּי; בכי"א: והעברני. — לענקים העניקה (שורה 30), לשון נופל על לשון — אחריו (שורה 33), בכי"ב: אחרי. — יצקה (שורה 34), משרש יצק, ובשורה 2 היא משרש צוק, וע"כ השתמש המשורר במלה הזאת פעמים.

שורה 35—36: כל חי, בכי"ב: כל איש. — תמיד, שם: לעד.

נז.

כ"א ח"ב מחלקה ב' סי' ג"ג (בעת חסר השיר בכ"י זה); כ"ב ח"ב סי' ב'. — נדפס בכ"י צד 93 סי' ל"ב; הרכבי ח"א צד 118 סי' כ"ט. — המדריך דומה בבנינו לבתי השיר, ר"ל: הוא בעל ד' חרוויים כמוהם, ויש לו ב' יציאות, אחת בדלת ואחת בסוגר, וכן הן גם יציאות האזור, שהוא רק בעל חרוו אחד. כל בית יש לו ד' חרוויים מחלקים ולהם יציאה אחת בדלת ואחת בסוגר. — משקל השיר ככתוב ממעל לו, ויש

אשר השו"א המרכב לתנועה יחשב (כמו אלהים בשורה 5), ואז הוספתי
(בעצת ע) נעיא לפני השי"ט להמעים את הרבר הוה, וכן נהגתי במלת
וּמְדַרְךָ (שורה 19) אשר התנועה הקלה שבה לתנועה תחשב.

שורה 1: תשוואות חן חן (זכריה ד' ז') לאיש הנוטר את כרמו
(שהיש א' ו') לשגשג נפנו ביום נמעו (עדה"כ ישעי' י"ז י"א), ר"ל
לראות ברכה בעמלו.

שורה 2: במדבר כ"ד כ"ג; דהיא ה' י"ח, ש"ב כ"ב ל"ו.

שורה 3: צלצלי שמע, תהלים ק"ג ה', ושם הוא בהפסק ולכן
נקוד שָמַע, וזו תשובה להרכבי שכתב (הערות צד 204): „ונוכל לנקר
המלה שָמַע כמו שנמצא בכתוב” — יהושע ו' כ"ז.

שורה 4: אסתר י' ג'.

שורה 5: עדה"כ ש"ב כ"ג ג', והכונה כי הוא מושל באדם בתור
נגיד ומושל ביראת אלהים, כי ירא שמואל את ד'.

שורה 6—9: הוא עלה מעלה מעלה; בראשונה התאמץ להתהלך
בדרבי ד', ואחר נאחו בנבוהים, בראשונה בא בסוד קרושים ואחר עמד
בלהקת מלאכי אל, וכאשר ראו זאת אויביו, אז רפתה ידם (ש"ב כ"ד
ט"ז, ראה שפטים ח' ג') ואז הודו רואיו ורדויו (ישעי' מ"ד ח') וכו'. —
במדבר כ"ג כ"א; ש"ב כ"ב ב' ועוד כמ"א.

שורה 10: רחוקים שמו את פניהם אליו ביום נעשה לשר שרים,
כלומר לנגיד, והמליצה לקוחה מדניאל ח' כ"ה, ובכ"ב: לעמוד (ת'
יעמר), והעיר ע: אולי ע"פ ישעי' י' ל"ב, ואולי ע"פ הנוסח הוה הדבור
שמו את פניהם מצטרף אליו.

שורה 11—12: מ"א י' י', דה"ב ט' ג'; בראשית כ"ז י"ב.

שורה 13: „מאמירם, מן את ד' האמרת [דברים כ"ז י"ז, י"ח],
ומסוגר הבית. . . נראה כי ר"ה יפרש המלה האמרת כי כמו רב סעדי,
נאון מן אמיר (Emir) שהוא מושל בערבית; ראה זכרון לראשונים ה'
עמוד צ"א — צ"ד" (הרכבי).

שורה 14: והארך, כ"ה בכ"ב והוא ע"ד למען יאריך ימים על
ממלכתו וכו' (דברים י"ז ב'), ובכ"י (עפ"י כ"א) וכן אצל הרכבי: והוא
משרה וכו', והנוסח הוה אינו עולה יפה. — ישעי' ט' ה'; ירמ"י ל"ג

כ"ו. — בכ"ב: וקחת מזרעו משלים, והסופר נמשך בזה אחר לשה"כ ושעה בחרוים.

שורה 15—19: כנען (ר"ל ארץ ישראל) מקנא במצרים (מקום משכן הנגיד), ושנער (בבל) למד מהלכיו, ונס ספרד יצמד עליהם לתאור את נבולו (יהושע ט"ו ט', י"א; י"ח י"ד, י"ז) ולסבב אותו, בתקוה כי גם הוא (ספרד) יהיה מדרך לפעמי הנגיד, מדרך לרכבי פרעה (שה"ש א' ט', ור"ל: מלך מצרים ונגידו; ועל דעת שר"ל: רכבי פרעה, כלומר רכבי מצרים); והמשורר כנה בזה את הארצות כלן בלשון זכר. — למד (שורה 16), בכ"ב: לימד. — לח אור (שורה 18), שם: לתאר. — לפעמו (שורה 19), שם: פעמו.

שורה 20—24: ישעי' כיט א'; הושע י"ד ו', השוה איוב כיט כ"ג. — עורא ז' י'; שמות ב' י"ד. — ש"א א' כ'. — רות ד' י"ד; תהלים י"ג ה'. — איוב כ"ה ב'; ש"ב כ"ב נ"א. וכתב הרכבי: "מזה נראה כי ר' שמואל הנגיד במצרים היה מיוחס ליוצא מחלצי זרע דוד המלך". ואמנם רבים מהנגידים יחסו עצמם על דוד מלך ישראל, או כי נתנו להם מעריציהם ומהללי שמשם את היחוס הזה. — פֶּפֶל (שורה 20), קרי: פֶּפֶל. — צר (שורה 23), בכ"ב: אל, והוא ט"ס.

נח.

כ"א ח"א סי' ש"ס (חסר עד שורה 59); דיואן רמב"ע כ"י אוקספורד קצ"א. — נדפס ע"י שר"ל באוצר נחמד ח"א צד 163 והלאה. — בפרושי אני מביא את דברי שר"ל (בשמו) בתוספת באור ומ"ט ממני, ורק לפעמים דעתי שונה מדעתו. בשורה 1—14 מדבר המשורר על לבו ומוכיח את עצמו, על כי גם הוקנה, אשר קפצה עליו, לא החזירתו למוטב, ונהפוך הוא, כי הוא עוד ישמח לעמרת תפארת שיבה אשר על ראשו, כאלו הוסיפה חן על חנו ונעם על נעמו. ואחר שדבר בננות עצמו הוא מסיים בשבח ידידו רמב"ע, אשר הוא אמנם יוכל להתהלל בשיבתו לרב מעלותיו, ומתוך שבתו של ידידו הוא בא לידי גנות בני דורו (שורה 15—36), משורה 37 והלאה

הוא משבח את שיר רמב"ע אליו ומוכיר את כל החסדים אשר נמל עליו ידירו מאז ועד היום הזה, ובסוף השיר (שורה 83—86) הוא ינחמהו מיגונו ומעצבון לבבו.

שורה 1—4: "הנה אתה מוקין והולך, ואתה מחליף ימי הבחרות בימי הזקנה, והשער השחור נהפך ללבן, ועדיין לא חבחר לצאת חפשי מעבודת התאוות, ואתה עדיין נבוכ ותועה בדרכיך, ואתה דומה לישראל בשעה שהיו חונים בין פי החירות ובין הים, שהי' נראה כאלו נבוכים הם בארץ" (שד"ל). — בצחרות (שורה 2), שפטים ה' י'. — שורה 4, ראה שמות י"ד ב'.

שורה 5—6: "כשאתה מתפלל אינו אלא בלב ולב, וקולך קול יעקב והידים ידי עשו, כי לבך זונה עדיין אחרי השוא" (שד"ל). — מהלים י"ב ג'; משלי כ"ו, כ"ה, בראשית כ"ו, כ"ב. כ"ג. ולפי שלא מצאנו בכל המקרא תאר "חלק" נאמר על הקול, רצה ש"י להגיה בפה חלק (ערה"כ ופה חלק יעשה מדחה, משלי כ"ו כ"ח), ולא כון יפה בדבר הזה, כי בקול הוא נסמך אל חלק ופי' קולו של איש חלק.

שורה 7—8: "אתה מפתח עצמך באמרך, כי השער הלבן אינו משחית יפי הפנים, כי בהפך תערוכת השחור והלבן (אם מראה הפנים נוטה לשחור והשער נהפך ללבן) הוא דבר נחמד ונעים. אולי כך אמרו משוררי ישמעאל, וידוע כי קצת מהערביים מראה פניהם נוטה לשחור" (שד"ל). ופי' שד"ל דבר נכונה, ונגד הרואים בשיבה הדר וכבוד כונן רמב"ע גם הוא את דבריו כאמרו (תרשיש צד 54): "שוא דברו האומרים שיבה חכבד את פני עלם ולחיו פארה". — תפתה (שורה 7), פתוי האמור כאן הכונה בו מרמה והונאה ונמצא כמהו הרבה; ולפי שחסר נשוא המאמר (= את עצמך) אומר ל לקרוא: תפתה (עי' משלי כ"ה ט"ו). שורה 9—10: "ואתה אומר, כי השער הלבן המעורב בתוך השער השחור הוא דבר יפה ונחמד, כעין ימי רצון המעורבים עם לילי עברה וזעם. גם זה נראה שאמרוהו משוררי הערביים" (שד"ל). ולי נראה: כעין ימי רצון הבאים בעתות צרה וצוקה, וע"ד שאמרו: אין האור נכר אלא מתוך החשך.

שורה 11—12: "ואתה ממשיל שחרות פניך לערפל ולבן שעריך למנורה. גם זה נראה שאמרוהו משוררי ישמעאל" (שד"ל).

שורה 13—14: „ואתה אומר כי השערות הלכנות דומות לחומי משי לבן, תחת אשר באמת רעה הם ולא טובה, ואין ראוי להמשילם אלא לחור פתן, ואתה מרמה אותם למאורות, ולפי האמת מאורת צפעוני טובה מהם“ (שד"ל). — חור (שורה 13), אסתר א' ו'. — חורי פתנים (שם), ישעי' י"א ח'. — מאורות (שורה 14), ישעי' שם, שם.

שורה 15—18: לא לך להתהלל בשיבה, אבל לאיש, אשר לרמב"ע ידמה ואליו ישוה, לאיש, אשר נער את כפיו (עדה"כ ישעי' ל"ג מ"ו) מתמך נעורות (ירמי' ל"ב ל'). ר"ל אשר לא ישים עוד לב להבלי הנעורים. — נער, נקדתי בן עפה"כ בישעי' ופרשתיו לפי דרכי, ושד"ל מנקד נער, ולפי"ז שעור החרוו לדעתו: אשר כפיו נעורות מתמוך נוער, ולזה מסכים גם ע, גם ש"י מנקד כנקוד שד"ל ויאמר: „הנסמך חסר ונוער יורה על חטא ואשמה.“ ואני בארתי כמ"ש, ואולם הענין אחד. נער נעורות, לשון נעיל.

שורה 19—20: ידיו כאלו היו אסורות בחבלים לבל תעשינה תועה, ושפתיו הן נזירות לבל תשחינה מ"ן התאוה. — מעשות תועה (שורה 19), נחמי' ד' ב'. — ל"ן תאוה מן הראוי ה"ל לכתוב: מ"ן. שורה 21—22: „מלשון נעצר לפני ד' (שמואל א' כ"א ח'), הוא שוה ד' לנגדו תמיד, ומחשבותיו עומדות תמיד לפני ד' ובהיכלו, ולא יניח אותן לצאת משם ולתור אנה ואנה כהבלי העולם“ (שד"ל). ואולי מהלוך חוץ, ע"ד שאמרו עדיין (או: כבר) בן זומא מבחיץ (חגיגה מ"ו א').

שורה 23—24: „הוא קולע אל האמת, ולא יחטיא קליעתו כחוש השערה“ (שד"ל). — מימין ומשמיל (שורה 23), דה"א י"ב ב' (ושם משמאילים באל"ף נחה, והאל"ף חסרה בשמואל ב' י"ד י"ט ובמ"א). — שורה 24, ראה שפטים ב' מ"ו.

שורה 25—26: „כח חקירתו עצום ורב, עד שיתכן לומר כי כשהוא נוסע האמת יצמחו מנטיעתו אילנות גדולים כארוי לבנון, וכשהוא עוקר ונותש השקר והמעות הוא עוקר אילנות גדולים ויחשף יערות (בעקירת האילנות, היער נשאר מגולה וערום). ומה נכבד הבית הזה! ומה יקרו בני אדם הראויים לשבח כזה!“ (שד"ל). — לבנון (שורה 25), הושע י"ד

ו'. — יְהִישֶׁף, נקדתי עפ"י המסורה, תהלים כט ט' (ואולם השמטתי את הסגול המרכב עם השו"א בעבור המשקל), ושר"ל מנקד יְהִישֶׁף, שורה 27—30: „הוא ישב בצל החכמה ולבש בנדים חמורות ומחורות, ושאר בני אדם לפניו כערומים ואפילו חמורות אינם עושים להם” (שר"ל). — קהלת ז' י"ב: ויקרא ט"ז כ"ד, בראשית כ"ז ט"ו; שם ג' ז'.

שורה 31—32: „אותם בני אדם הם נראים כפקחים, ובאמת אינם אלא עורים וחרשים, ופיהם רחב לרבר דברי הכל, ולבם אטום מהשכיל” (שר"ל). וענין החרוז הוא המשל הקדמוני, מי שלכו צר לישונו רחב (מבחר הפנינים שער הסתרת הסוד; משלי חכמים הנלוים על צִנְאֵת ר"י אבן תבון, הוצאת רמ"ש צד 21 ס"י ס"ז), כאשר העיר כבר דוקס (שירי שלמה צד 87), ואת מקור הפתגם הזה בספרי הערביים כבר הערה שריינר במה"ע ZfHB. שנה ראשונה צד 122 הערה 4.

שורה 33—34: הם אנשים, ואם יבחנו נמצא שהם כנשים, אשר דעתן קלה. לכנות ולגנות את האנשים אשר רפה כחם (החומרי או המוסרי). בשם „נשים”, הוא דבר, אשר מצאנוהו ראינוהו בכתיב, וכן אמר ישעיה (י"ט ט"ו) יהיה מצרים כנשים, וכן ירמיה (ג"א ל'): נשתה נבורתם היו לנשים. בפרט הרבו להשתמש בהרעיון הזה הראשון במשוררי ספרד הגדולים והאחרון שבהם, ר"ש הנגיד ור"י חריוו. הנגיד יאמר (זכרון לראשונים היא צד 21 שורה 11—12): איך תחשוב אישים כמו נשים | אם נחשבו נשים היה בעל, והרברים האלה הם תשובה על דברת בן כלפון (שם צד 20 שורה 10—11): אישיו כמו נשיו וגבוריו | רצים כחלשיו להטמר. עוד אמר הנגיד (שם צד 62 שורה 8—9): אשר היו בעין יודעם לפנים | כמו נשים ואלה הכעלים; ואמר (שם צד 64 שורה 11—12): והשם את נבורתם והיו | במלחמתם לנשים ועוילים, ועוד לו (שם צד 101 שורה 8—9):

וברך אל למען איש בראו ולא אשה השיבותיו תשובה
 החשית נפשך מן הזכרים ואל יעיד בך כי את נקבה.
 וחריוו אמר (שער ג' דף ז' ע"ב): ומשורריהם כזכרים וכל משוררי

עולם כנקבות; ואמר (שער י"ב דף כ"ג ע"ב). וישבו הזכרים נקבות;
ועוד לו (שער ט"ז דף ל"א ע"א): והיו האנשים לי כנשים | וישבו
הזכרים כנקבות; ואמר (שער י"ה דף ל"ד ע"ב): וגבוריו חלושים, ואנשיו
נשים; ועוד אמר (שער ט"ז דף ס"ה ע"א): הכי בה יגברו לבנות
חלושים | וישבו כזכרים הנקבות. וזאת כונת ר"ש שרביש הוזהב כאמרו
(בשירו על האותיות, הוצאת כהנא צד 8): והרשים אני הופך לראשים |
והנשים אני עושה אנשים. — בלב הותל, ישעי' מ"ד כ'. — ומעצות
הסרות, ע"ד חסר תכונות, משלי כ"ח ט"ז.

שורה 35—36: ירמי' י"ט ו'; בראשית י"ט ל"א והלאה. בכירות,
צעירות, ל' רבים במקום יחיד וזה מצוי הרבה בשירים העשויים על
דרך משוררי ישמעאל" (שד"ל).

שורה 37—38: עתה הוא מסב דבורו אל רמב"ע המהלל, והוא
נותן לו תודה על השירה ששלח לו ומרבה לספר בשבח השירה הזאת
ויאמר: הקולך הוא, אשר אשמע מפי כתנך, ואם שמך הוא, אשר
חתום עליו, קולך ושמך אשר ינעמו לאוני יותר מבשורות טובות?

שורה 39—40: ראות כתב ידך חביב בעיני מראות שדה ושדות
(קהלת ב' ח') ושמוע הוד קולך ינעם לאוני יותר משמוע קול שרים
ושדות (שם שם); «וטעם המליצה הזאת כאלו תאמר: אם יאמרו לי
בחר לך אחד משני הרברים האלה, אבחר דבר זה ולא דבר זה» (שד"ל).

שורה 41—42: אתה מחדש בכל יום את מוכך לי אני עבדך,
ואני הנה שפתי קצרות מספור את כל הטובות אשר תעשה עמדי. —
טובך (שורה 41), בכ"י רוחדך, ואני בחרתי בתקוננו של שד"ל, אף כי
גם נוסח הכ"י יוכל להפטר בדוחק.

שורה 43—44: ואיך אוכל לספור אותם או לספרם, ואני כבר
נלאיתי לספור כי אין מספר; תהלים ע"א ט"ז.

45—50: נפשות הרבה נעבדות לך והם אסיריך, אסירי תודה,
על כל תגמולי חסדיך, אשר נמלת עליהם, כי בכבוד אשר תכבדם
תכביר עליהם את עלך, ואתה תוקיר האבנים היקרות («אתה גורם
שהאבנים היקרות תהיינה ביוקר יותר מן הנהוג» שד"ל). בקחתך אותן
וכסף וזהב הרבה לרוב ותעשה עמרות לראשי ידידיך. וע"ד הרעיון
הזה כבר כתבתי למעלה צד 47 (הערה לשיר י"ז שורה 11—12)
וצד 75 (הערה לשיר ל"א שורה 11—21).

שורה 51—52: דברים כ"א, י"ז.

שורה 53—56: עבדתך בשנות ילדותי ושחרותי, ועתה בבואי
בנבורות, הנני עבדך כמקדם, כי חסדיך הרבים יעבירוני לדורות. ועד
עולם לא אצא לחפשי. אוכלה אצא, כמו אוכל נכה. במדבר כ"ב ו' (ב).

שורה 57—58: בבלתך, באיש אחר וולתך" (שד"ל).

שורה 59—60: בנות שירי, אשר היו לפני צרורות אלמנות
חיות (עדה"כ שיב כ' ג'), ולא שם איש את לבו אליהן, הנה אתה
הלבשת אותן עדנים (שיב א' כ"ד), וע"י מה שלמדתי ממך עלה ערך שירי
מעלה מעלה, ואף כי הנוסח שלפנינו יש לו באור, בכל זאת אפשר כי
ט"ס נפלה בזה וצ"ל "והלבשת בנות השיר" וכונת הבית תהי' ע"ד שאמר
במ"א (צר 54 סי' מ' שורה 33—36): בתולה היתה חבל לפניו וכי'
והרעיון הוה נמצא לרב בשירי הספרדים.

שורה 61—62: התבונה היא אשר תתן את ידך בימים והשכל
ישים את ימינך בנהרות, ור"ל "בתבונתך ובשכלך ידך מושלת אפילו
בימים ובנהרות (הפלגה ישמעאלית)" (שד"ל).

שורה 63—64: "אתה חברת פיוטים, ובהם טוב להודות לך,
ואתה כתבת על עניני התורה והאמונה, ובחבורך טוב להורות לתלמידים"
(שד"ל). ואם תצדק השערתך בהערתך לשורה 59—60, אז החרוז
שלפנינו יש לו המשך אל מה שקדם, וכונת רי"ה להלל את רמב"ע
בחור משורר ובחור חכם ומלמד. — לך (שורה 64), בדיואן רמב"ע
(אי"ג) וְלָךְ, וכן גורם ש"י.

שורה 65—66: ע"י לשונך הצחה תלמד גם את לשון העלנים
למהר לדבר צחות, ואת עלני הפה תהפוך לגנידי שפה ברורה. ושד"ל
כתב: "המליצה לקוחה מפסוק אהפך אל עמים שפה ברורה (צפניה
ג' ט')... ננידי, מן שמעו כי ננידים אדבר (משלי ח' ו')". — תהפך,
בכ"י"א: תהלוך, והוא כנראה ט"ס.

שורה 67—68: "ובתוך הפרסם ההוא יש בארות אשר מהן נובעת
חכמה. מקורות, מן כהקיר ביר מימיה, ירמי' ו' ז'" (שד"ל).

שורה 69—70: "הנה עתה ידעתי וכברתני בענק של פנינים
האסופות ממכתבי החכמה. ובדיואן רי"ה כתב יעדתי, ונ"ל ט"ס, אעפ"י

שהי' אפשר לפרש לשון יעוד והכטחה, ולומר שלא כתב לו רמבי"ע את השירה רק הבטיחו עליה" (שד"ל).

שורה 71—72: למעינות הפרס אשר בתוך לבך ואל נחל ערניו אני צמא, כאשר תצמא ארץ ציה למטר השמים. "ואין מן הבית הזה ראייה לנסח יעדתני, אבל היה המשורר נכסף, שיוסיף עוד לכתוב אליו פעמים אחרות" (שד"ל). — כצ"ה, כ"ה ביב כה"י, אבל בדיואן רמבי"ע הי' כתוב בתחלה: כצור נגד המשקל. — אחר החרו זה נמצא בכ"יב החרו שורה 77—78. ועיד ב שורות 71—72 מקומן אחר ש' 68, כי למעיניו וכו' מוסב אל פרס ושורות 69—70 תחזרנה לשו' 73, ובדאי יעדתני היא הנרסא הנכונה ורי"ה אומר: הבטחת אותי לשלוח לי מחברת פנינים... ועתה בקשתי שלא יהיו ידי משה כבדים וכו'.

שורה 73—74: כונת הבית גלוייה ומבוארת. וכתב שד"ל: "בדיואן רמבי"ע כתוב וכן (במקום ולא אשר בראש הבית, שורה 73), והנקרן הניח המלה בלא נקוד, והוסיף בין השיטות ולא, ובסוף הבית היה כתוב לי עצורות, ואח"כ הוחלפה הויד"ב בא"ף. ובדיואן רי"ה כתוב ופן וכו' לי וכו', וקיימתי מלת לי שהיא בשתי הנוסחאות, ומלת ולא שבתחלת הבית עומדת במקום שתיים". ולפי ההעתקה שלפני כתוב גם בדיואן רי"ה (כ"יא) וכן, ואני בחרתי בנוסח המתוקן אשר בדיואן רמבי"ע, כי נכון הוא, ונראה בעיני שהמתקן תקן את הנוסח עפ"י כ"י מדויק שהיה לפניו, ותיקונים כאלה נמצאים גם במ"א בשני הדיואנים. ועל דעת ע הנוסח ופן . . . לי (עפה"כ ש"א כ"ו ו') הוא הנכון. — שורה 73: שמות י"ז י"ב.

שורה 75—76: הוא בקש, שלא תהיינה ידי משה ידידו כבדים מכתוב לו, ועתה הוא מוסיף לבקש שתכתבה לו רק דברי שלום ואמרי נועם, אבל לא תכתבה עליו מרורות (איוב י"ג כ"ו). — ורצון, ככ"א: ירצון, והוא טעות.

שורה 77—78: "המכתבים שיכתב לי, יהיו לטוטפות בין עיני ולאות על ידי" (שד"ל). שמות י"ג ט"ז; דברים ו' ח'; י"א י"ח.

שורה 79—80: השירים אשר אני שולח לך, מעונים הם שלום וברכה מאתי, והם, ר"ל השירים האלה (ומש"כ הם בל"ז לא יפלא בעינינו,

כי נמצא כמהו לרוב; ראה לדוגמא בשיר שלפנינו שורה 63—64:
 ובשיר ס' צד 85 שורה 55) הם חצובים ממחצב נפשי ונובעים ממקור
 לבי. ראה מה שכתבתי בהערתי לשיר ג'ו שורה 1—2 (לעיל צד 127).
 ושד"ל כתב: "ואולי צ"ל בלשון רבים משלומי", כי לדעתו מלת הם שבה
 על משלומי. ובדיואן רמב"ע (לפי ההעתקה אשר עשיתי לי) כתוב
 באמת משלומות, ואני חמה על שד"ל על אשר לא שת לבו לזאת.
 ואמנם את הנראה לי בבאור החרוז כתבתי.
 שורה 81—82: בנות שירי תעופינה ותשתחוינה לך, כאשר
 תשתחוה שפחה לפני גבירתה. לך, בדיואן רמב"ע (ובאונ'): וְלָךְ,
 וכן גורם ש"י.

שורה 83—84: מפנע (איוב ז' כ'), דבר שנפנעים וננפים בו,
 אבן ננף וצור מכשול, "וכונת המשורר לומר: אין קורות העולם מגיעות
 עד לך, כי סביבותיו קירות חוקות, והן כמו מוקש אל התלאות, אשר
 לא תוכלן לעבר ולהכנס אל הלב" (שד"ל בשם תלמידו י"א אוסימו).
 שורה 85—86: "על דרך שאמר אליפו לאיוב הנה יסרת רבים
 וגו' כושל יקימון מליך וגו' (איוב ד' ג' והלאה), ומלת עורה בצרות
 היא ג"כ רמז לשם משפחתו אבן עזרא" (שד"ל); ובכ"א כתוב עזרא.—
 תהלים ט"ז י"א; שם מ"ו ב'.

נ.ט.

כ"א ח"ב מחלקה ב' ס' ג"ב (וחסר כעת); כ"ב ח"ב ס' א'—
 נדפס בבחולת בת יהודה צד 92 ס' ל"א; הרכבי, ח"א צד 117 ס'
 כ"ח. השיר הזה גם הוא על שירי האזור יחשב. המדריך יש לו שני
 חרוזים, משקלם כמשקל חרוזי השיר כלם, והם חלוקים לשנים, ויציאה
 מיוחדת יש ברלת וכן בסוגר, והיציאות האלה חוזרות בכל האזורים
 העשויים גם הם כמעשה המדריך כדון. הבתים יש בהם שלשה שלשה
 חרוזים חלוקים, ויציאת הדלת והסוגר שונה בכל בית ככל העולה על
 רוח המשורר, אין אונס.

שורה 1—2: הגיע הזמן לפקוד את ירושלים ולשלוח לה גואל ומושיע, ויוסף ד' קרא עוד שמואל, אשר יושיע את עמה, כאשר הושיע שמואל הראשון את ישראל. שורה 2 היא עדה"כ ש"א ג' ו', והשוא נע במלת קרוא היא מיתרת במשקל, אבל לא הקפידו המשוררים ע"ז בשירי האזור; ראה הערת לשורה 8—12. ושי"י קורא: קרוא (ומוחק אי"כ מלת עוד, שהיא עקרת בחרו שלפנינו, והמשורר כון לש"א ג' ו' ולא לפסוק ח' שם), וכתב: "ובא ע"ד האקתבאס ממין הב', בעבור המשקל", ואין אני רואה את דבריו. — אריאל, ישעי' כ"ט א'.

שורה 3—7: והשמועה, כי קם מושיע בישראל, עשתה לה כנפים ותעל וחבא עד לשנער ותגיע עד ספרד (אשר צהלה בקולה ותשמח לשמע הבשורה הזאת), ועתה, כי בא יום ואני אפגע בשמואל זה, לבכי יחרד בקרבי ונפשי תכלה לבוא לביתי ולעמוד שם כעמוד איש בבית אלהים ולראות את פניו כראות פני מלאכי אל. ושר"ל כתב בכאור שורה 5: "מאז היותו בארץ מולדתו היה נכסף לפגוע ולראותו". — ולמעלה בקולה, כבי"ב: למערב וקולה (ובכ"י"א למעלה וקולה, כעדות שד"ל). ואולי הנוסח הזה הוא עקר ויש לחבר את שני החרוזים (שורה 3—4) ולפרש ככה: הקול, כי קם גואל לישראל, עלה עד לשנער, גם למערב ירד, ר"ל לספרד, ולשמע הבשורה צהלה ספרד קולה (עדה"כ צהלי קולך בת גלים, ישעי' י' ל"י). — אריאל (שורה 7) = אראל, מלאך (ראה ישעי' ל"ג ז'), והכונה עדה"כ בראשית ל"ג י'.

שורה 8—12: "אינו נהנה מעשרו, אך מהנה ממנו את אחרים, ואינו מבקש לעצמו רק הטובות הרוחניות; והנה מנהגו בטובות הזמן כאניות סוחר (משלי ל"א י"ד), המלאות הון ועושר אך אינו להנאותן, אלא להביאו לאחרים" (שד"ל). ואולי יתכן לפרש: לבו כאניות סוחר היוצאות למרחקים להביא דברים רבי הערך, והן בוחרות ומביאות רק את היותר משבח, וכן ישים גם הוא עין בוחנת על טובות הזמן ויבחר בטוב, לעסוק בחכמה ולשחר סוד נשמות חיות, אבל את משכיות הכסף וכל יקר תבל יניח לאחרים והוא לא יטפל בס. — סוחר, הוא מתנגד למשקל השיר, וגראה שר"ה התיר לעצמו לקרוא אַגְיוֹת סוֹחֵר (ר"ל להגיע את השו"א של התי"ז במלת אניות ולחשבו ליתד), ראה

תשובות תלמידי מנחם צד 22; ורי"ה התיר לעצמו לעשות בדבר הזה במקום שהאות האחרונה במלה הראשונה קרובה במבטאה לאות הראשונה במלה השניה (אם נאמר שרי"ה בטה את התי"ו = th באנגלית, ודומה במקצת למבטא הסמ"ך). ובכ"יב הנוסח: הסותר, ולא הרוחנו בזה מאומה. וע רוצה לקרוא: לסוחר (רי"ל כאניות אשר לסוחר). — סוד, בכ"י: יסוד (וכ"ה בכב"י ובהוצאת הרכבי). ואף כי יתד יתרה לא נפלאה היא בעינינו, כאשר העירותי לשורה 1—2, בכל זאת לא יתכן, שרי"ה ישתמש במלה אחת פעמים בשורה אחת לענין אחד. וע"כ הנהתי מדעתי ואכתוב: סוד, שענינו ניב יסוד, והשתמשו במליצה הזאת המשוררים מרשב"ג והלאה (ראה רש"י התחי' ח"א צד 39, ומעה בדבר הזה ר"ד כהנא בראב"ע שהר"ל ח"ב צד 10, כאשר העירותי במה"ע. ZHb. שנה ראשונה צד 76). וב כתב: לפי דעתי השתמש רי"ה במלת יסוד פעמים כי יש לה שני ענינים ענין א': יסוד עולם (משלי י' כ"ה), ענין שני יסוד המזבח, והראל הוא המזבח (יחזקאל ט"ג ט"ז).

שורה 13—15: על גבול, בכ"י (וכן בכב"י ובהוצאת הרכבי): בכל גבול, יתד יתרה שלא לצרך, ואני הנהתי בעצת ע וב עפ"י הכתוב בראשית ט"א מ"ה. — ישע"י י"א י"ב, י"ג; ש"א ט"ו ל"ג. שורה 16—17: מפני חציו השנונים ידוד ויברח כל מנאל (כל מי שעושה מעשה פגול וניאול, הרכבי). בעוד אשר כל דוד וגואל נקבצים יחד סביב לו. — עד להיות (שורה 17), כמו עד היותי, יונה ד' ב'.

שורה 18—22: הוא לקח חבל בכל, כן בעונה וכן בגאון וגאווה (כבוד ויקר), ואת זמנו חלק בין חרוה ובין מצוה ונפשו פעם דוה ופעם רוה. והמשורר מבאר את דבריו אלה, המיחסים שני הפכים לנושא אחד: בין האנשים הוא מתנהג כנגיד ועל פני כל העם יכבד ככבוד שלמה המלך (משלי ל"א א'), אבל בעמדו לפני ד' ילבש ענוה וכשוואל יקוד.

ד.

כ"א ח"א ס' שני"ד; כ"ב ח"א; כ"י אוקספורד ס"י 2000 (= כ"ג). —
 נרפס בננוי אוקספורד צד 41; גרין, לק"ש צד 80 ס' י"ב; הרבני,
 ח"ב צד 58 ס' כ'. הערות אחרות (עפ"י כ"י שד"ל, הוא כ"א שלפנינו)
 בספרו של ניגר על ר"ה צד 148. — משקלו כמשקל שיר א'. —
 המשורר מפליא לעשות בתארו את הטבע כלו ואת יפיו (שורה 1—36),
 ואח"כ יבקש וימצא לו מעבר להלל את ידירו.

שורה 1—2: עוד אתמול (לפני בא זמן קיץ) היתה הארץ
 כילדה, ותהי יונקת נשמי הסתו, אשר היניקו אותה העבים. ובענין דומה
 לזה אמר רשב"ג (ש"ש צד 7 ס' ה'): אשר תלד בלי עצב אדמה |
 והעבים ילדיה מניקים. ודוקס (שם הערה 11) מביא בשם רמב"ע את
 החרוז: הניקם הסתו מימיו [וְשָׁמָּם] בתולעת וארנמן ארוגות. ורמב"ע
 הוא האומר (תרשיש צד 30):

הנה העב הניק הגן	ותלמיו שת כאבק שחק
עד כי שחקו פיות ציציו	העת בכו עיני שחק.

שורה 3—6: או ככלה היתה הארץ, ככלה הכלואה בסתו, ונפשה
 תערג לעתות אהבה ומשתקקת לעת דורים, ועתה בבוא עת הקיץ נרפא
 לבבה, כי באה תשוקתה ותאותה נהיתה. — כָּלָה כלואה, כן הוא מִנְקֵד
 בכ"י, והרבני מנקד: כָּלָהּ. ובכ"ג: היא הכלואה. — חשקה
 לעת (שורה 5), בכ"ג: השקה בעת. — ובו (שורה 6), שם: וכן.
 שורה 7—8: ועתה, בבוא ימי הקיץ, תתענג הארץ ותתפנק
 בלבושה ההדרו, ערוגת פורקמת שש, כבת (כנערה) המתענגת בלבושה
 (הפעלים מתענגה ומתפנקת שבים על שתיהן, על הארץ ועל
 הבת). — מתענגה (שורה 8), כנ"א ובל"ש: מתענגת, נגר המשקל.
 שורה 9—10: מדי יום ביומו תחליף את בגדי רקמתה (כאשר
 יבאר בב' החרוזים הבאים) ותחלק כסות לכל סביביה (ר"ל על כל עבריה
 מסביב הכסה מצע דשא ורקמת פרחים). — סביביה (שורה 10),
 כנ"א ובל"ש: סביבה, ונשחת המשקל.

שורה 11—14: מיום אל יום תהפך את עין (ר"ל צבע, ויקרא י"ג נ"ה) צמחיה מעין דר לעין האדם ולצבע הברקת (דר, אדם וברקת אבנים יקרות הן וצבעיהן שונים), פעם היא ירוקה ופעם אדומה, משל למה היא דומה, לצביה הנשקת את אוהבה, אשר מרב התרגשותה תחליף צבע פניה והיא רגע אדומה ורגע ירוקה חליפות. הציור הזה נמצא גם ב"מ"א בשירי משוררנו, בפרט בשיריהם ע"ד התפוח, אשר גם הוא אדם וירוק הוא. ורי"ה אמר בענין הזה (דיואן כ"י ח"א סי' רצ"ז):

וְתַפּוּחַ אֵמֶת אֵל לֹא כָּרְאוּ לְבַד עֲנָג לְמַרְיָת וְנִשְׁק
 הַשְּׁבִתָּהּוּ בְּשׁוֹר יְרוֹק וְאָדָם קְבוּצִים בּוֹ שְׁנֵי חֲשׂוֹק וְחֲשִׁיק

ולזה כון גם רמב"ע באמרו (תרשיש צד 30 חרוז כ"ד, וראה שם גם חרוז כ"ח—כ"ט): מראה לתפוח כמו מראה | לבנת פני עפר בעת הוביש; ראה גם הערתי לשיר ע"ה שורה 13—20; ובמקומו אוסיף אדבר ע"ד הרעיון הזה. — ועין (שורה 12), כ"י: לעין. — נוסח שורה 13 הוא בכ"י הנ"ל: תלבין ועת תוריק ועת תאדים. — תאדים (שם), כ"י:א: תאדם. — תמשיל (שורה 14), כתב ע': אולי צ"ל תמשול (כי בנין הפעיל הוא שלא במקומו במקום הוה, ומוכרחים אנתנו לומר שהוא ל' נוכח).

שורה 15—16: הפרחים יפו כל כך, עד כי אמרתי, אשר הארץ גולה את יפי כוכבי השחק ותיפה בו את פרחיה. — עד אחשוב, כ"י: ו אחשוב. — כוכבי אל (שורה 16), שם: כוכבי רום.

שורה 17—22: גם אנתנו, אני ואחות מרעי, יצאנו לשחר את פרדם שלחיה (שה"ש ד' י"ג), לרעות בננים ולשבת במסבה על כוס יין מלא להתענג על "בת נפן" הַנְּשִׁקֶת (כצ"ל, תהלים ע"ה כ"א) ברשפי אש האהבה, ואם קרה היא כשלג ביד תופשה, בוורת היא כאש בקרב שותיה, ובת הגפן הזאת תעלה (ראה הערתי לשיר י"ג שורה 7—8, צ' 25) ותופיע ותזהיר כחרס (ר"ל בשמש) בתוך כלי החרש, ואנתנו נניש איש איש כלי שהם והיא (בת הגפן = היין) מוצקת מתוך כלי החרש אל כוסנו. על אדות דרכי המשוררים בתאדם את היין לא אוכל להרבות כעת אמרים; ראה את שירת רמב"ע במה"ע Monatsschrift שנת מ' צד 164 והלאה ואת אשר העירותי עליה שם. — נשקת (שורה 18),

בניא ובל"ש: נושקת, והרכבי מנקד: נושקת. — כקר (שורה 19), בכי"ג ובניא: כקור. — קרבי (שורה 20), בכי"ג הגיל: קרב. — היא שם בניא. ל"ש והרכבי: הוא, ושעות הוא. — נניש (שורה 22) פרשתיו, והחרו הוא ערה"כ מלכים ב' ד' ה'. גרין הציג סימן השאלה אחר מלת נניש, והרכבי רצה להגיה: תניש. ואמנם ענין החרו מכואר והתקונים בזה הם רק קלקולים. — כלי (שם), פרשתיו, ושיי גורם כלי. — מוצקת (שם), הפעל, כי היין יוצק, והרכבי מנקד מוצקת, כלשון הכתוב, אבל אין כאן מקום להפעיל.

שורה 23—24: בה (עם בת הנפנים) נהלך תחת צללים מסביב לַגְנָה השחקת לבכית הרביבים. הרעיון הזה מצוי גם הוא בשירים, ולע"ע ראה את חרוזו של רמב"ע אשר הבאתי בהערתי לשורה 1—2 של השיר שלפנינו. — בה, וע כתב אולי צ"ל כָּהּ (= פָּהּ). בראשית ל"א ל"ו. — נהלך, בניא, ל"ש והרכבי: יהלוך (הרכבי תקן את המעות בהערותיו). — הרביב (שורה 24), בניא ובל"ש: הרבים, הרכבי: הרביבים, ננד המשקל, ובהערותיו הוא מביא את הנוסח שלפנינו.

שורה 25—26: היא (הגנה) תשמח ובפניה דמעת עב, רסיס טל ומטר, אשר זרק עליה העב כאשר יורק איש בדולחים נפרדים מענק (כי גם הרסיסים נוצצים כאבני חן ומוהירים כדולחים). — ודמעת עב בפניה, בניא: ודמעה בפניה, וגרין תקן מדעת עצמו: ודמעתה וכ"ה אצל הרכבי, וזה האחרון מביא הנוסח שלפנינו בהערותיו. ובכ"י: הנוסח המשבש: תשמע דמעה. — כורוק (שורה 26), פרשתיו; והרכבי רוצה להגיה ולקרוא כזיק או כברוק ואיני יודע מדוע ולמה.

שורה 27—30: כאשר ישיש האיש על עסיסו כן השיש הגנה לקול הסיס (לנע"ל) אשר ישמע בה, ולקול היונה המנהמת, אשר תרון בעד עלי העצים ומבין עפאים תתן קול, כאשר תרון העלמה בעד הצעף, רק קולה ישמע ופניה לא יראו. — מנהמת (שורה 28), נמשכתי אחר נוסח הגליון שבכ"ב, וכעת נראה לי יותר נוסח הכ"י (והוא גם בניא, והרכבי): מנהגת, והענין אחד (נחום ב' ח': מנהגות כקול יונים, מתרגמינן: מנהמן, ובדוד"ל ברכות ג' ע"א: בת קול שמנהמת כיונה; ראה גם יחזקאל ז' ט"ז). — עליה (שורה 29), מה"ד וצ"ל

עֲלָה. — כרן עלמה (שורה 29), בכי"נ: כרון יעלה. — בעד מסך
(שורה 30) ר"ל בעד הצעיף; ראה סי' י"ג צד 14 שורה 18 והערת
לשיר מ"ג שורה 1—8, לעיל צד 100. — ומשתקשקת (שם).
נחום ב' ה'.

שורה 31—34: נפשי תשחר את הרוח הנושב בעלות השחר
(הזכיר את הענין הזה, לאמר כי גם רוח השחרים היא אחת מחמורות
הטבע). כי ברוח הזאת היא (הנפש) מחבקת את ריח הידיר, אשר נלה
למרחקים, כי זה טבע הרוח להניף ולהניע את ענפי ההרסים, עד אשר
יתנו ריחם, ואת הריח הטוב והנעים הזה תשא למרחקים אל החשקים
אשר רחקו והיא מוכרת אותם עי"ז את ידידיהם, אשר נסדרו מהם. —
ותניף (שורה 33) בכי"נ: ותנוף. — רחקו (שם), שם: רחוו.

שורה 35—40: וכעבור רוח חרישית צחה על הארץ ינאה
ויתנשא סעיף הרם אבל מיד יכפל ויכוף את ראשו, וכף תמר (ויקרא
כ"ג מ') הגבוהה תספוק את כפה (משמחה) ברן יחד הצפרים בבקר
השכם, והיא גם היא מתנופפת ומתנועעת — ותשתחוה בכבוד נגד פני
יצחק ידידי, ותבל כלה צחקת ותגל בשמו ותאמר, מאת ה' היתה
לי כי אשמחה, יען כי אני מחזקת בעבות יצחק ובכבודו לי כבוד.
— וַיִּכְפֹּל (שורה 35); ראה יחזקאל כ"א י"ט, כי עדיז כתב המשורר
בוה: ויכפל... וכף... לכף), הרכבי מנקד וַיִּכְפֹּל נגד הענין והמשקל.

— צחקת (שורה 36), כ"ה בכי"נ ונכון הוא, ובנוסחאות האחרות:
שוחקת. — צחק (שורה 39), בכי" הנ"ל: שחוק ואינו נכון, כי החרוו
מיוסד על לשון הכתוב בראשית כ"א ו'. — בעבות (שורה 40),
בגיא: בעבור (טה"ד) וכן בל"ש.

41—42: הגה הפליא המשורר לצייר את הטבע ואת יסו, את
החיים השוררים בו, את המית הצפרים ואת הרוח הצח, רוח חן הששון
עליו, בכל עבר אך גילה ורנה ובכל פנה אך ששון ושמחה, וכל אלה
— לכבוד ידירו. ומעתה הוא בא להלל ולשבח את ידירו זה, והיו
ראשית דברו להבטיח, כי אך אמת יהנה חכו ומפתח שפתיו מישרים,
ושעור החרוו: אני אדבר בשבח הוד ידידי — ואין משיב על אמרי,
אין מתנגד להם, אבל כל און אשר תשמע אותם תצדיקם: — שם כל

נדיב וכו'. דברים דומים לאלה (שבשורה 43—44) ראה בשיר כ"ז צד 37 שורה 11—12, ואמנם הכונה בחרו שלפנינו היא כי הנדיבים האחרים יש חושבים אותם למוזבים ויש חושבים אותם לרעים, יש דורשים לשבח ויש דורשים לננאי, אכן שמו ושמעו רק טובים הם לדעת כל. — נחלק אל טוב (שורה 43), כ"ה בכתבי היר, ובניא ול"ש: נחלת, והרכבי מנקד: נַחֲלַת אֵל. — אפן (שורה 44) כ"ג: וכן. — מַחֲלֶקֶת, נקדתי כן בשביל הברת היציאה (Reimsilbe) שהיא בכל חרוז וחרוז יַקֶּת, ובכ"ז וכן בניא, ל"ש והרכבי: מחלֶקֶת.

שורה 45—48: עדה"כ מ"א ו' ו'. — בשמעו בכ"ג: בשמעי. — את (שורה 47), שם: אך. — דמותו (שם), בניא ול"ש: דמותה, וכן הוא אצל הרכבי אשר כתב בהערותיו: „נראה רצ"ל דמותו, וכן לנוסח הכ"ז. — לשיר מעתקת (שורה 48), מלשון אשר העתיקו אנשי חוקיה (משלי כ"ה א'), וב ושי"י קוראים ממתקת, ר"ל נפשי המתיקה את השיר כפלים בראותה את ר' יצחק פא"פ; בכ"ב: לעיר מעתקת וכ"ה בניא ל"ש והרכבי, אבל זה האחרון כבר כון בהערותיו לנוסח הנכון שבב' כה"י.

שורה 49—52: לשוני תען ותשיר לך שירי מהלל בלי הרף, ואני הנה אנכי בורת אחך ברית עולם ולשוני לא תשתק מהלל אותך כל עוד רוחי בקרבי.

שורה 53—54: ר"ל על איוהו משבחיך אהללך בתחלה, הן רבו מאד מעלותיך וכל מרה יקרה ונעלה דבקה בנפשך. — משבחיך, כ"ה בכה"י והוא נכון, ובניא: משנתיך, דבר שאין לו שחר, וכן הרפסו מבלי שים לב גם גרין והרכבי. — נפשך בכל (שורה 54), בכ"ג: נפשי ככל.

שורה 55—56: אהליהם, כ"ה בכה"י ובניא ונכון, ולא הקפיד המשורר להשתמש בלשון זכר (ראה הערתו לשיר נ"ח שורה 79—80), וגרין והרכבי חקנו: אהליהן. — מועקת (שורה 56), מאספת (שפטים ד' י').

שורה 57—58: הדלת הוא עדה"כ משלי ז' י"ח, וכונת הסוגר היא כענין ולכל תכלית הוא חוקר (איוב כ"ה ג'), הוא בורק עד אחרית

תעלומות חכמה ויבא עד תכליתה. — התבונה, בכי"ג: התעודה. —
 נוסח שורה 58 הוא בני"א, גרין והרכבי: ולתעלומיה אחרית מורקת,
 ונשחת המשקל. ועל מורקת העיר הרכבי: „מן והרק חנית (תהלים
 ל"ה ג')? ועכ"פ הוא פעל יוצא והמ' אינו בחולם כי אם בפתח או
 בצירי"; ושי"י מקים גם הוא מלת מורקת ומבאר: הוריקה (sic) ולא
 השאירה לאחרים כלום. ואני מכבר את נוסח כה"י שלפנינו וכמו שבארתי.
 ועל הנוסח מורקת העיר ע' בצדק: „גורת מורקת (תחת מְרִיקָה, משרש
 ריק ולא משרש ירק) בלתי אפשרית וחלילה לנו לשנות נוסח כ"י באין
 כל צרך כלל".

שורה 59—60: תהלים פ"ד ד'. — קן לה, בכי"ג: לה קן.

שורה 61—62: הנחל לזרעך את רוח הנדיבה אשר לך ואת
 ידך המענקת. — והנחל, צווי, ובכי"ג: ותנחיל ובשאר הנוסחאות:
 והנחיל.

שורה 63—64: עב תהיה יוצקת חסדים על בניך וכני בניך.
 ועיד הרכבי: רוח הנדיבה (בשורה 62) תהי' יוצקת עליהם עב חסד,
 ואין אני מודה לו.

סא.

כ"א ח"ב מחלקה ב' סי' נ"ה (וחסר כעת); כ"ב ח"ב סי' ד' —
 נדפס בכ"ב צד 95 סי' ל"ד; הרכבי ח"ב צד 121 סי' ל"א. — מושח;
 המרריך יש לו ב' חרויים ויציאה אחת שוה בדלת ובסוגר, והיציאה
 הזאת תמצא גם בהאזור (בדלת ובסוגר), אשר רק חרוז אחר לו. הבית
 יש לו חמשה בתים מחולקים ויש יציאה לסוגר ואין יציאה לדלת.
 משקל החרויים כלם שוה, חמש תנועות בדלת וכן בסוגר, בלי שים לב
 לשווא נע. והמשקל הזה נשחת בכמה מקומות (הדלת בשורה 1, 2, 9
 10, 11, 13, 18, 19, 23, 29; הסוגר בשורה 2, 9, 10, 15, 18,
 23, 27, 30, 32). והנה מצאתי ראיתי להרכבי בהערותיו שנויי
 נוסחאות מתוך כ"י פיטרסבורג (= פ"ב), ועל פיהם יש לתקן את המשקל
 בכמה מקומות, אבל לא הכנסתי אותם בסנים, יען אינם נראים לי

עקרים. כן חדלתי מלחקן מדעת עצמי. כי כנראה לא מידי סופרים ומעתיקים באו כל הקלקולים האלה, אבל המשורר בעצמו לא הקפיד על המשקל ולפעמים הביא אולי גם שוא נע במספר התנועות, ואולי מונח לפנינו הטופס הראשון, אשר המשורר תקנו אח"כ והביא את חלקיו ברסן המשקל כחפצו. ודעת ב' היא, שרי"ה לא כיון לשקול כל שירו על משקל ה' תנועות וגם משקל ד' תנועות התיר לעצמו.

שורה 1: כעין הקרמה והקרשה. נזורים. עטרות. — מנזרים, נחום ג' י"ז; בכ"ב: מנזורים. שורה 1—2 הם ע"ד לשון נופל על לשון.

שורה 3—8: ישעי' כ"א ו'. — מרכבת (שורה 4), כן הוא בכ"ב ובכ"י פ"ב; בכב"י והרכבי: מרכב. — שמות ט"ז כ'; דה"א ו' ט"ז. — יחוקאל ט"ז י"א. — במדבר ט' ט"ז.

שורה 9—14: תהלים מ"ה ג'; בכ"י פ"ב: יפ"פית אמת, ואחד הקוראים המאוחרים הגיה: באמת, ללא אמת. — ישעי' ד' ה'; בכ"י פ"ב: וכן זכית עוד. — ירמ"י כ"ט ז'. — הכונה בשורה 13—14: בצלך יחיו בני עמך (עליהם כון באמרו, מבני אדם" בשורה 9) יחד עם הגוי המעביד אותם עבודת עבד (ר"ל עם עם מצרים, עיין בראשית ט"ז י"ד — ב) ורעה לא תאנה אליהם, כאשר ידורו שושנים בין הקוצים (כענין הכתוב שה"ש ב' ב') ולא יבלע להם. — בצלך, בכ"י פ"ב: ובצלך. — בין, שם: עם.

שורה 15—20: מלכים ב' ב' י"א, י"ב, י"ג; בכ"ב: רכבו; בכ"י פ"ב: וגם הוא פרשיו. — משלי ט"ז ד'; יחוקאל מ"ז י"ב. יבכה, בכ"ב: לבכר; בכ"י פ"ב: מכבר. — ישלח, כ"ה בכ"ב ובכ"י פ"ב, והוא עדה"כ ירמיה י"ז ח'; בכב"י והרכבי: ישרש, והוא תקונו של שד"ל במקום ישלש שבכ"י, והיה לו להגיה ישלח כלה"כ. — מ"א י' ח'; דה"ב ט' ו'; בכ"י פ"ב: כל אנשיו. — הושע י"ב א'.

שורה 21—26: יהושע, מלשון לבי למואב כחלילים יהמה (ירמיה מ"ה ל"ו), אבל לפנינו היא המיה של שמחה והשתוקקות. — ש"א ז' ב', ונראה שפרשו גם הוא מענין הכוסף והתשוקה, גם יועצי מצרים (המפורסמים בחכמתם ובמועצותיהם) מתאווים לפיו ואחרי דבריו לא ישנו, והוא ע"ד הנאמר באיוב כ"ט כ"א והלאה. — בסוד אל נגהים,

בכ"ב: בסוד נגהים; הכונה: ד' יופיע עצתו ויהל עליה אורו. — שורה 24 היא ממש לשון הכתוב שיב מ"ז כ"ג (לפי הקרי); האלהים, כן הוא בכ"ב ונכון הוא, ובכ"ב והרכבי: אלהים, נגד לה"כ ונגד המשקל. — נוסח שורה 25 הוא בכ"א (לפי הערת שד"ל): מחסה לעד כי חסדים ותמהים, ובכ"ב הנוסח: מחכה לעד כי חסרים ותמהים, וכן הוא בכ"ב פ"ב, רק שבמקום מחכה כתוב שם אל נכון: מחסה. הנוסח שלפנינו הוא עפ"י תקנונו של שד"ל. — נוסח שורה 26 הוא בכ"א: במעונות אריות וכו', ותקנו שד"ל; ובכ"ב הנוסח: במעונות הכפירים, ובכ"ב פ"ב: במעונות הכפירים והררי נמרים. החרוז מיוסד עה"כ שה"ש ד' ח'.

שורה 27—32: ראה ישעיה כ"ד ט"ז; כף, בכ"ב פ"ב: כנפי, ונראה שצ"ל: שאו כנף רנני (ראה איוב ל"ט י"ג), לשון נופל על לשון, וגם המשקל ירדש התקין הוה. — לאחי, בכ"ב פ"ב: לכל אחי. — שמואל א' ב' י"ח. — ראה מ"א י' ז', דה"ב ט' ו'. — משלי י"ב י"ח; פגרים = נוסות.

סב.

כ"א ח"א סי' ש"ב. — משקלו כמשקל שיר ב'. — ממעל לו כתוב, ולה ימרח ר' יוסף ואטנה בן מינש; ואולם ר"י מינש היה בן מאיר ולא בן יעקב. על ר' יוסף בן יעקב אבן עזרא (אחי רמב"ע) לא יתכנו דברי השירה הזאת. ועל דעת ע' אין הכונה (בשורה 1—2) לומר שהיה גם המהלל בן יעקב דוקא, אבל הכונה: כיוסף בן יעקב הראשון בן שלח אלהים בכל דור ודור איש ששמו יוסף להיות משביר וכו'.

שורה 1—8: בכל דור ודור שלח אלהים איש ששמו יוסף בן יעקב, להיות משביר (גשמי או רוחני) לכל עם הארץ (בראשית מ"ב ו'), יוסף בן יעקב הראשון במצרים עמד לנס עמים (ישעיה י"א י') והנביר ברית לרבים (דניאל ט' כ"ז), והנה עמד גם בדורנו איש, אשר שמו כשמו (יוסף בן יעקב) ותארו כהוד תארו, ושניהם יחד נשאו משאת מאת ד'

[כן נראה לי לפרש את המליצה הקשה: יחד שאת אביר; וב כתב: לדעתי שאת הוא מלשון יתר שאת, בראשית מ"ט ג', ור"ל שאת אביר (כלומר שאתו של אביר) זה כתארו של זה, ואביר הוא כנוי לר"י המושב; ואלה הם דברי ע: ולי"ג לפרש כך: וכמוהו (כיוסף הראשון) גם לו נשיאות קצין, יחד, תהלים מ"ט ג', איוב י' ח', אביר ש"א כ"א ח']. ואם יוסף זה, כיוסף הראשון, נקרא גם הוא נזיר אחיו (בראשית מ"ט כ"ו, דברים ל"ג מ"ז). הנה עולה הוא עליו, כי באמת הוא נזיר ונביר לראשי הזמן וגדוליו. ואולי ר"ל: הראשון נקרא נזיר אחיו והאחרון עולה עליו כי הוא נזיר לראשי הזמן.

שורה 9—10: החכמה לא מצאה לה מנוח, עד אשר בנה בנתה לה בינות צלעיו (ר"ל בלבנו) זבול, מכון לשבתה עולמים. — זבול (שורה 10), בהנהגה על הגליון: משכן.

שורה 11—12: הדל אשר לא השיגה ידו למצוא את ספוקו (ערה"כ ויקרא י"ב ח'), ימצא מידו של המהלל די צרכו ועוד יתר על צרכו; איוב ל"א כ"ה.

שורה 14—15: מה מאד צדקה כל לשון, ולו רק מצאה תכלית למהללו, בחברה על שמו שיר תהלה, כי אמנם לאיש כמהו התהלה נאווה.

שורה 15—18: תהלים כ"א; שם י"ח מ"ה, מ"ו ד'; ירמיה ל"ג י"ג. — יעביר (שורה 18), בכ"י: ידביר, ותקנתיו ע"פ לה"כ.

סג

כ"א ח"א סי' שני"א; כ"יב ח"ג. — משקלו כמשקל שיר א'. — ר' יהודה בן אבון כתב לר"ה שיר, אשר בו הוא מוכיחו, על אשר חדל מלשלוה אליו אנרת שלומים (ואני הרפסתי את השיר הזה במה"ע ZfHB. שנת ג' צד 178), וע"ז השיב לו ר"ה את השיר שלפנינו, אשר בו הוא מודיע אותו, כי כבר שלח לו שיר אחד ואבד ממנו, ועתה מצאו (וכן כתוב ממעל לשיר הזה בכה"י: פאנאבה ודכר אנה תקדם לה מרחח פי קצירה ואנהא צאעת תם ונדהא).

שורה 1—4: הנה ר"י בן אבון אמר בשירו: נפשי לך תמור ותעדיף אהבה | לו נפשך לה כן תהי מורדת, וע"ז משיב ר"ה ואמר: אמנם נפשי תפקד אותך לשלום (עדה"כ ש"א י"ז ו"ח), והיא שקדת על שערי אהבתך (עדה"כ משלי ח' ל"ד) וידידותך יקרה לה כל כך, עד כי לא דאגה אל עמה ואל מולדתה (אסתר ב' י') אשר עובה אותם, לו פגעה כך בעת נדודה.

שורה 5—10: ונפשי זאת התודה על עון אשר לא עושה לך, למען לא תדין אותה בדין מורדת? לא תהיה כזאת! כי אם אמנם המקרה ישלט גם על האהבה, ועת לאהוב ועת לשנוא, כאשר עת למות ועת ללדת (עדה"כ קהלת ג' ב' ח'), נפשי לא כן עמה, כי היא פשטה עלי נגב שלומי אהבה (עדה"כ ש"א ל' א', י"ד) ותשב את העלה ואת היורדת, ר"ל את האהבה כלה עם כל צבאותיה וגרודיה, (והוא מדרך הערכים לתאר את הכל ע"י שני הפכים, כמו העולים והיורדים והרומם; ראה צד 141 שיר צ"ד שורה 82: כחיצונה כחודרת) ונפש כזאת איננה פוסחת על שתי הסעפים, ואם היא תאהב, אז תאהב באמונה. ואמר כזאת לעמת מה שאמר ר"י בן אבון על נפשו הוא: כי אם רצונה או חרונה אם יהי | אותו באהבתו תהי אוגרת, והשיב לו ר"ה, כי גם נפשו אהבתו אהבה עזה, אשר לא תמוט.

שורה 11—12: ויען כי נפשי לא תדע תהפוכות ואהבת אמת תאהבך, על כן עמדה מרעדת (דניאל י' י"א) בשמעה את לענך ואת התוליד ואת דבריך הקשים מפי שלוחך, הוא שירך.

שורה 13—20: ואתה ירדי, אל תמהר להאמין בכנר ידידיך עד שתנסה, עד שדרשת וחקרת היטב והגה אמת נכון הדבר. כי, ראה נא גם ראה, איך יכבד לפעמים גם דבר קל הערך ותוצאות רבות לו: הן חשבתני גם אותי לבנד ותכתב עלי מררות, ובאמת דבר קטן הביאך לידי כך, לחשב בכשרים, כי אני כתבתי לך את תשובתי אבל אבדה, ואתמול הגה נמצאה — ברוך מחויר אבדה! — ואתה על חנם קצפת עלי. ולכן מעתה היה דן את כל ידידיך לכף זכות, ואל תפקד ממך האמונה לידידיך, כי האמונה היא היתה אומנתך וכו'.

שורה 21—22; ובעת ילדה אותך האמונה, קראה שמך נור אריה יהודה ותעמד מלדת עוד איש אמונים כמוך. החרו מיוסר על לה"כ בראשית כ"ט ל"ה, מ"ט ט'.

סד.

כ"א ח"ב מחלקה ב' ס' ע"א; כ"י ב' ח"ב ס' כ"ב; כ"י ברלין 4⁰
ס' 576 דף קכ"ג ע"א (= כ"ג), ונמצא גם בסוף דיואן הראב"ע כ"י
ברלין 2⁰ ס' 1233. — מושח; נבנה ע"ד שיר נ"מ. אבל במשקל אחר.
המשורר מתאר את אהבתו לאחד מירידי, את הכאב אשר הסבה לו
פרידתו ממנו, ואמנם מצא נוחם בדוד ירדו, אשר לו הקדיש את שירו
הנכחי. בסוף נמצאים שני חרוזים בלשון ערב והמה משובשים ופתרונם
נעלם ממני.

שורה 1—2: מי יתן ואהיה פדות וכפר לירידי, אשר ישקני צוף
ויין מבין שפתות שני (שה"ש ד' ג'); ראה הערתי לשיר י"ג שורה
13—16, צד 26. — שני (שורה 2), קרי: שתי. — שפתות
(שם), בכ"א: שפתותיו, נגד המשקל.

שורה 3—7: זכור אזכר את שעשועי נפשי מאן, את טוב ירחים
עברו, עת היה עוד ירדי זה, אשר לשמש אדמה, נרדם בין זרועי,
ואני מציתי אז מפיו, אשר הוא היה נביעי, את כדולח שניו ואת אודם
שפתיו, עת סעדה אותי עוד יד האהבה, אשר היתה בינו וכיני, והיא
חברה אותי אליו ולא גרמה לי לחטוא את המטרה (להתחבר אתו). —
אמצה (שורה 5): בכ"א: אמצא, והוא טעות.

שורה 8—12: ועתה, כי רב כאבי על הפרדי מאתו ורחקי מאהלו,
לא עליו חמסי, לא על עפרי זה, על ירדי אשר נול את לבכי ויולך אותי
שבי (ראה הערתי לשיר י"ז שורה 9—10, לעיל צד 47), יחרה אפי,
כי אם עלי יזעף לבי, כי אני הוא אשר רחקתי ממנו, והוא פגע בי
ויתחנן אלי, בתקותו כי שוב אשוב אליו, אבל מה אעשה והזמן הזר
(המתנכר לי), אשר שמני מטרה לירות בי את חציו, משכני בעבותיו,
ובשנאתו אותי הורני דרכי הפרידה, ואין חכמה ואין עצה ואין תבונה
נגד גזרותיו. — יורני יורני (שורה 11 ושורה 12), תגנים שלם,
הראשון מלשון יריה, והשני מלשון הוראה.

שורה 13—17: אהה ירדי! מיום יצאתי לארץ נד ורגלי
תדרכנה על אדמת נכר, אני בוכה כ"כ, עד כי ים סוף ידמה לארץ

ציה וחרבה בהעריכי אותו מול עיני, אשר לא תחסנה על כבדי וכלי
הרף תשאבנה ממנו דמעות (ראה הערתי לשיר כ"ב שורה 51—52,
לעיל צד 64); עניי וצרות לבכי יתנו לפני ים שני, הוא ים הדמעות
בעיני, ואני אפחד ואירא, סן תשטפני שכלת הדמעות ואטבע במצלות
ואין איש אשר ימשני ממים רבים! — בלי (שורה 15), בכ"ג: בלא.

שורה 18—22: ובעוד יחרד לבי בקרבי ונפשי תירא רע, הנה
מצאתי את דוד ידידי, ובו אשכח את כל צרותי ואזכרה רק את הטוב
אשר נפל בחבלי, לתת את שירותי כרביד על מהלליו, ולעת כזאת אני
נוער בזמן המכביד אכלי וארבה את צבאותי (שופטים ט' כ"ט) ואצאה
ללחום בו. אני אשכיר אוני מרם הזמן (עדה"כ דברים ל"ב מ"ב) אשר
השקני את כוס חמתו וישכירני ואשר התנכר לי לגרשני ולא הכיר אותי
לשאת את פני ולתת לי חנינה.

שורה 23: בוי, בכ"ג: בין.

שורה 26: באני, בכ"ג: באן. — אלקרדש תנתבאן, שם:
אלקרדש תנת באן.

שורה 27: כלוד, בכ"ג: פלוד; בכ"ג: כלוד.

סד.

כ"ג א"ב מחלקה ב' סי' ע"ד; כ"ב ח"ב סי' כ"ה. — נדפס ע"י דוקס
עפ"י כ"ב במה"ע. המורה" כרך י"ב, שנת 1851 עמוד 150. — מושח;
המדריך יש לו חרוז אחד מחולק לשלשה חלקים, ועד"ו נבנה גם האזור.
חלקו הראשון של המדריך חורז עם החלק הראשון של האזור, והחלק
השני חורז עם החלק השלישי ועם שני חלקי האזור האחרונים. הבתים
יש בהם שלשה שלשה חרוזים מחולקים לדלת וסוגר, ואין יציאה לדלת
אבל יש יציאה לסוגר. משקל המדריך הוא כמשקל האזור ושונה
ממשקל חרוזי הבתים. בשורה 17 כנראה קצר המשורר בכונה את הרגל

فَاعَلَيْنِ (—) וישנהו לרגל فَعَلَيْنِ (—) סָלָה.

שורה 1: אסיר התקוה (זכריה ט' י"ב) הוא המשורר בעצמו אשר קותה נפשו להשאר עדי עד בחברת ידידיו ובמסכת מרעיו, ועתה נהפך עליו הגלגל ועליו להיות נע ונד בארץ, אש הנדוד נפלה ותפליא את המכוה ולבו עליו יכאב. — ונפלאות, מלשון והפלא ד' את מכתך, דברים כ"ה נ"ט. — באסירי. "בהמורה": בא באסירי.

שורה 2—5: להבת שלהבת שלחה בלבי והיא בערת בקרבי ועוד לא שקעה (במדבר י"א ב'); ולבי זה ישבע נדדים (איוב ז' ד') והוא עוד טרם שבע תמונת דודים (נדדים ודודים לשון נופל על לשון); והנה פעם יבש באש האהבה היקרת בקרבו, ופעם ירוה מי הדמעות אשר אויל על פרוד הידידים, ונפשי דוה וכאבה אם מרב הדמעות ואם מחמת אש אוכלה. והנה השתמש המשורר במלת לבב בל"ג, כאלו כתב לַבְּתִי (יחזקאל ט"ו ל'), והחרוז הביאו לידי כך; ואולי באמת צ"ל: לַבָּה אשר שלחה בַּלְבָּה, ויהיה גם התננים עולה יפה.

וע כתב: לבי בל"ג כאלו אמר נפשי, וכן משלי י"ב כ"ה. — לשורה 5 ראה דברים כ"ט י"ח. וכבר מצאנו את הרעיון הזה למשוררנו גם במ"א; ראה שיר ס"ח שורה 3—4: אט שחרי פן אש אנחה תשרפם | ומנחמי פן בבכי ישבעו; שיר ע' שורה 67—68: אבניו משביב לבי שרופות | ועפרותיו במי דמעי גרופות; שיר קל"ח שורה 11—12: אשר נמס באש חשק ופרוד | ונבי אכלה לולי דמעות; וכן בדיואן כרך ב' צד 8—9, ס' ד' שורה 29—32: מימי דמעות לחכה אשך וגם | אבני לבבות שחקו מימיך || באתי באש חשקך ומי בכיי אהה | לבי בדמעותי ונחליך. ומצאנו את הרעיון הזה גם בשירי משוררים אחרים, אבל לא אוכל להביא בזה את חרוזיהם כי יארכו הדברים מאד.

שורה 6—9: לבבי למד (כצ"ל) כ"כ לסכול את הפרידה עם כל מכאוביה, עד אשר כבר כמעט נשבע לבלתי שתות עוד כוס תנחומים מיד הזמן וכבר נואש מתקוה לראות בטובה; ואם יום יום יבשרוני נביאי הזמן ויאמרו לי, כי עוד אתענג על רב שלום (כאשר נבאו גם נביאי השקר לאחאב אך טוב ושלום ובפיהם פתוהו לצאת למלחמה), אני כמיכירו בן ימלה רק רעות אוכל לנבא לו, רק הוה על הוה אחוה לו ואין שלום אקראה. ראה מלכים א' פרשה כ"ב, דה"ב פרשה י"ח. — ימלה (שורה 9), בכי"א: ימלא (כמו שהוא בדברי הימים). — אחו באה

(שם), בכי"א: אתו באה, ובהמזרח אתנבאה, וצ"ל אחו באה, כי המשקל דרש ידרשנו ולפני הענין נכון הוא.

שורה 10—13: אתה הרוח, אשר הלפת על פני ותפין ריח טוב ונעים כאלו המפת מור עבר (שה"ש ה' ה'), הוא ריח יידי אשר הבאת אתך מארץ מרחקים (ראה הערותי צד 8, לשיר ו' שורה 17—18, וצד 57, לשיר כ"א שורה 5—6) בצאתך מזה לשוב אל נאות יידי, שא נא אתך את לבבי, או תן לו (ללבי) אבר למען יעוף הוא אל דודי (כצ"ל, ל"ד) ורעי, והיה ביום יהוה אותם ויתחבר בהם יהיה בעיניו, כאלו עלה למרום ויתחבר אל כוכבי מעלה, ולא לבני חוה (ר"ל לבני אדם), ומליצת בפי נשבה, לא אוכל לפתרה, ונראה שהכונה בה: על פני וע מפרש את ההרוו הוה לאמר: הרוח אשר התנוססה בפי הליל, היא רוח השיר נותנת ריח, מְהַרְי אֶתְּ שֵׁאֵי בְשִׁירֵי זֶה אֶת לְבִי אֶל

דודי אל יצחק (בשירי ימצא את אשר ירחש לבוי), והיה כי יראה את רוח שירתי ואת לבי גם יחד יעלו לרצון לפניו להתחבר עמם, ינעמו לו כאלו התרוטם אל על. — מור, בכי"א: כמור. — שאי ושימי (שורה 11), "בהמזרח": או לשים. — ולא (שורה 13), חסר בכי"א.

שורה 14—17: אחר שדבר על רעיו בכלל, הוא ישים את פניו אל יצחק יידו ויאמר: האיש אשר הענן מרברו והוא דורך על במתי עב, הכרוב, אשר מרום בשחק מעונו, יידי זה אשר רחק ממני, מצאתיו קרוב אלי בעת רחוק, שם בקרב לבי פנימה, והברית, אשר כרתי אתו, תהיה ברית עולם, ואף אם כל המצות בטלות (ע"ד מאמרם ד"ל: מצות בטלות לע"ל, גדה ס"א:), ברית האהוה לא תמוט לעולם. והחרו זה חסר בכי"א, ובכ"ב ("המזרח") הנוסח בשורה 14 ענין רבדי, וכתב דוקס, שאינו יודע לתקן את המלים האלה אשר נפל טעות בהן, ואני תקנתי לפי הענין, ולדעתי רְבִדָּז מלה חדשה היא שבנה לו

המשורר לצרכו משרש רבד, וענינה: רצפה; וב כתב: אולי צ"ל רכובו, ולזה מסכים ע ויצא לנו מזה תננים בהפך אותיות (רכוב — כרוב). — בריתו (שורה 16), נראה שצ"ל ברית; ואולי הכונה על הלב אשר עליו כון המשורר בשורה שלפ"ז במלת קרבי. — אהוה (שורה 17), שמות י"ח כ"א, או שהוא מלשון הַחָה חוּת, ישעי' כ"ח ט"ו, י"ח, או מלשון אחיוה, וצ"ל אֶחָוָה (ע). — ברית סלה

(שם). ר"ל ברית עולם, ומפני החרוו השתמש במלה זו ושנה בשבילה את המשקל, כאשר העירותי.

שורה 18—21: האל נתן את ידידי זה לאור לי בכל אשר אהיה, בין בים ובין בחרבה, וכאשר נפרדתי לנסוע מאתו, אסר את מרכבתו ללכת אתי ולשלחני עד חוף הים, ובליל הנדוד (הוא הלילה אשר בו התקבצו הידידים לשתות ולשמוח את הנפרד, אשר נסע בבקר השכם, ראה הערתי לשיר ל"ז שורה 1—2, לעיל צד 80) הוא שר לי אני אהבו את שירת האהבה:

וְדַנְיָ קְבֵלָהּ פָּאֲנִי מִן גְּדֵיָהּ חָרַגְ אֵלֵי אֲלֵי אֲלֵי אֲלֵי

(ר"ל: הוסף לי נשיקה כי לעת בקר הנני יוצא אל שפת הנהר; כן פרש ב, ועל גליון הכ"י מצאתי: הכינה לי צדה כי בעלות השחר אצא אל האויבים. ופתרונו של ב הוא העקר, ונראה שיש לפנינו החרוו הראשון מאיזה מושח ערבי המתאים לכונת המשורר, ותלמוד מזה לכל כיוצא בו; ראה יגור, בספרו על ר"י צד 137). — וחרבה, כ"ה בכ"י ("המזרח"), ובכ"י א: ובחר בה; והנה מתחלה דמיתי לבכר את הנוסח הזה (נוסח כ"י ב), אף שהוא זר מאד, יען הוא מסכים אל המשקל. אכן כעת אני רואה, כי העקר כנוסח כ"י א, וצ"ל: וּבְחַרְבָּהּ, — ים (שורה 19), "בהמורה": הים. — נדוד (שורה 20) בכ"י א: שוד. — לאוהביו (שם), שם: לאוהב; ואולי צ"ל לאהבו, או שהשתמש בל"ד לתפארת המליצה, כדרכו גם ב"א. — אהבה (שם), "בהמורה: נדבה. — החרוו הערבי חסר "בהמורה"; בכלל הניח כותב הכ"י מלהעתיק את החרווים בלתי עבריים הנמצאים לפעמים בשירי ר"י.

סו.

כ"י א ח"א ס' רס"ט; כ"י ב ח"ג. — תחלתו נרפסה בכרם חמר ח"ד צד 87, וכלו נרפס בננוי אקספורד צד 18; קעמפף Nichtandal. Poesie ח"ב צד 214; אוצר נחמד ח"ג צד 48 עם הערותיו של שד"ל; לקט שושנים צד 80; רמשי"ש, מורה מקום המורה (קבץ על יד לחברת

מקיצי נרדמים היא) צד 2 סי' 4 (כנראה עפ"י נוסח כ"י המבורג, אשר זכר אזכרנו עוד); הרכבי היא צד 91 סי' ו'. ורמש"ש במורה מקום המורה צד 22 כתב שנדפס גם ע"י דוקס במה"ע „ליטעראטורבלאטט" כך ד' צד 139 עפ"י כ"י המבורג; גם הראה באצבע על גיגור, דיואן צד 167, ולא מצאתי שם מאומה; ואמר עוד שנדפס גם בספרו של בעניש (תולדות הרמב"ם) צד 52; והספר הזה איננו בידי. — בכ"י כתוב ממעל להשיר: „וכתב אלי אבו הרון [= משה] בן עזרא לבלאד אלרום אלי אשתל"יה". על גליון הכ"י נאמר: „בספר האחר (העתקה אחרת שהיתה ביד המעיר הזה) דף מ"ו כתוב ששלח זה לר"ש ן' גבירול והוא השיבו עיני סלעים דמעו דמוע, והם דברי רוח, אבל השיר עיני סלעים (דוקס, רמב"ע צד 99; שד"ל או"ג ח"ג צד 49) הוא תשובת רמב"ע לר"יה. ואולם נראה, שאחר מגובני השיר לקח את שירו של ר"יה וישנהו לפי חפצו ויעש ממנו שיר לכבוד הרמב"ם, והדבר הזה הסב את הערבוביא בענין זה בדברי המרשימים הקודמים, עד כי כתבו שר"יה הוא בעצמו חבר את שירו לכבוד הרמב"ם, או שהרמב"ם כתבו אל תלמידו החשוב (ר"י עקינין). ואיגרוס (Heb. Bibl. כרך XVII צד 62) מיהם את השיר שלפנינו לרמב"ע ואת השיר עיני סלעים הוא הושב לתשובת ר"יה, ואך משנה הוא. — משקל השיר הוא כמשקל שיר א'.

שורה 1—2: „המשורר מתאונן על פרידת אוהבו, שהוכרה לצאת מארצו ולעזוב אותו, ואומר, כי אחר שנסע והלך רחוק ממנו, אינו מוצא מרגוע והנחה, באופן כי בכל מקום שהוא הולך נע ונד, גם לבו (של ר"יה) נע ונד עמו, כלומר כי תמיד אוהבו שוכן בתוך לבו ותמיד הוא לנגד עיניו" (שד"ל). — אחר"ך, בכ"ה: אחריש; בניא: אחרך. — אמצאה, במטה"מ: אמצא. — והלב (שורה 2), בכ"ב: וכל לב, וכן הוא בניא ואצל קעמפף; גם ש"י ימצא חפץ בנוסחא הזאת, ולדעתו מלת לבבות בשורה שאח"ז עד בדבר, כי היא לשון רבים, ואמנם הדבר הזה אינו מוכיח מאומה; ראה ההערה הבאה. במטה"מ נוסח שורה 2 הוא: כל ראש וכל לכב לך ינוע.

שורה 3—4: „אם אהבתי אותך [לפי הגירסא: אהבות, ראה הלאה] לא נתנה בלבי תוחלת ותקוה לצפות את היום, אשר בו תשוב

לארץ מגורך אצלי, או ודאי ביום שהתרחק ממני הייתי מת. חמנו לנוע, וכן מלת אהבות [ואצלנו: לבבות] שניהם רבים במקום יחיד, וזה מצוי הרבה במשוררי הרוד ההוא" (שד"ל), ואני העירותי על הדבר הזה בכמה מקומות. — לבבות, באו"נ והרכבי: אהבות, ובכ"א נ"כ אהבות, אבל על הגליון מובאה נ"א: לבבות, והוא נוסח כ"ב ונ"א; וכתב שד"ל: "והענין אחד והכונה על לבו של רי"ה. ובממה"מ הנוסח: לולא נפשות. — אז (שורה 4), בממה"מ: עם. — תמנו לנוע (שם), במדבר י"ז י"ח, וצ"ל תמנו. תי"ז דגוש.

שורה 5—6: "ההרים המפרידים בני ובינך הן המה עדים נאמנים, כי המטר היורד מן השמים הוא מעט כנגד הדמעות הנוטפות מעיני ממכאוב הפרוד; וזו הפלגה ישמעאלית" (שד"ל). בכ"א ובכל הדפוסים הנמשכים אחריו (א"נ, הרכבי) החרוז הזה מקומו אחר חרוז ד' (שורה 7—8) הבא, וא"כ החרוז הר' מפריד בין הדבקים, ומפסיק את התהלה לרמביע, ובכ"ב ובדפוסים הנמשכים אחריו (נ"א, ל"ש, קעמפף) הוא כמ"ש לפנינו אל נכון; ומעה שד"ל באמרו: "הבית הזה חסר בנגוי אוקספורד", כי נמצא הוא שם במקומו הראוי לו, אבל חסר הוא בממה"מ. — מטר, בכ"ב ענן, וכ"ה בנ"א ואצל קעמפף. — ודמעי (שורה 6), בכ"ב: ועמי ועל הגליון: "נ"א ודמעי, ונ"ל ועיני".

שורה 7—8: "תהלה לרמביע, ואומר לו שישוב אל ארץ מולדתו שהיא במערב, כדי שיהיה קרוב אל לבות אוהביו" (שד"ל); הסוגר מיוסד עה"כ שה"ש ח' ו' — שוב, בנ"א: שובי, אצל הרכבי: שובה (שניהם נגד המשקל). — למערבך, בל"ש: למערב. — עלי (שורה 8), שם: על. — נוסח החרוז בממה"מ: נר החכמים שוב אלי צוען היה | חותם עלי כל ראש וכל אורוע.

שורה 9—10: "אתה שפה ברורה ונעים זמירות ישראל מה לך לגור עם אנשים לעני שפה (והעיר ק שירמוז על מנמת רמביע לתת דרך ארץ ספרד הצפונית את פעמיו, וכן העיר גם ב שהכונה על ארץ הלועזים, כי לשם שלח לו את השיר לעיר אשתיליה היא Estella (Navarra), ראה גם גראם בספרו Gall. Jud. צד 52), ודברך הנעימים והנחמדים, שמרוב חשיבותם ויקרם נמשלים לטל חרמון, מה להם לדרת על הרי גלבוע הארורים (שיב א' כ"א)" (שד"ל). — או, בממה"מ: כי.

סז.

כ"א ח"ב מחלקה ב' ס' נ"ח; כ"ב ח"ב ס' ז'. נדפס בכ"י צד 80 ס' כ"ב; הרכבי ח"א צד 112 ס' כ"ב. — מושח; המדריך הוא בן שני חרוזים חלוקים לדלת וסוגר, וכמהו גם האזור. דלת החרוז הראשון של המדריך יציאתה כיוצאת דלת החרוז הראשון של האזור, ודלת החרוז השני של המדריך דומה יציאתה ליציאת דלת החרוז השני של האזור; יציאות הסוגר שוות בכל חרוזי המדריך והאזור. הבית לו שלשה חרוזים מחלקים לדלת וסוגר; הדלתות יש להן יציאה מיוחדת להן, וכן הרין לסוגרים. — משקל השיר הוא שש תנועות בדלת וכן בסוגר, מבלי שים לב לשוא נע ולחטפים, ויש יוצאים מן הכלל הוה (דלת 5, 6, 13, 16, 21, 26; סוגר שורה 13, 23, 25) ונראה שר"ה חשב לפעמים גם את השו"א נע לתנועה שלמה; ראה מש"כ בראש הערותי לשיר ס"א.

שורה 1—2: אקרמות מלין; יאמר: מאז חדל כהן גדול לעמוד לשרת בקדש, חדלו חשן ואפור בישראל חדלו, עד שקמת אתה, אהרן, שקמת כהן גדול מאחיו, והנה שבו לבני יעקב גם פעמן זהב ורמון גם אבני הזכרון (חשן ואפור), והיו על לבך תמיד; ראה שמות פרשה כ"ח. — שבו (שורה 2), בכ"ב: ושבו. — על לב (שם), שם: לבני.

שורה 3—7: המעין (הוא ר' אהרן) אשר מימיו ממקום קדוש יהלכון (והמשורר השתמש במליצת הכתוב יחוקאל מ"ז י"ב; והרכבי מפרש עפ"י דרכו, שבא ר' אהרן מירושלים למצרים, ראה לעיל צד 5 הערתי לשיר ב' שורה 9—10), וענני השמים, אשר ישתה את מטרים, נשאים מר ואהלות (שה"ש ד' י"ד): כעת יתבשרו כל אשר חלמו על אדותיו וישמחו הרואים אותו! כי הנה חלמו יושבי נא אמון (אלכסנדריה) כי ארון הברית בקרבם וכרוב סוכך קרוב להם — והנה בא ר' אהרן, והוא פתרון החלום (ראה לעיל צד 42 בהערתי לשיר מ"ז שורה 19—22), הוא ארון הברית והוא הכרוב אשר בחלום דברו בו, ועתה תראינה עיניהם אותו במראה ולא בחידות. — אף כי (שורה 4).

בכ"יב: אם. — חלמיו (שורה 5), שם: אולמיו. — וירננו, (שם).
בכ"יא: וירננו, וכ"ה בכ"י ואצל הרכבי. — הרואים (שם), בכ"יב:
רואים. — בנא (שורה 6) שם: בנו.

שורה 8—12: ישעי' נ"א י"ח. — תהלים קכ"ב ה'; במדבר
מ"ז ב'; ובכ"יב: וקריאה. — ישעי' כ"ב א', ה'. — במדבר י"ג כ"א;
דברים י"א כ"ד.

שורה 13: להדרתו שלר' אהרן יגיל ולא יחיל מדבר קדש"י (שד"ל);
תהלים כ"ט ח', ומ"ש יגיל יחיל הוא לשון נופל על לשון. — להדרתו
בכ"יא ובכ"יב: והדרתו, ותקנו שד"ל.

שורה 14: ר"ל נחל את העז ואת המשרה ומנחלים לאחרים.
נוחל ומנחיל, מליצה לקוחה מדברי חכמ"ל (משנה כ"ב פ"ה מ"א
ובכ"מ), ור"ה משתמש בה הרבה; ראה לדוגמא צד 110 סי' ע"ז
שורה 6: רק נחל גדלה ומנחיל; צד 111 סי' ע"ז שורה 7: יקרו
מנחיליך ונחליך; צד 115 סי' ע"ט שורה 5: כי נחלים אתה ומנחילים;
כך ב' צד 81 סי' ה' שורה 19: נוחל ומנחיל דת פלילים.

שורה 15: יוחיל, פעל שלא נזכר שם פועלו, והכונה:
איש ואיש. וע' כתב: אולי מוסב על קדש (שורה 13).

שורה 17: שהרן, שופטים ח' כ"ז ישעי' ג' י"ח.

שורה 18—22: ישעי' ס"ו ו'. — בראשית מ"ג כ"ג; קהלת א' י"ח,
וכבר העיר שד"ל על מאמר דומה בשירי ר"ה, והוא בשירי־מכתם
אשר לו, תחלתו: הוי הלומדים (הרכבי ח"ב צד 73 סי' ג', ראה שם
בהערות צד 194 את יתר המקורים): אם קנא בי איש על דעתי |
אוסף דעת — יוסף מכאוב.

שורה 24: שעור הכתוב: באתם מהר המר (שה"ש ד' ו'), ואם
צדקה השערת הרכבי, הנוכרת בהערתי לשורה 3—7, הכונה על
ירושלים). למען ילמדו מכם בני אלכסנדריוא כשרון המעשים.

שורה 26—27: תהלים קל"ג ב' ג'.

סה.

כ"א ח"א ס' רע"ג; כ"ב ח"א ס' ט"ו; כ"י אוקספורד ס' 2000 (= כ"ג). — נרפס בגנזי אוקספורד צד 19 (גרין ל"ש צד 110 ס' ל"ט הרפס כמו בגנזי, עם כל השבושים, אף טעיות הרפוס במשמע); הרכבי ח"א צד 126 ס' ל"ה. — משקלו כמשקל שיר א'. — השיר הוא תשובה על שירת שלומים אשר שלח למשוררנו אחד מירדיו אשר בעיר צור, והיא נרפסה בג"א צד 19, וז"ל:

ימיני אֶשְׁבְּחָה תְּדַבֵּק לְשׁוֹנֵי לְמַלְכוּתֵי בְּיוֹם לֹא אֶזְכְּרָה
 וּמִי יִתֵּן וַיַּעֲבֹר עַל-לִבִּיךָ אֲנֹשׁ קוֹרָא לְאֵל שְׁיִצְרָה
 וּמִי יִתֵּן הֲנִם לַחֵף וְאָבֵד וְהַשְּׁעָר הַיְּהוּשִׁיף צְהַרְרָה:

שורה 1—2: בראותך, ירדתי, שטף מים רבים, דע לך, כי לא הענינם נבקעו (איוב כ"ז ח') ולא העבים מגשימים, אבל שתי עיני הן הנה המורידות דמעות הרבה, אשר כנחל איתן תשטפנה. — אם (שורה 2), בכ"א: הם.

שורה 3—4: ואתה, שוחרתי, אתה אשר באת לגור לי ולנחמתי, הרף מעט! אל תאיין לנחמתי פן חרבה עוד את עצבי, ואני אירא לעיני, פן תאכל אותן אש אנחתי העולה מקרב לבי (ראה צד 93—94 בהערתי לשיר ל"ט שורה 9—12) או תטבענה בים דמעותי. — שחרי ומנחמי, הרכבי מנקד: שחרי, ומנחמי, וכן קורא ש"י, והוא יתכן; אולם לדעת ש"י תשרפם ויטבעו (בלשון רבים) עדים ברבה, נראה מזה שהוא מפרש: אט שוחרתי ומנחמי, השמרו לכם פן תשרף אתכם אש אנחתי או שבלת דמעותי תשטפכם, ולפ"י היה לו למשוררנו להשתמש בנוכח לרבים (תשרפכם, תטבעו), אבל העקר כמו שפרשתי; ראה הערתו לשיר ס"ה שורה 2—5. — יטבעו (שורה 4), בכל כתבי היד וכן בג"א ויטבעו, הפעל מלא וי"ו, והרכבי קורא יטבעו; אולם הקל יתכן יותר, וכן מגיהים ע' וש"י וקוראים: יטבעו.

שורה 5—8: עת יהוו (החווים) את מוקדי לבבי [ואת שפעת דמעותי] הם תמהים ושאלים: איכה היתה כזאת, כי נחלים נובעים

מיקוד אש! ואולם לו ידעו אף חלק קטן מכאבי האנוש. אז חדלו מהתפלא עוד, אבל אל נא יביא אותם האלהים לידי נסיון ואל נא ידעו וירגישו כאב כזה! — כי, בכיב על הנליון: נ"א א.מ. והנוסח הזה נמצא בכ"ג. — לבבי, כן הוא בכ"א ונכון, ובכ"ב ובכ"ג: קרבי, וכ"ה בניא והרכבי. — לו (שורה 7), בכ"א: לא. — מקצת (שם). בכ"ג: מקצה. — כאבי (שם) בכ"א: לבבי, וכ"ה בניא והרכבי. — אַל אַל, (שורה 8). בניא והרכבי; אַל אַל, וכן קורא ש"י. — ולא, בכ"ב: ואל, וכ"ה בניא והרכבי.

שורה 9—10: הימים (הזמן) נושים כי את חובם, ורק על חנם וללא הועיל לקחו ממני את הגוף ואת הנפש, כי עוד לא נפרעו, עוד הם מוסיפים לנגוש בי, לדכא את רוחי ולמרר את חיי. פרשתי כן על פי הנוסח שלפנינו, הוא נוסח כ"א; ובכ"ב וכ"ג הנוסח: והנם, ובגנני: והנה (כנראה תקונו של עדלמאן), וכן הוא אצל הרכבי וכן קורא גם ש"י, וא"כ הכונה: יש לימים חוב עלי, והנה הם לקחו כבר בחובם זה את נופי ואת נפשי — אבל לא הספיקו להם והם עוד לא נפרעו.

שורה 11—12: אהה, על מה אבכה תחלה! אם על זמני, אשר יביא עלי רק רע כל היום, אם על ימי נעורי, אשר עברו חלפו ועוד אינם, ואם על הנדוד, אשר יענה את לבי, ואני קירות לבבי על שלשם ירננו ויחרדו ויזעו!

שורה 13—16: על ימי הנוער, אשר חלפו יאמר: הנה אנחנו חשבים, כי ימינו תמידים הם, כי מתנהלים המה לאט ולא יפשעו פשיעות גסות ולא במהרה יעברו, ובעוד אשר אנחנו חשבים כאלה נחלוף ולא נבין, בטרם נשים לב עברו ימינו ואינם, והנה אנחנו דומים לעוברי הים באניות, אשר נדמה בנפשנו כי הם חונים, ובאמת נוסעים המה באין מעצור. החרוז הזה הוכיח אותו ר' זרחיה היוני בספר הישר (דפוס ספדי"מ צד 64) בנוסח משבש: נחנו בעולם הזה ככוכבים (קרי: כרוכבי ים) אשר חשבו חונים והם נוסעים. ויש לרמב"ע שיר-מכתם נחמד על הענין הזה, הדפסתיו במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 200 (וראה מ"ש שם הערה 16 ועיין "המזרח" לשנת 1851 עמוד 360; ראה גם ניגה, ר"ה צד 166), ויען יקרו בעיני דבריו זכר אוזרנו גם בזה:

יִזְכֹּר גִּבּוֹר בְּיָמֵי חַיָּו
 וְלֹאֲמֵי יַסֵּעַ כָּל-יוֹם מִסָּע
 כִּי לְמַנְתָּ הוּא לְקוֹחַ
 אָכֵן יִחְשָׁב כִּי יִגְוֶה
 אֶךְ יָדָא עַל-בְּנֵי-רֵיחַ יִחְשָׁב

נחלה (שורה 15), כ"ג: נחלה. — כרוכי (שם), כ"א: כרוכי;
 כ"ג: כרוכי. — יחשבו (שורה 16) כן הוא הנכון לפי המשקל והענין,
 וכ"ג: נחשבו, והרכבי מנקד: יחשבו.

שורה 17—20: המשך החרוזים הקודמים. יאמר: הימים, אשר
 עברנו, אשר הלפו ואינם, עפו כחלום, אבל גם בחלומות תמו (כי לא
 עמלנו להכין צדה לימים הבאים) וינעו כאלו נסעו מארץ לארץ, ואמנם
 באמור הימים להפריד מאתנו, הם מוצאים דרכים ושבילים, אבל לו
 אמרו להקבץ ולשוב עוד הפעם, כי אז תעו כשכורים. והכונה, כי
 הימים ממהרים אמנם לעבור, אבל היום העבר לא ישוב עוד אלינו
 לעולם; והא לך תרגום החרוז הזה עפ"י ניגר (ר"ה צד 105):

Sie sind des Weges kundig, rasch zu fliehn,
 Doch taumelnd, gilt's zu uns zurückzuziehn.

וכבר אטר רמבי"ע בענין הזה: אקרא ימי נוער אשר רחק | מני היות
 שבים ולא אָצו (תרשיש צד 49). — כחלום, כ"ג: כחלום.

שורה 21—24: התאונן על ימי הנער כי הלפו, ועתה יתאונן
 על הזמן, אשר שמהו מטרה לחציו השנונים, ויאמר: נדיבי הלבב,
 אשר צרכיהם פקודים בידי הזמן, נכנעו לפני הזמן, אשר בידו טובם,
 והוא ימשל עליהם כמשל ארון בעבדו ויתעולל בם כחפצו, ואולם בני
 בְּלִיעַל (כצ"ל ביו"ד דגוש) הם חשוקי הזמן ואהוביו, הם ישנו על ברכיו
 (שפטים ט"ז י"ט), משתעשעים ומשחקים לפניו בכל עת, והוא את כל
 משאלותיהם ימלא. — ישנו (שורה 24), הרכבי: ישנו. — עלי (שם),
 כ"ה בכל כ"ה וכן אצל הרכבי (עפ"י תקונו של ניגר), ובג"א: על.

שורה 25—30: אחרי אשר דבר על ימי הנער ועל הזמן, עוד
 יוסיף לקונן על הפרידה והגדוד — כי שלשתם יכאיבו את לבבו
 (שורה 11—12) — ויאמר: אך אמנם הפרידה נגורה עלי ואין חכמה
 ואין עצה ואין תבונה נגד הגורה העליונה! הן כמה יעצו אותי ירדי לשבת

בשלום בביתי, אולם הם לריק יגעו ודבריהם לא עשו פרי; בלבי
 התעוררו מחשבות לגדור, אשר לא חשבתי אותן מתמול שלשום,
 והמחשבות האלה לא הרפו ממני, עד אם עשיתי ככל אשר יעצוני
 ואשים לדרך פעמי לגדור ולנוע בארץ. ומאז נדרתי עובתי את מחצית
 לבי במקום אשר שם ישכנו ידידי, וגם הפלטה הנשארת לי מלכי גם היא
 כמעט אבדה לי, לולי שעו אלי (ר"ל פנו אלי והגיעו עדי, והשתמש רייה
 במלת שעו כמובן הוזה גם בשיר צ"ו שורה 13, ולפי שמשקל יִשְׁעוּ בהפסק
 הרב, ת' יִשְׁעוּ, הוא שלא כדון אומר ב לקרוא: בִּי שְׁעוּ, ומצאנו שרש
 זה מחובר עם ב. . . בשמות ה' מ', תהלים קי"ז), שלומי
 דודי, ר"ל לולא שלח לי דודי את ברכת שלומו לארץ מרחקים. —
 מוֹעֲצוֹת, הרכבי מנקד מוֹעֲצוֹת, נגד המשקל ונגד חקי הלשון. — שלום
 (שורה 26), והרכבי כתב: „כפי הנראה צ"ל שלוה וכי", ולא נראה
 בעיני. — לגדור (שורה 27), בניא: לגדור (והוא מה"ד) וכן בליש. — נִמְעָעוּ
 (שורה 28), ישעי' מ' כ"ד; והרכבי מנקד: נִמְעָעוּ וכתב: „נקדתי כפי
 המשקל הדרוש יתר במלה זו", ואני שמעתי ולא אבין את דבריו. —
 נזרעו (שם), כ"ה בכי"א, ובכ"ב וכי"ג וכן בניא: זרעו, והנכון זָרְעוּ
 כמ"ש אצל הרכבי, וכן קורא ש"י.
 שורה 31—34: שלום לך אתה ידידי, אשר יום יום תשלח אלי
 ברכת שלומיך ובמלאכך (הם ספריך) אפגע והם פונעים בי (בראשית
 ל"ב ב'), וספריך אלה יערכו (איוב כ"ה י"ה, י"ט) פחי זהב אופיר, אבל
 הם (הספרים) לא רקעו ביד, כפחי זהב, כי בכלי הידידות רקעו וירי
 האהבה כוננו אותם. — ישלח, בכי"א: שלח. — שלומי, כ"ה בכל
 כה"י, אבל בניא והרכבי: שלומי. — אפגע במלאכיו וכי' (שורה
 32), פרשתי את המאמר ואדע, כי חסר לו הצחות לפי פרושי, אבל
 לא אוכל לבארו באופן אחר; וע כתב: אולי הכונה בקשתי ממנו
 לשלוח את אגרות שלומי אלי והוא מלא את שאלתי, והיה פי'
 במלאכיו כמו על דבר מלאכיו מפני לחץ המשקל. — פחי (שורה
 33), בניא והרכבי: פרש, ולא אדע איך פרשו את המאמר. — ערכו
 (שם), הרכבי מנקד: עָרְכוּ שלא כדון ונגד המשקל. — בכלי' (שורה
 34), ישי' מנקד בכלי' (ואומר שהוא הלב), וכ"ה אצל הרכבי; ובכ"א:
 בלב ידידות, ועל הגליון: ניא בכלי'.

שורה 35—40: אתה, אשר תשאלני הגם לחי, אל נא תזכר
 עוד את אותך התמונות, אשר כבר נועו ועוד אינם! מי יתן וראית את
 פני, אשר הוד וחן היו שפוכים עליהם, איך נצבעו כעת והושחרו בקדרות
 הומן, מי יתן וראית את הפנים, אשר בימים עברו קרעו בפוך החן
 (ע"ד כי תקרעי בפוך עיניך, ירמיה ד' ל'). איך חשכו כעת כי קרעו
 בפוך לילי נדר! — מליצה דומה לזו מצאנו ראשונה בשירי הנניד
 (זכרון לראשונים ח"א צד 14 שורה 10—11): ואם ראשי בציצת
 ראש פרועה | ובת עין בפוך ליל קרועה, והשתמש בה ר"ה (צד 201
 שיר קל"ח שורה 1—2): לך עיני בפוך ליל קרועות | אבל עוד לך
 שתי אזני רצועות, וכן אמר חריזי (שער ב"ז ד"ד דף מיג ע"ב): ונפשו
 באזור יגון אזורה | ובת עינו בפוך ליל קרועה. ויש מליצות דומות
 לה ואעיר עליהן במ"א. — הַגֵּם, הרכבי מנקד: הַגֵּם. — תזכרה,
 הרכבי: תזכרה. — וְחָן (שורה 37), שם: וְחָן. — נצבעו (שורה 38),
 כני"א: שבעו. — פנים (שורה 39), בכי"ג: גם הן. — חן (שם), חסר
 כני"א. — קָרְעָה, נגד המשקל, ובכונה עשה כן המשורר בשביל החרוז
 שנודמן לו, כדון דלת הראשון בשירים השקולים במשקל השיר שלפנינו,
 וכבר מצאנו אצלו כדבר הזה גם במ"א, ראה לדוגמא צד 104 שיר
 ע"א שורה 35—36; צד 131 שיר פ"ט שורה 39—40. ושי' מניה
 וקורא: קָרְעָה, ולא כון יפה. — לילי נדר (שורה 40), כ"ה בכי"א
 ונכון, ובכי"ב וכי"ג: ליל נדר, והרכבי מנקד ליל נדר שלא כדון
 בעבור המשקל, ושי' קורא: ליל הנדר, אבל אין אנחנו נוקקים להגיה
 במקום שיש לפנינו נוסחא ישרה, ורבים במקום יחיד הוא דבר שכיח
 וכבר העירונו ע"ז בכ"מ.

שורה 41—44: אם תראה כי הידירים נהפכו לבוגדים ואסירי
 האהבה מתפרצים מפני אהוביהם, אחרי אשר נרצעו (והיה להם להשאיר
 אהבים לעולם כעבד הנרצע שהוא עבר עולם), אל נא תעשה כמותם, ואם
 בנדו חמה כנחל, יען לא היה לבם נאמן את ידידיהם וברית אהבתם לא
 היתה ברית אמת. לא תבגוד אתה אשר אהביך נטעו על אמת ושרש
 באמונה נועם. והנה שורה 41—42 מיוסדים עה"כ שי"א כ"ה י', שמות
 כ"א ו'; וכאשר אמר אסירי האהבה תמורת העבדים אשר בפסוק,

כן אמר אהובם תמורת אדונם, כי על האהוב והאהוב הוא מדבר ולא על העבד ואדוניו. והנוסח הזה שוה הוא בכל שלשת כתבי היד, ורק בני"א נמצא הנוסח: מאת אדונם אחר [וציל לפי המשקל אחר] נכנעו, ואיני יודע איכה נהיה כזאת, כי בעל ג"א הרפים נוסח שאינו בכ"י, ואולי טעה בקריאתו ותקן מדעתו. ונוסח ג"א הוא, כמובן, גם אצל הרכבי, ושי"י מכבר את הנוסח הזה על פני הנוסח הנכון שבכ"י ואיני יודע מדוע, והוא אמנם כתב: „ענין הרציעה לא יתישב פה אל נכון“ אבל כבר מצאנו את המליצה בענין שלפנינו אלה פעמים ואחת, והיא טובה ויפה וכמו שפרשתי. (ולא עוד אלא שתיבת נכנעו כבר באה בסוף שורה 22 וכן לא יעשה לשנות פעמים, כן העיר ע, ואף כי לדעתי אין להקפיד ע"ז לפעמים, תשובה היא לשי"י, אשר ראיוהו מקפיד על הכלל הזה מאד מאד).

שורה 45—48: החרויים האלה לא פרשו אותם לא עדלמאן בני"א (אשר בכלל לא פרש כלום) ולא הרכבי בהערותיו, כאלו היו פשוטים ואינם דורשים כל באור, ובאמת הם קשי ההבנה, וגם נייגר דלג עליהם בהעתקתו (בספרו על ר"ה צד 105) מבלי יכלת להגיע עד עמק כונתם. ואשר נראה לי בכאור החרויים הוא, כי המשורר שב לדבריו הראשונים ולתכלית כונתו, שהיא להודיע אותו את שלומו, ואחר אשר הפסיק את הענין בשורה 41—44 (כי מענין לענין בא לאותו ענין, לכתוב מרורות על הידידים שכחי ברית אהבה ולבקש מאת ירדיו לבלתי היות יהיה כמוהם) ויאמר: אמנם היו ימים, אשר גם נפשי אני ידידך בקשה לה גדולות (עדה"כ ירמיה מ"ה ה'), אבל מי יתן ושעו הגדולות אל מבקשם! אבל לא כן הוא, כי הן לא תשימינה את לבן למבקשן כל עוד לא יחזור הגלגל ועד לא יבקעו עוד הפעם השחרים, אשר נבקעו ביום אתמול כי עבר (כלומר, כמו שלא יהיה הדבר הזה לעולם כן לא תבא תקות מבקשי הגדולות והזמן לא ימלא את משאלות לבם). וע קורא הַגְּדֹלוֹת (בה"א השאלה) ומפרש: האמנם בקשתי גדולות? אף לוא ידעתי כי היתה שאלתי יכולה להעשות, אף אם היה אפשר כי ישתנו סדרי הטבע וכי יתחדש היום שעבר והיה כלא היה, לא כן, אני לא בקשתי גדולות כאלה מְיָמֵי, אינני מבקש אלא כי תהיה ברית אוהבי נאמנת לי וכי יפקדני לשלום. — ש עו (שורה 46), בראשית

ד' ד'. — שורה 47—48: ישעיה נ"ח ח'; הם השחרים, מלת הם באה לחוק הענין. — שתמול (שורה 48), בכ"א: מתמול.

שורה 49—52: עתה, אחרי אשר תמו דברי תשובתו, יברך המשורר בשלום את חכמי צור (שהיא עיר מושב ידירו) ואת ידיריו שם, אשר שמם חקוק בלבו כחותם (ערה"כ שה"ש ח' ו'), וישאל אותם, היודעים הם, השוכנים על שפת הים (כי צור על הים היא יושבת; ראה יחזקאל כ"ו וכ"ז), כי תקעו את אהליהם בכת עין מבכה על פרודם. ומה שאמר בכת עין כונתו, כי עינו ולבו אצלם כל הימים; ראה גם הערתי לשיר נ"ז שורה 1—2 (צד 127). — שמם (שורה 50), הרכבי: שמו. — קבעו (שם), לשון חכמים הוא, ובתרגום שה"ש ד' ט': קביע על לוח לבי רחמתיך וכי'.

שורה 53—54: מוסב על חכמי צור ויאמר שהם דורים, אשר לקטו שושני המזמה ורעים אשר רעו (לשון נופל על לשון) כנני התבונות, ור"ל שהם גדולים בהכמה, בתבונה וברעות.

שורה 55—58: מלשון המשורר נראה שכתב את שירו אחרי נפרד מעליו ידירו וישב אל חברת ידיריו חכמי צור, ויאמר: מאוד מאוד יכבד עלי רחקך, ואף כי הרעת אשר נסעת אל המקום אשר שמה נסעו גם הם (הידירים), יקל מעט את עצבי ואת כאב לבי, בכל זאת עוד גדול כאבי מאוד, והלואי שייטב לבב ידירי (בכואך אליהם) ותגדל שמחתם באותה מדה, כאשר גדל הכאב בלבי בנסעך ממני. — לבבם (שורה 57), בכ"א על הנליון: נ"א: לבבכם. — עם (שורה 58), ר"ל אנשים (רבים במקום יחיד, והכונה על המשורר בעצמו).

שורה 59—60: ראה הערתי במה"ע Monatsschrift שנת מ' צד 36 והלאה. — יחיו, כ"ה בכ"א ובכ"ב; בכ"ג ובנ"א: יחיה, ואצל הרכבי (מדעת עצמו): איכה יחי. — יפגעו (שורה 60), כ"ה בכ"א ובכ"ג; בכ"ב ובנ"א ואצל הרכבי: פגעו, וכן גורם יש"י, לפי שכבר השתמש המשורר במלת יפגעו בשורה 32, ולע העיר כי הוראת התיבה כאן שונה מעט מחברתה למעלה שורה 32, כי ענינה כאן כמו יקרבו כגון יהושע ט"ז ו' וכיוצא בו.

סמ.

כ"א ח"א סי' מ"ז (נמצאו שם רק שני החרוים הראשונים); כ"ב ח"א סי' נ"א. — משקלו כמשקל שיר ג'. — אבו אלחסן היה שמו בעברית שמואל; ראה סי' פ"ט שורה 27 והלאה (צד 130).

שורה 1—10: כבר הלבישך השיר בנוי שרר וכבר שם רבידו, רביד הוהב, על צוארך וענקים לנגרותיך, ר"ל כבר נשמעו שירי תהלה וכבוד אשר הושרו לתהלתך ולכבוד שמך, אף כי השירים האלה לא פארו אותך, כי אתה פארת אותם, ולא הם עטפו אותך ויעטוך מעטה תהלה, אבל נהפוך הוא, כי אתה היית להם רדיד ובשמך להם יקר וגדלה (ראה מ"ש על הרעיון הוה בהערתי לשיר מ"ג שורה 9—10, לעיל צד 100), והנה הוא, השיר, ישחרך ואת פניך יקדם במוסף החן, בעוד אשר עמך תמידו של החן ההוא (ראה הערתי לשיר מ"ד שורה 5—6, צד 103), היתכן שהוא יכבדך? משל למה הדבר דומה למבקש מאיש אשר בידו שרביט הוהב אשר היה ביד אחשוורוש, שרביט נפלא, אשר לו הסגלה להחיות אנוש או להאבדו (אסתר ד' י"א, ה' ב'; ראה שיר ז' שורה (60—61) [61—62]) — שהוא יתפאר בממה או בשבט פשוט אשר אין לו כל ערך.

שורה 11—16: ומכיון שהזכיר את שבטו של אחשוורוש ורמו, שגם ירדו יש כח בידו להמית ולהחיות כרצונו (ראה הערתי לשיר נ"ה שורה 10—13, צד 125 והלאה), יאמר: אני שאלתי ממנו שיושיט לי את שרביט הוהב אשר בידו, והוא עשה את שאלתי ויטלא את בקשתי והשרביט פעל את פעולתו הטובה והחיה את לבי אשר החרידו הגדוד והשיב את כל רעיוני לבי התועים, עד כי שבו כל גדחיו (רעיוני הלב הגדחים) וישלימו עם השריד הפליט מהם ואני שלום ורעיוני שלום וכל מחשבות לבי שלום כמקדם, ועתה איך לא ידרשו (רעיוני, ודבר עליהם ע"ד ההעברה כאלו הם אנשים) אליו בכל לבכם, והוא היה הנס אשר העמיד להם האל וראו אותו וחיו (במדרב כ"א ח' ט').

שורה 17—22: כאשר שמעתי את שם האיש ואת שמעו לא האמנתי לאשר יספר עליו (עדה"כ חבקוק א' ה'), וכמעט שנשבעתה,

כי איש כזה לא ילדו הומן, כי אמרתי, האפשר הוא אשר ילדו ימים
בן, אשר לא יוכלו עמוד במרדו (ראה צד 125 סי' פ"ז שורה 39—40:
וידע מומנו מחשבות | ונלאה הומן ממחשבותיו; ראה גם הערתי לשיר
י"ז שורה 19—20, צד 48 והלאה); ואמנם נפלא האיש מאד! הן עוד
רך הוא בשנים וכבר חכמה וכבוד אתו, ואם היום (כילדותו) כך, מה
יהיה עתידו ואיך יגדל וירום בכואו בימים ועוד יוסיף דעת יוסיף כבוד!

ע.

כ"א ח"א סי' שמו'; כ"ב ח"א סי' ס"ו. נדפס בכתולת ב"י צד
100 סי' ל"ט; הרכבי ח"א צד 47 סי' כ"ו. — משקלו כמשקל השיר
הקודם. — שורה 1—34 הן כעין הקרמה ומבוא לשיר התהלה, בהם
מתאר המשורר את הבתולות היפות ואת הקסם אשר עליהן ואת
הפעולות אשר הפעלנה על לב כל רואיהן, ובשורה 35—36 הוא
מבקש ומוצא לו מעבר לתהלת ר"א אלעמאני (והדרך הזאת מצויה אצל
המשוררים, וכבר העירותי עליה לעיל צד 24—25, הערה לשיר י"ג
שורה 1—2, ושם הוכרתי את דעת קעמפף שאמר לגזור את השיר
לגורים ולקרעו לקרעים שנים ללא אמת. וכן ראה גם שד"ל בשירנו
רק שיר אחד נפלא במינו, וכאשר כתב בכ"י צד 100 הערה ב', ראה
דבריו כי נעמו, וכן היא גם דעת הרכבי בהערותיו צד 182). בשורה
35—56 מהלל המשורר את ידיו, את תורתו ואת חכמתו ואת
גענועיו (ר"ל גענועי המשורר) אליו. בשורה 57—70 מודיע ר"ה את
ר' אהרן, כי לציון שאפה נפשו ולבו ורוחו נתונים נתונים הם לירושלים
ובנותיה, ובנסעו שמה דרך ארץ מצרים, לא יתעכב בארץ הזאת, אבל
ימהר ויחיש את פעמיו ציונה. אולם אפשר, כי בטרם דבר ידבר על
תשוקתו לציון משאת נפשו רמו המשורר במלת ציון שבשורה 57 על
ר' אהרן בן ציון אלעמאני, אשר אליו נכספה נפשו ואל ארבעת בניו
(אשר אמנם לא נודעו לנו ממקום אחר), או על בן ציון ואשתו ושלשה
בניו, ומודיע את ידיו, כי בא יבא לבקר אותו לרנעים, אבל לא ישאר
שם, במצרים מקום משכן ידיו, ימים רבים, כי לציון הקרושה עינו

נשואות. וכעין זה כתב גם הרכבי אבל באופן אחר וז"ל: ואולי הכונה לחמשה אנשים מבני ציון שר' אהרן אחד מהם וראשם, גם יוכל להיות שבכבוד זה נקרא בן ציון כי באמת שם אביו היה ר' ישועה כנראה למטה ממכתב א' " (הוא המכתב אשר נרפס אצלנו צד 207 והלאה). והמדקדק במכתב הזה יראה, כי יש לו לפרושי על מה שיסמוך. — שורה 71—78 תשוקת המשורר לידידו וברכת שלום.

שורה 1—2: אתם בעלי קול יפה (יחזקאל ליג ליב) ונעים קדמו פני בתולות יפות בכנור וגם אתם השרים והנוגנים באו חליפות, זה אחר זה, לכבד אותן מגרונכם.

שורה 3—8: שירו שיר עלמות (תהלים מ"ו א', דה"א מ"ו ב', והוא כלי שיר לדעת רבים מן המפרשים, וכנראה מזה, גם רי"ה מפרש כמוהם; ועל גליון כ"א: אלדי מלדיא צבאיא מכביאת, ר"ל כלי שיר לנערות הנחבאות) לעלמות (ר"ל בתולות) הנעלמות מעין רואה, כי כל כבודן פנימה ומרב צניעותן אינן מתהלכות על פני חוץ להראות, רק צופות ונשקפות בעד האשנב (עדה"כ שפטים ה' כ"ה, משלי ד' ו'), והן ראות ואינן נראות; הבתולות האלה למדו מרחל בת בתואל (לשון נופל על לשון), אשר גם היא לקחה את הצעיף ותתכס (בראשית כ"ד ס"ה — הרכבי), קדשת טהרה, טהרת הלב וטהרת הגוף (או קדשה וטהרה, ויש בזה שני נסמכים, ובכ"א, בכ"י ואצל הרכבי: קדושות, ולא יתכן אף שיש לפרשו), ואם המצא ימצא כי תמשכנה קשת (מבט עין) ותפלחנה לב וכבד ותהרננה איש, רק לחמן עשו, בלי כונה ובלי צדיה, והן זכות וחפות ולא עולתה בהן; ראה הערתי לשיר מ"ט שורה 11—12. צד 112.

שורה 9—10: הבתולות האלה אין צרך להן לכלי נשק כצאתן לקרב, כי "אשה כלי זינה עליה" ואם תחשפנה זרועותיהן (ישעיה נ"ב י') תכרענה את הגברים ויכלו למו.

שורה 11—14: שד"ל באר: "ואיך יתכן שתהיינה נשואות חרבות? והלא לא יובן אפי' איך הן נשואות צמידים או צעדות, אחר שבכבוד צניעותן הן עצלות ויעפות כל כך שאינן נשואות אפי' עפעפי עיניהן, כי אמנם אם היו נשואות עיניהן לשום בריה לא היתה לה תקומה לפניהן... ואפי' החמה אם היו מסתכלות בה היו פניה

משחירות כאיש אשר שופתו השמש". ואולם ק (במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 421 הערה 1) מאן בפרוש הזה. והוא קורא אצילות (ירמיה ל"ח י"ב) תמורת עצלות ומבאר: איך תוכלנה הורעות. אשר העפעפים לא תוכלנה להביט עליהן מרב זהרן, לשאת צמידים וצערות, משא כבדה אשר אין להן בה כל צרך. כי לא תתן להן ולא תוסיף על זהרן ויפין מאומה. ועפ"י פרושו זה הוא מתרגם:

Wie vermögen Bänder, Spangen zu ertragen
Arme, die der Wimper drauf zu ruh'n versagen?

והנה הוא באר את כל החרוז ולא באר כונת המשורר במלת עיפות, מי הנה העיפות ואיזה מקומן בחרוז שלפנינו, ואף גם זאת, שקריאתו (אצילות) היא נגד המשקל, הדרוש יתר, ויותר יתכן מה שכתב לי ק: "יעפות ועצלות נולדו על ברכי ישמעאל, כי המלה עאנו תרמוז בלשון ערב על לאות ובלתי יכולת כאחד, והמשורר ר"ל כי הנערות היפות, אשר לא תשאנה את העין המבטת על יפין תלאינה לשאת צמידים על זרועותי". וע כתב: אולי כך הוא באור הכתובים (שורה 11—12): מה להן לזרועות כאלה לשאת צמידים? אינן יכולות לשאתם. כי זהרן עולה על גנה הצמידים אשר יחשנו מאורן (כעין שאמרו על ר' יוחנן נפחא גלייה לדרעי' ונפל נהורה, ברכות ה' ע"ב) ועפעפים המביטות אל הזרועות החשופות ככדו וכזה מראות. — וע"ד הרעיון שבשורה 13—14 ראה הערתי לשיד י"ד שורה 1—2, צד 32.

שורה 15—16: "באור פניהן אומרות יהי אור ובשחרות שערן אומרות יהי חשך", שד"ל; ומה שיש לי להעיר ע"ד המליצה הזאת והרעיון אשר נכלל בה זכור אוכרנו עוד בהערתי לכרך ב' צד 50 סי' ג' שורה 20.

שורה 17—18: נוסח כ"א: וכתנות באור חברה, ובכ"ב: וכתנות עור באור, ושד"ל תקן את הנוסח מדעתו וכתב: וכתנות באור חברה; ובסוגר החרוז: ככ"א וכן בכ"ב (והוא גם נוסח הרכבי): כליל פרוה, ובכ"ב: כליל פרוה. והעקר כמ"ש לפנינו, אבל במקום באור כליל ציל באור כליל, והכונה כמ"ש שד"ל: "הן לבושות כתנות יפות ולפי הנוסח שלפנינו: כתנות אור, וכמ"ש בתורתו של ר"מ, ביר ס"ב) באור חברה

הידידים שהיוותם בחברה הוא להם אורה ושמחה; וצנופות בשער שחור כשחרות ליל פרידת החברים והאוהבים, שפירדתם שחורה ומרה להם עד מאד", וכן אמר חריזי (שער נ' דף ע"ד ע"א): יגונותי בליל פרוד ארוכים | ושמחותי בליל חברה קצרים.

שורה 19—20: והמאורות האלה (הכתולות היפות והמאירות באור פניהן) עשו את לבי כרקיע, וכאשר יסוכו המאורות על פני הרקיע כן תסוכבנה גם הן כמה תקופות וסוכובים על פני הרקיע אשר בקרבי פנימה, הוא לבבי, והכונה כי נולדו את לבו ומחשבותיו רק עליהן כל היום. ושד"ל מניה וקורא: עלי כימה, ומפרש: „המאורות האלה ... הם מקיפים תקופתם למעלה מכימה, כלומר מעלהם למעלה מכוכי אלי". — רקיעים (שורה 19), ש"י גורם: רקיעם, והנהגה הזאת היא שלא לצורך. — תסוכבנה (שורה 20), כי"ב: תסוכבה.

שורה 21—22: אפשר למעות ולהחליף זו בזו, בתולה יפה רכה וענוגה, וגפן פוריה וענפה, או נטיעה אחרת ענודה ורעננה (שד"ל). ברכות, כבי"א: בכבות.

שורה 23—24: „אותן היפות יש להן פה ארום ושנים לבנות הדומות למורי אבנים יקות" (שד"ל). הרעיון הזה מצוי הרבה בשירי המשוררים, ואדבר עליו במאמר מיוחד, וע"כ אקצר בזה.

שורה 25—26: „אל תקצוף, לבי, על אלה המביטות אלי מן האשנב, כאלו אהבונני, ואחיכ משקרות לי, כי רק במקרה הביטו בי ולא מאהבה, וכמו שאמר למעלה כי משכו קשת לתמס. אל תקצוף, אך סלח להן, ואפי' לא הביטו אלי במקרה, ואפי' אם היו חנפות, ומתכוונות לרמות אותי, סלח להן ונהג עמהן לאט, כי די לך מה שהתענת ברנע ההוא אשר פנו עליך עיניהן". כן באר שד"ל, ואולם מלשון משקרות, הנאמר בתוכחתו של ישעיה (ג' ט"ז) על בנות ציון אשר נכדו, וגם ממה שאמר אח"כ ומשקרות (לשון נוסף על לשון), נראה שכונתו רק על המשקרות והחנפות, וגם עליהן הוא מבקש לבל יצא עליהן קצף, ופרוש ולו היו הוא: אף על פי שהיו.

שורה 27—28: תפוח ורמון, קמו על השדרים, ושושנים וכו', ר"ל: „מראה פניהם צה ואדום כשושנים, והעלים של השושנים הם טובים לרפואה, כלומר ראיית פניהם נותנת חיים" שד"ל. — ועליהן (שורה 28), כבי"א וכבב"י (וכן אצל הרמב"ם): עליהם.

שורה 29—30: קומתן דמתה לתמר (עדה"כ שה"ש ז' ח') ומתניהן דקות כל כך, עד כי הרוח יניף אותן ויניען הגה והנה, וזה אחד מתנאי הגוי והיופי לפי טעם משוררי בני המזרח בימים ההם. וכמ"ש רי"ה בשיר י"ג שורה 5—6 צד 14: רכה ענוגה משנסת במתנה ואין | לה מתגרת לכד חד מצמידיה; ראה הערתי לשיר ל"ה שורה 1—2, לעיל צד 79, והערתי לשיר ע"ח שורה 13—20. וכן אמר רי"ה (כרך ב' צד 45 סי' מ"ז שורה 3—4): ועננים לו נשאו לה שלומי | או כמתנה קשי לבכה ירופק; ואמר עוד (שם צד 49 סי' ג' שורה 3—4): . . . תמורה | ותנע כאנמון || אמרי נא המרך חמשך | יקרך | או שברת מתירושך; ובהשוותו את האהובה לאמיר בשם יאמר (שם צד 46 סי' מ"ז שורה 7): אמיר בשם יניפוהו נשמות. ויש כמו אלה גם בשירי משוררים אחרים, יקצר הגליון מהכיל את כל דבריהם וחרויהם על זה הענין.

שורה 31—34: הלבבות שהיפות לקחו ולכדו אותן בעיניהן, הם כנטרפים" (שר"ל), ויש לשאול, אם אשמות הן בדבר וחיבות לשלם את הטרפה אשר טרפו (עדה"כ שמות כ"ב י"ב) במבטי עיניהן, או פטורות הן, כי רק נקם לקחו, יען נתנו עינינו בהן ונקטוף ציצים ושושנים מלחיהם. גם חזון הרעיון הזה נפרץ הוא בשירים, ומצאנוהו באופנים שונים בשירי רי"ה, כי הוא האומר (צד 163 שיר ק"ט שורה 4): על גן לחיוו בת עיניו | משמר כחרב תתהפך; ואמר (כרך ב' צד 6 שיר ג' שורה 3—4): גם בעת יהרסו עיני | להביט אל הודך || מלחיך פגעו בי | נחשים יפרישו; עוד אמר (שם צד 37 שיר ל"ז שורה 5—6): העל חמאתם תכלי | שחטאו במראה עין; עוד לו (שם צד 45 סי' מ"ה שורה 5—6): הפקידה לשמור ציצי עדגה את | להט חרוב המתהפכת; ואמר (שם צד 49 סי' ג' שורה 6—8): סן תעיף | במ עין שונים || בעד צעיף | דמות צפעונים || נחש בלחי ימשך | שעריך | מרחוק לבכות נושך (במקום הזה הש"י הם תמורת הלחיים והשער תמורת עינים אשר בחרו שלפנינו); ועוד אמר (שם צד 54 שיר נ"ג שורה 23): לחי שושן ועיני קוטפים. ורמב"ע גם הוא אמר (תרשיש צד 44): ועקרבים (השער, וכמו שהעירותי במה שקדם) סביב שושן לחיהם | לשמרם מהיות השמט לבאים; ואמר (שם צד 45): לחיה כשושן

ותלתל | שער לשטר כשרף. ודי בזה לעיע. — ציצת (שורה 33),
כ"יב: ציצית.

שורה 35—40: את השאלה הזאת, הנוגעת בדיני נפשות, שאל
נא לחבר, רב ודין, אשר פרש כנפיו על החכמה כלה (עדה"כ רות
ג' ט'), שאל ממנו דיני נפשות ובפיהו תמצא אמרת האל הצרופה
(ש"ב כ"ב ל"א ובמ"א) ועל לב אהרן ידידי תמצא את חשן המשפט
ואת האורים ואת התומים, אשר ישאל בהם והם יגידו לו את דבר
המשפט (שמות כ"ח כ"ט, ל'; ויקרא ח' ה'; במדבר כ"ז כ"א), גם אבני
השהם אשר על שתי כתפות האפד (שמות פרשה כ"ח) אתה, לדעת על
ידן כל דבר דין ומשפט (ראה ש"א כ"ג ט', ל' ז'). — שאל חבר,
רמו על שמו (אהרן חבר) ועל תאר הכבוד אשר יאות לו; והרכבי
בהערותיו הראה על מליצה דומה לוו בשירי הנניד, זכרון לראשונים ח"א
צר 74 שורה 8 והלאה ובפרט שורה 12—13.

שורה 41—46: אותו משח היקר ראשית שמניו (עמוס ו' ו')
וישימהו ראש וראשון לכל, ואת חבריו משח (היקר) במה שנשאר לו
מן השמנים, והם פחותים ממנו במעלה ובכבוד, ואפי' השם "חבריו"
בלתי נאות להם, כי באמת לא ירמו לו ולא ישוו אליו, והם לעמתי
כסערה וכסופות בנגב, רקים וקלים, וכל היודעים את שבליו הוא, את אותן
השבלים המלאות והטובות, לא ירצו בשבלי חבריו, אשר הן רקות
ושדופות קדים (בראשית מ"א ה'—ז'). — הם (שורה 45),
לחוק הענין.

שורה 47—52: אהרן ידידי, כאהרן הכהן בשעתו (במדבר י"ז
י"א—י"ג) גם את מלאכי המות ילחום מלחמת ויוכל למו וכמהו גם הוא
יעצר בעד הננף ואת הנפשות הנגופות זה כבר גם אותן ישיב לתחיה
ע"י מרקחו ובשמיו וסמיו, ע"י הנכבדות אשר ידבר ולקחו אשר יטיף,
והכונה על חיי הרוח והחיים המוסריים, וכבר אמר רי"ה כדבר הזה גם
על החכם בן הסופר ר' נתן (שהיה שמו ג"כ אהרן) בשיר ע"ט שורה
9—12 (צר 115): למה ימתון עם במנפה | או יעמד מלאך במקום
צר || צו אהרן בנד ויעמד בין | מתיים ובין חיים ותעצר. — שורה
47—48 הסרים בכ"יב. — הנפשות (שורה 50), בכ"י: הנשמות
וכן הוא בכ"י (אצל הרכבי), ואני בחרתי בנוסח שלפנינו, הוא נוסח

בייב, והכונה על האנשים, והנשמות לא חנננה. וב גם הוא רואה את הנוסח שלפנינו, לפי שההשבה ראויה לנפש.

שורה 53—56: בעת אזכור את ידידי זה נתקן מורשי לכבי ורעיוני ומחשבותי עוד אינם, כי יצאו בחפזון כיונים אשר הנץ ידרוף אחריהן, ובעת כתבי אליו דברי שלום וידידות תעלינה אנהותי והן נושאות אתן את דמי לבי (את הרמעות) ומציסות אותם על פני; ראה צד 93 הערתי לשיר מ' שורה 9—12.

57—58: כמו ציות עיפות תערוגנה אלי מים (עדהיכ תהלים מ"ב א', ס"ג ב') בן יערוג לכבי אל ציון ובניה, ר"ל העירות הסמוכות לה והקרובות אליה. ולפרוש השני שהבאתי בהערתי הראשונה לשיר שלפנינו (וכן לפי פרושו של הרכבי) הכונה: אל רב ציון (= בן ציון) וכינוי תערוג נפשי וכו', ודבר בלי"ג כי במלת ציון רק רמו יש לר"א בן ציון והמשורר דבר כאלו היתה כונתו אל עיר ציון. ולדעת ב בני ציון הם יושביה ואנשיה.

שורה 59—60: „אולי הכונה על ירושלים וארבע ערים אחרות בא"י, אשר עם היותן בלתי קרובות זו לזו, הרי כלן קדושה אחת, כמו כוכבי עש שהם רחוקים זה מזה, ובלם לקונסטילאציון אחת יחשבו. ואמרתי כי בני עש רחוקים זה מזה, כי בן רמו ר' משה בן עזרא בתרשיש שלו (שער א' אות ע"י), וכן מפורש שם בפירוש הערבי"ן בן באר שד"ל, ועל מ"ש המשורר ונגדם כתרות וכו' העיר: „כי מעלתן למעלה מכוכבי אל". ודבריו יתכנו לפי הפרוש הראשון שהבאתי, ולפרוש השני הכונה חמשה חברו וכו' על בן ציון וארבעת בניו (ולפי' הרכבי: ארבעת חבריו בני ציון) כאמור. ומ"ש על כוכבי עש שהם רחוקים זה מזה, והביא ראיה מדברי רמב"ע בתרשיש שלו, אמת כי נראה בן מדברי רמב"ע שכתב (תרשיש צד 22): צדק ותמה בו ככימה אך | נלוו ורע דמו לילדי עש, וכן אמר גם רי"ה (סי' צ"ד צד 138 שורה 29—30): אבכה לפרוד בנות עש ואקנא בכ"ר | מה על היותה ימי עולם מחברת, ואמר עוד (סי' ק"ה צד 162 שורה 5—6): והיינו בהתחבר ככימה | והננו בהתפרד בני עש. ואמנם מצאנו למשוררים, אשר אצלם עש הוא סמל הרבוק וההתחכרות, והם משתמשים בדמיון הזה הרבה, בחפצם לתאר את האחדות התמימה

ואת הקשר האמיץ המקשר את האהבים, וכמ"ש הנניד (זכרון לראשונים
ח"א צד 1): ורמינו בחכרה אל בני עש, ואמר (שם צד 89): וניני אם
אשר דמו | לניני עש בַּרְעוֹתֶם, ונראה כי גם בחרוז שלפנינו הכונה, כי
חברו להם יחרו חבר גמור כחמשת כוכבי העש, והדמיון הזה יתכן
יותר לפי הפרוש השני.

שורה 61—64: ובכן אלך שמה ואזרע, ר"ל אוציא (מן הכח
אל הפועל) את התשוקה האסופה בקרב לבי והעצורה בעצמותי, את
אותה התשוקה, אשר קייתי, כי תלך הלך וחסור מיום אל יום, ולא
תכבר עלי ולא תכאיב אח לבבי, ואמנם היא תוסיף ותלך הלך וגדול
עד כי תגדל מאד.

שורה 65—66: ע"ד כונת החרוז ראה הערתי הראשונה לשיר
שלפנינו. — תכילני, ככ"ב: תכלני. — צנופות (שורה 66):
„נוטות, לשון צנוף יצנפך (ישעיה כ"ב י"ח) שענינו סכוב" (שד"ל, וכן הוא
על גליון כ"ב); „ואולי צנופות כמו קשורות או כרוכות" (ב).

שורה 67—70: זמותי צנופות להר ציון, אשר לבי יבער
באהבתי אותה, עד כי באור אשי גם אבניו יכולות להשרף, וכיום אלך
לנחם עקבותיו ולחונן את עפרותיו, עפרותי אלה גרופות ושמופות
מרוכ ככ"י; ראש הפוי לסימן אבלות (אסתר ו' י"ב), ורגלים יחפות כי
המקום ההוא קדוש הוא, וחפוי ויחפות לשון נופל ע"ל.

שורה 71—72: „עתה בכתבי אליך דמעי נחפויים לדרת מעיני
במרוצה, יותר ממרוצת ידי בכתבי. כי אמנם דמעי דחופים על ידי
אנחותי" (שד"ל); ראה הערתי לשיר שלפנינו שורה 55—56.

שורה 73—74: דמעתי קשורות זו בזו ועטופות זו בזו (עדה"כ
בראשית ל' מ"ב) והן תנברנה (מלשון וינברו המים בראשית ו' י"ח) עד
כי נברו מאד והן דומות לשפעת מימי הנדבות אשר חטיף ימינך; ראה
הערתי בשה"ש לרשביג צד ט' שורה 11. וע כתב: אולי מכאן ראה
כי פ"י את הכתוב בראשית ל' מ"ב כתרומם לקישא ובכיריא, ר"ל
דמעתי דחופות טרם כתבי ואח"כ כי תנברנה מאין הפגוה.

שורה 75—76: „חסדיך נעימים ונמשלים לנשים יפות ולכנורות
ולפלגי מים ולזמר הצפרים. הענינים האלה הם ראשי ההנאות אצל

משוררי ישמעאל (והן ההנאות אשר הכתיב מחמד לעושי רצונו),
וקרוב לזה שורר רמב"ע:

יִפֶּה תֹאֵר וְכֹס יַיִן וְנִגְדָה
וְזָמַר עֹף וְקוֹל מִיַּמֵי תְעֵלָה
צָרֵי חוֹשֶׁק וְגִיל דְּרֹאג וְשִׁיר גָּד
וְעֶשֶׂר רֶשׁ וְלַחֲזֵלָה תְעֵלָה

כלומר ההנאות הנזכרות הן רפואה לחושק וניל לרואג ושיר לגע ונד
מארצו, ועושר לרש ורפואה לחולה, כן באר שר"ל ויפה כון, וחרווי
רמב"ע נמצאים בתרשיש צד 40 (ושם שיר גר ת' ושיר נד), וחמצא
עוד את הענין הזה במקומות אחרים בתרשיש ובשירי המשוררים, לא
אוכל להביא בזה את דבריהם כי יארכו.

שורה 77—78: „נעימות ירך וחסריך יתנו לך בשכרך שלומות
מרבכות“ (שר"ל). — תשלמנה — שלומות, לשון נופל על לשון. —
תהלים קמ"ד י"ג.

ע.א.

כ"א ח"א סי' רס"ח; כ"ב ח"א סי' ס"ד, ועל פיהו הו"ל דוקס במה"ע
„המזרח“ לשנת 1850 עמוד 363 והלאה. וכתוב ממעל לו בכ"י: וקאל
פי אלשיך [אלאמין] אבו סעיד בן דוסא [אלמערופ בן קרקת] והו פי
אלסגן (המלות המוסגרות בשני חצאי מרובע חסרות בכ"י, ות' אלסגן
נמצא שם אלסנד). — משקל השיר הוא כמשקל שיר א'. השיר
שלפנינו נפלא הוא בחרויו התיכונים (ראה שורה 11—16 ושורה
23—24). כנראה היה גם ר' יהושע אחד מירידי המשורר אשר בארץ
מצרים וקרה המקרה זמן מה לפני בואו שמה בהיותו בדרך לנסוע
ירושלימה, ועפ"ז בין תבין אח דבריו בשורה 3—4.

שורה 1—4: הזמן רב עם יהושע ויוכל לו ועי"ז גול (הזמן)
מכל לב את תענוגיו ומכל נפש את שעשועיה, ועתה מה לי לדרך

מצרים, אם אפסה כל תקוה, לפנע שם במלאכיו ולראות את פניו? — ביהושע, דוקס: כי הושע. — אלי (שורה 3), שם: אל. — במלאכיו (שורה 4), בכ"ב: במלאכה, וכבר תקנו דוקס מדעתו.

שורה 5—8: ויהושע זה הוא יירי הנאמן, אשר גם בהיות רחוק ממנו מהלך שבוע, ילכו ברקיו הלוך בדרך רחוקה כוו ויבאו לבקר אותי בחלומי (והכונה על דמות תכניתו העוברת לפני עין החולם כברק ובין רגע תחלף ואיננה; ראה לעיל צד 39 בהערתי הראשונה לשיר מ"ו; ובבארי את מלת ברק באופן כזה אשים לנגד עיני את מליצת הרשב"ג בשה"ש שהוצאתי לאור צד 24 סי' י' שורה 5—6: יירי שאלו אליו שנתו| ואולי בחלום אראה ברקיו; ראה עוד במה שיבא), כי הוא ראה וידע את לבבי כי חולה הוא מחלת האהבה, וע"כ לא חדל לבקר אותי ולו גם בחלומי. ודע כי בכ"ב הנוסח: אשר ברקיי, ובכ"ב (דוקס): אשר בקור, ושני הנוסחאות אינם טובים ותקנתי את החרוז לפי ענינו. ובנוגע למשקל החרוז הזה כבר הראיתי לדעת בספרי ע"ד המשקל

בשירי ר"ה (צד 40), כי לפעמים ישים המשורר את הרגל מִפְעָלִי

(- - -) ת' הרגל מִסְתַּפְּעֵלִי (- - -), וכן עשה ר"ה גם

בחרוז שלפנינו. ושי' חפץ להניה ולקרות: לאשר ברקיו, וההגהה הזאת היא שלא לצורך ועוד תשחית את הכונה. — הלוך (שורה 6), פרשחיו, ושי' קורא: הֶלֶךְ.

שורה 9—10: ואמנם הוא יירי הנאמן, כי הוא נוטע ומוסיף לנטוע את שתילי האהבה בקרב לבו, אבל לא יעקר את הנטוע ולא יבגוד באהבתו. — קהלת ג' ב'. — שתילי, דוקס: שתיל.

שורה 11—14: מי, ר"ל האישי (או האנשים), אשר חתמו (איוב כ"ד ט"ז) וסגרו אותו אל בית הכלא, לא סתמו ולא העלימו אותו, כי האור הזורע (תהלים צ"ו י"א) מטוב שמו הוא יקדמנו וילך לפניו, וגם מסהרו (מבית הסהר אשר הוא כלוא בתוכו) בא יבוא זהר אור הסהר, אשר קרנים מירו לו. "ובהמזרח": אור סהרו מזהרו, וכתב דוקס שצ"ל אור סתרו או אור שהרו מטהרו, והראה כי לא הכין כונת המשורר בכתיב הנפלאים, ובחרוים האלה כנראה היו לו למשוררנו לעינים דברי רשב"ג (שירי שלמה צד 50): אור שחרו מתארו הוד סהרו מצהרו

מהרו והריך; ראה גם ההערה הבאה. — למשחרו (שורה 14),
דוקס: למשחר, נגר המשקל.

שורה 15—16: בעת רצונו ישמע מנעמו (ממדבריו הנעימים)
טוב טעמו, ואם יועף, או מועמו ישמע קול רעמו, וכונת החרו ע"ד
שבארתי צד 125 בהערתו לשיר ג"ה שורה 10—13, וגם החרו
הזה מצאנו דוגמתו בשירו של רשביג (ש"ש צד 49, אבל בנוסח
משבש): כי על שמו הוד טעמו ויו נעמו צוף טעמו ערב כמו יעריך.

שורה 17—18: בחשן אשר על לבו יש ג"כ ארבע אבנים יקרות,
והם: חכמה, משפחה (ר"ל יחס נכבד), משרה, והרביעי — שם טוב. —
ורבעם, יחוקאל מ"ג מ"ו י"ו. וק קורא: ורב עם, וכותב: "ג"ל שרצה
לומר כי חכמה ומשפחה ומשרה ורב עם וזה הדרו והורו נמצאו יחדיו
על החשן הרבוע על לבו של ר' דוסא, וצ"ל שם ת' שם, ומלת
נעשה הוא תאר לחשן ומכאן נראה כי כמה וכמה גדולים ומוכים
נספחו אל משפחת האדם המצוין הזה". — בחשן (שורה 18), ש"י
גורס: כחשן.

שורה 19—20: הכונה פשוטה, ונראה שיתכן להניח כן אהלו,
ת' כי אהלו. — יוסדו, קרי: יסדו. — תקוע, בראשית ל"א כ"ה.
שורה 21—30: בהסגר יהושע בכית הכלא נתן נר האמת בעד
מסך (ראה הערתו לשיר ס' שורה 30) לבלתי יחדור הוצה להאיר על
הארץ, גם מטה יד (ויקרא כ"ה ל"ה) האמת, והתעתוע והנפתל רים
ראש, ועל כן (אתה השומע) רתום את רכבך והמלט על נפשך, וחתום
ספר עד עת קץ (דניאל י"ב ד'), כי אין עוד מתום (ישע"י א' ו')
בזמן, אשר הוא חתור החומה הבצורה אשר היתה סביב לו, וכל
מענינותיו (מענינות החכמה) נסתמו (יש"י קורא: החזר, סתום, ולא באר
את החרו לפי קריאתו); חדלו רפואותיו של ר' יהושע (ועל דעת ע'
אולי הכונה רפואותיו של הזמן, כלומר תולה הוא הזמן ואין לו מרפא), ועל
כן חדל כל מתום בזמן, והוא נשאר כעת צרוע ומכה שחין, ואם נשא עין
הלא נראה כי החלי יבלע וישחית, והוא לבוש אדום כדורך בנת (ישע"י
ס"ג ב' ג'), כי צנוע הוא ברמי אנוש, אבל המתום כדד ישב בתוך
המחנה מושבו, ראשו פרוע ובגדיו פרומים (ויקרא י"ג מ"ה, מ"ו). —
נר, (בהמורח": נד. — מטה (שורה 22), העיר דוקס: אולי צ"ל מלא,

וטעה. — בזמן (שורה 24). בהמורח: בזמן מן. — ואחיה (שורה 29)
שם: ואחיה. ובמקום בדר כתוב שם: ברור, ודוקס העיר שנוסחה
מוטעת לסניו, וצדק בזה.

שורה 32: רנוע, ישעי' נ"א ט"ו; החרו כלו חסר. בהמורח:

שורה 35: יווע, קהלת י"ב ג'; ע"ד השנוי במשקל החרו ראה
צד 164 בהערתי לשיר סיח שורה 35—40.

שורה 37—38: כל שומעי שמעך יאשרו את עפעפי אשר
קרוע (ירמי' ד' ל') הוא באבק רגליך. והמשורר השכיל בזה
לחוות את מחק רעיונו עד להפליא! ור"ל כי יקר הוא בעיניו לנשת
מול רעו וידידו, עד אשר טובה לו אבקת מדרך רגליו מכל קרני הסוך
לקרוע את עיניו (ק). — שומעיך, בהמורח: רואיך. — לי אחלי,
הפוך מן אחלי לי (ב). — באבקת (שורה 38), שם: בעפר.

שורה 39—40: מה אומר היום ומה אדבר באוניך, הן לבי עמך
יגור, ואם כן הלא תדע את אשר הוא ירחש לך ואת משאלותי אשר
אני שואל בערך מאת האלהים. — והן, חסר. בהמורח. — סוד, שם:
וסוד.

שורה 41—42: ש"א כ"ה י'; שמות כ"א ו'. — אהיה,
בהמורח: אהי.

שורה 44: פרוע, בכ' כה"י (וכן בהמורח) פרוע, ותקנתי את
החרו עפ"י איוב ל"ג כ"ד.

עב.

כ"א ח"א סי' תי"ב. — נדפס בבתולת ב"י צד 104 סי' מ';
רמשי"ש. בהמוכר" העשירי צד 98 הערה 2 עפ"י העתקת חן טוב
ועפ"י כ"י די רוסי 1379, בשמו של ר' יוסף עקנין לכבוד הרמב"ם,
וע"ב הדפסו רמשי"ש גם במורה מקום המורה (קבץ על יד ח"א) צד 1
סי' 1 (וראה שם צד 22); הרכבי ח"א צד 108 סי' י"ט. — משקלו
כמשקל שיר ג'.

שורה 1—2: משה יידי הוא אדון יצרו כי הוא ימשול בו.
אבל הוא אסיר יוצרו ועבד קונו, ואין רצון ללבו (של רי"ם) זולתי רצון
קונו. — אסיר, "בהמוכיר": אסור.

שורה 3—6: ר"ל הוא לבש במצרים הודו ושם משכן כבודו,
ואולם שמו יצא בארצות ועד ספרד נשמע שמעו המוכ (עדה"כ שמות כ"ה
ל"ה), ומרקחי תורה אשר רקח (שמות ל' כ"ה) בצוען יפיצו ריח טוב
ונעים עד שנער, היא בבל. — ורקח (שורה 5), "בהמוכיר" ויקח. —
בשנער (שורה 6), שם: בשיער עם סימן השאלה.

שורה 7—8: אף אם ישב יחידי ונסרד מבני אדם, דעתו
ורעיוניו הם עומדים לו במקום רעים ומודעים (שר"ל); והרכבי כתב:
"ואמנם יוכל להיות כי הכוונה היא, כי אף כי ר' משה עלה למעלה
ראש עד שהיה יחיד בומנו, בכל זאת לא שכח ברעיוניו את אוהביו
וידידיו מכבר", והרכבים אינם נראים לי כלל וכלל; ראה הערתו צד 119
לשיר נ"ב שורה 7—14. — ורעו (שורה 8), "בהמוכיר": ורעיו.

שורה 9—10: גלל את האבן הגדולה מעל פי באר החכמה
וישק את צאנו, צאן קדשים, הצמא לרבר ד'. — בראשית כ"ט י';
ראה את המספר על מרעה בשמות ב' י"ז. גללה, "בהמוכיר" גולה,
ובהעתק ערלמאן: גוללה. — וישק, שם: ישק.

שורה 11—12: "והשיק, מן והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל
ב' כ"ד) תרגם יונתן ויטיפון, ורש"י פירש השמעת קול כשהקילוח יורד.
ונכאת הראשון ענינו בשמים, מן נכאת וצרי ולט (בראשית ל"ז כ"ה),
והשני ענינו אוצר, מן ויראם את כל בית נכתה (מ"ב כ' י"ג), והנה
הכוונה הויל בשמיו מאוצרו, ובכ"י התיבה האחרונה חסרה, וכתוב בו:
את בית נכותו ["ובהמוכיר": בית נכותו], ושלשת המלות האלה
מצוינות בשני קוים למעלה, כאלו הם מושעות (שר"ל). מעונו,
"הראשון ענינו שמים, והשני בית מושב" (הג"ל), והכוונה ע"ד שאמר
יעקב אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים (בראשית כ"ח י"ז). —
מנכתה, "בהמוכיר": וזרותו; וש"י קורא: והשיק את נכתה מנכתאו
כמליצת הכתוב והשיקו היקבים, וא"כ טוב טוב לו לקרוא: בית נכתה.
וע כתב: לבי אני נושה לקרוא (שורה 11): והשיק בית נכתה את
נכתאו, לפי שבלשון הכתוב (יואל ב' כ"ד, ד' י"ג) פעל השיק יוצא

לשני ולא יוצא לשלישי ולא פעל עומר, והיה בית נכתה כאן נושא המאמר. ואע"פ שהפייטנים ומשוררנו בכללם הרשו לעצמם להחליף את הפעלים היוצאים והעומדים ואת היוצאים לשני עשו ליוצאים לשלישי, לישנא דקרא עדיפא לי. ואף גם זאת בית-נכת דבור אחד הוא כמו מקורו האשורי. — מעונו ממעונו, שם: מעיני מעונו; וואלי עפ"י הנוסח הזה יש לקרוא: והריק מְעִנּוּ מְמַעֲוֹנֵי (ע).

שורה 13: ועץ דעת ועץ חיים, בהמוכיר: ועץ חיים ועץ דעת; בראשית ב' ט'.

שורה 15—20: אמור לדור, אשר לא ידאג בעוד ר' משה שרוי בתוכו, ולמה יסחר, הן עדינו (ש"ב כ"ג ח') הוא שר צבאה, עורך את חניתו (שם שם י"ח) הוא תחמונני (שם שם ח'), כי ר"מ אם לגבורה אמיץ הנהו ואם לחכמה חכם הנהו; ולמה יחרד העם לים סוף, הן הגאון ר' משה אתו וכירו מטה אלהים וכו' יבקע את מי ים סוף והעם יעבר ביבשה בתוך הים (שמות י"ד ט"ו). — נוסח שורה 15 "בהמוכיר": אמור לדור ולא ידאג בעבורו (או: עבורו). — ויסיר (שורה 16), שם: ויסר. — לים סוף (שורה 19), שם: בים סוער, ובמורה מקום המורה מביא רמשי"ש גם את הנוסח: ים סועף (קרי: זועף), ושניהם נגד המשקל.

עג.

כ"א ח"א ס"י ש"א; כ"ב ח"א ס"י קצ"ו. — נדפס בבתולת כ"י צד 99 ס"י ל"ו; הרכבי ח"א צד 115 ס"י כ"ו. — משקלו הוא הנקרא $\text{כ}^{\text{ב}}$; בתמונתו העקרית; בספרי ע"ד המשקל צד 33 ס"י 4 אות a. — וכתוב עליו בכ"י: וקאל פי סעיד אלדמיאטי ענד תודיעה לה מן מצר פי ענואן כתאב (ואמר על סעיד [חלפון] הרמיאטי, בברכו אותו ברכת פטורין, בראש מכתבו).

שורה 1—2: ילד לנן הערן אשר בצען מצרים (ראה בראשית י"ג י'; וכן הוא אומר צד 112 בשיר ע"ח שורה 15: בנן ערן במצרים

בפישון) איש ואיש, ר"ל שני אישים (במובנה הפילוסופי של המלה הזאת), האחד מהם הוא חלפון ירדי, והשני הוא היאור, ר"ל הנילוס. ושר"ל באר לגן עדן, "להיות כגן עדן, ליהנות בהם בני אדם, ועל איש ואיש כתב: שני אנשים, דרך שיר הוא חוזה במחתה אחת ר' חלפון ונילוס. והרכבי כתב: "כי יאור הנילוס שהוא פישון הוא אחד מר' ראשי הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן". — תהלים פ"ז ה'.

שורה 3—4: וביום צאתי בדרך שלחוני הם ושימו לפני כל עקב למישור וכל מחשך לאור. ישעי' מ"ב ט"ז.

שורה 5—6: לא יחסרו (האנשים) כל טוב (עדה"כ תהלים ל"ד י"א) כל עוד חלפון ופישון הם עיקר כל חמדה וסגלת כל סגלה, כשאר ההוא שהבצק מבצבץ ועולה על ידו. פישון הוא נילוס; ראה מ. הילדסהיימר בספר פליאתה למרקה (השומרני) צד 33 הערה 46: עפשטיין, אלדר הדני צד 32 הערה י"ז.

עד.

כ"א היא סי' שמי"ט; כ"ב היא סי' ט'. — משקלו כמשקל שיר ג'. — ומהנחוץ שחדע הוא, כי לפני השיר הזה נמצא בכ"י: וכתב אליה אבא עמר בן מאתקה בהדין אלביתין מטי"ר (ר"ל: וכתב אליו אבו עמר הבתים האלה כצד צפרים):

בעוד איש יהלוך ברצון בני איש אוי לא ימצאו עליו תנאות
ואם ירף כרנע מרצונם יעטוהו מעיל מום וחטאות

(הם החרוים אשר חזר המשורר והזכירם בסוף שירו). וממעל לשיר שלפנינו: סאגאבה עליהמא בהדה אלקטעה (ר"ל: והשיב עליהם בשיר הזה). ואמנם פרטי תשובת רי"ה בלתי מובנים לי ובפרט נעלמה ממני כונת שורה 17—24 ולא באתי עד תכונתן.

שורה 1—2: תשואות חן חן לך (זכרי' ד' ז'). ירדי השר, אמנם לאיש כמוך ראוי להיות אות בזמן ולהקרא מוסף הרור.

שורה 3—30 : המשורר מדמה את מכתב ירדו לרקיע (חזון נפרץ בשירים) ואת האותיות והמלים לבעלי כנף המרחפים על פני הרקיע הזה, ויאמר: נגלה לפני רקיע ספרך (ראה ישע' ל"ד ד') ואראה שם בעלי כנף (משלי א' י"ז) למאות, והם פרשו כנפיהם השחורות ככנף ליל (הפך כנפי שחר, תהלים קל"ט ט') על גב הרקיע והמה מרחפים ופורחים ולא יוכל איש לדעת אם נשאים המה את המכתב, אם המה נשואים והוא נושא אותם, והנה המה מתלחשים ואל נפשי יאמרו: דעי סוד סתום! אבל נפשי לא נסתה בכנאות ועל כן לא תבין את סודם, ועל אדות הדבר הזה סערים זממי כנלי ים, כי עברה עליהם רוח קנאות (במדבר ה' י"ד), ולמען השקיש את סערת רוחי הבאתי את בעלי הכנף בין גרודי מלחמות בין כדי ללכדם אבל הם רצו בין צבאות גרודי כצבאות וכאילות השרה, ולא היה לאל ידי לתפשמם. וכאשר ראיתי ונוכחתי לדעת, כי הנם מורה הרשת, יען אלה, אשר אני רודף אחריהם, צפרים הם, צפרים עפות אשר לא תוכלנה מחשבותי הנהלאות והעניפות להשיג אותם, הכינותי מצודות המחשבה ואומר לכלוא אותם בכלוב הבין, ואף אמנם חפצי צלה בירי, כי פרשתי פה לפרם (לשון נופל על לשון) ונלכד, גם על השלך השלכתי (ג"כ לנע"ל) את רשתי ואצור אותי, החסירה ובת היענה נתנו קול, גם הערב נלה לי את סודו, גם קול התור נשמע (שה"ש ב' י"ב; ננע = הניע, ראה אסתר ב' י"ב, ט"ז), ויצפצף גם הכוס כאלו ראה כוסות מלאים, וכלם אמרו לי תנה את לבך ושים דעתך ותשמע ותבין את הפליאות אשר בספר ותדע את הסוד הכמוס בו והוא: כל עוד אשר ילך איש ברצון בני האדם וכמחשבותיהם מחשבותיו לא ימצאו עליו תנואות (איוב ל"ג י'), אבל אם ירף רגע מרצונם, אז יחפשו לו מומים ויעטוהו מעיל חטאות. — הנה בארתי את כל השיר ולא בארתי את כונת המשורר בשורה 17—24, כי לא ידעתי. וע כתב: „נראה כי אבו עמר בשירו פתח במשל פיהו וידבר על העופות וכיניהם מנה במספר את החסירה רביעית (אני דלת = ד') למנין, את הערב חמישי (אני ה"א), את בת היענה עשירית (אני יו"ד). שמע רי"ה ולא הבין מה הוא שח, וכל חכמתו לא עמדה לו למצוא הפץ הכותב ולכוא עד תכליתו, ומכל הדברים אשר העתיר עליו לא הבין בלתי אם פתח הדברים שהם מפורשים. ועפ"ז נוסח בקרואות (שורה 22, ראה במה

שיבוא) נכון וקים". — זממי (שורה 9), בכי"א: זממו. — נהלאות (שורה 14), מיכה ד' ז'. — תלאות (שורה 18), הוא לדעתי רבים מן תלי (בראשית כ"ז ג'), ובנה אותו המשורר ע"ד שכתב חלאים = חליים (ראה את ההערה הראשונה לשיך מ"ט, צד 112). — פיה (שורה 19), בכי"א: דלת. — דלת (שורה 20) קרי: דלת. — בקרואות (שורה 22), ש"י גורס: בקריאות, ר"ל "הערב יענה אני ה"א בקריאות שלי". — ברצון (שורה 27), ש"י קורא: כרצון, ולדעתי אין כאן הכרח להגיה. — שורה 27—30 חסרים בכי"ב.

עה.

כי"א היא סי' שמיז; כייב היא סי' ג'. — משקלו כמשקל שיר ג'. — כתוב טמעל לו: ולה פי אלוזיר אבו איוב בן אלמעלם. — לדעת ק (בספרו על רי"ה צד 13), השיר הזה הוא תשובה על השיר: עב תערף או יולו עינים (ננוי אקספורד צד 18) ששלח לו ר"ש בן אלמעלם, ואולם ר"ע איגרס מתנגד לזה (ב"המוזכיר" שנת י"ז צד 62).

שורה 1—6: המשורר ישים את פניו אל העב המוריד לפנות בקר את הטל, ויאמר: אתה, עב טל (ישעי' י"ח ד') רדה ורוה את האדמה והחיה את הנשמות הנשמות (לשון נופל על לשון והשתמשו בו המשוררים הרבה), אל תמהר להכלא (כי בכלות עב הטל יכלה גם הלילה ויאור היום), אבל אם לי עד אשר אשבעה בהקיץ (תחלים י"ז ט"ו) את התמונות — תאר פני ירדי — אשר חיתי בחלום בחויון לילה, ואולי באמת אהוה את ירדי במראה לא בחירות (במדבר י"ב ח'), והחלומות לא דברו השוא אבל הראו לי נכוחות, ואת אשר הגידו לי בוא יבוא (ובחרוים הבאים כבר נעשה לו הספק לודאי, כי ירדו בא בא). — רדה ... רדה, ראה הערתי לשיר מ"ב שורה 1—4, צד 98. — שחזיתים (שורה 4), בכי"ב: שחזיתם. — תמונות... בתנומות (שורה 4), לשון נופל על לשון, ובכי"א: בחלומות, והוא בל"ס ט"ס כי מלת חלומות השתמש בה המשורר בחרו שאח"ז. — הם (שורה 6), לחוק הענין.

שורה 7—12: המשורר מוסיף לדבר אל העב: רדה... הלא בשורה טובה מוצאת לך היום (ערה"כ ש"ב י"ח כ"ב) אתה מבשר טוב (ישעי' ג"ב ז') מחליץ העצמות (שם ג"ח י"א), והיא כי יבא נר המערבי ממערב (ספרד) ומפאת ים הערבה בא יבא ים מזמות, אשר נבול הושם לו נביש וראמות (איוב כ"ח י"ח), בעוד נבול ים וים הושם חול (ירמ' ה' כ"ב).

שורה 13—14: ראה הערתי במה"ע Monatschrift שנת מ' צד 35 הערה 2. — בלב, בכ"ב: בלבבני. — כי לא, שם: אין.

שורה 15—16: והתעלומה, אשר בנתי אותה והפלא אשר באתי עד תכליתו הוא, כי יש נוף, אשר יסבהו המקום, ובתוכו לב, אשר יקיף את העולם כלו ויסוכב גם המרומים; ראה הערתי לשייר ז' שורה 51—54, צד 17.

שורה 17—18: ראה הערתי לשייר י"ג שורה 31—32, צד 31.

שורה 19—22: אתה ידידי זרעת לך על תלמי לבי זרע האהבה, ולבי זה נהיה לך לשידי תרומות (שיב א' כ"א), כי צלחו זרעך וגם עשו פרי, ועתה אסוף לך מפריהם תבואות אהבים (ר"ל קח לך אהבתי העזה), אשר שבליהם מלאות וטובות, אבל לא דקות ורקות, צנומות ושדופות קדים. — לשידי (שורה 20), כ"יב: לשדה.

שורה 23—26: ואחר אשר הבטיח המשורר את ידיו על אהבתו ישלח לו את ברכת שלומו לאמר: הרוח אשר תחלוף ותעבר על הררי מר ובין הערוגות בעלות גונים שונים הרומות למעשה רקמה, הרוח הזאת תשחרך בכל שחר (לשון נופל על לשון, וראה הערתי לשייר ס' שורה 31—34, צד 144), וחביא לך מרפא בכנפיה (מלאכי ג' כ') ונעימות בימינה (תהלים ט"ז י"א), ותשא לך שלומים שלום רב מאת לב ידיך, אשר זרעתו בידירות, ועל דעת ע ענין הדבור דומה לדברים אשר דבר בשיר ס"ה שורה 10 וכנתו ככנתם על פי באורו (בהערותי צד 154, ושם שורה 11 נפלה טעות כדפוס וצ"ל הלא ת' הליל וסימן המפסיק יש למחקו), כלומר הרוח אשר בשירי הנותן ריח טוב היא תשחר וכו'. — זרעתו (שורה 27), בכ"יב:

ידעתו, ואולי הוא הנכון; ראה בראשית י"ח י"ט; תשלם, שלמה.
שלומות (שורה 28) לשון נוסף על לשון.

עו.

כ"א חיב מהלקה ב' סי' נ"ז (חסר כעת); כ"ב חיב סי' ה'.
בתולת בת יהודה צד 96 סי' ל"ה; הרכבי היא צד 123 סי' ל"ב.
מושא; המרריך הוא בעל ב' חרוזים בלתי חלוקים ולהם יציאה אחת,
והיא גם יציאת האזור אשר לו רק חרוז אחד בלתי מחולק; הכית הוא
בן שלשה חרוזים, ויציאה מיוחדת לחרווי כל בית ובית. משקל החרוזים
ז' חנועות מבלי שים לב לשו"א נע ולחטפין; השו"א במלת פנינים
(שורה 8) לתנועה יתחשב; ראה הערת הראשונה לשיר סי' צד 146.
בראשי החרוזים נרשם שם המהבר: יהודה לוי.

שורה 1: כעין הקדמה; אסתר ח' ט"ז; שמות כ"ה ל"ב, ל"ז י"ח.
וכתב שר"ל (בתולת ב"י צד 18), כי שלשה בנים היו לו לר"ש הנגיד,
ובלי ספק למד את הדבר הזה מהנאמר בחרוז שלפנינו. ואולם ק
(כמה"ע Monatsschrift שנת מ' צד 420) מאן ימאן לקבל את
הדעה הזאת, ויאמר כי רק שני בנים היו לו להנגיד, אחרי כי הדבור
מוסב על הנגיד ועל בנו ועל כלהם אמר המשורר שלשת קני
המנורה, הנה ראינו שר"ש ובניו הם ביחד שלשה אנשים. וק מביא
ראיה מהכתובת אשר על גב מכתב אחד שלוח לר"ש ובו נאמר:
ויחיה שני חמודיו (ר"ל בניו). ואמנם לדעתי דברי הכתובת אינם
מכריעים, כי לא ידענו את עת הכתבה, ואולי נכתב קודם שנולד לו
הבן השלישי ואולי נכתב אחר מות אחד מבניו, ואולי — המכתב לא
אל ר' שמואל בן חנניה (הוא ר"ש שלפנינו) הוא שלוח. ובנוגע
לחרוז שלפנינו הנה כל המרדק יראה, שר"ה מרמה את ר"ש לא
לאחר מקני המנורה, אבל למנורת הזהב בעצמה (שורה 2), וצאצאיו
הם הם הקנים היוצאים מן המנורה, ומספר הקנים האלה שלשה.
ואם נעמיק עיון בדברי המשורר או נראה כי שירתו בנויה באופן

נפלא, כי הוא מדבר הליפות באחד הבתים ע"ד הנגיד ובמשנהו ע"ד בניו, וכן הוא עד תום השירה. והנה החרוז הראשון (המדריך) מכון כנגד בני הנגיד, הבית הראשון מקדש להנגיד, השני לבניו וכיוצא דוק ותשכח.

שורה 2—3: מנורת הזהב הוא ר"ש והוא גם הוא גאון יעקב, וזה פשוט. — רהב, ר"ל גאות וגדלה.

שורה 5: כמעט אם לא הפנעתי כך בעת רעה ובעת צרה את האויב (ירמ' ט"ו י"א), וצועים מן ושלחתי לו צועים וצועיהו (שם מ"ח י"ב); והנה הוא אומר כי בני הנגיד עתידים ששונאי ישראל (האומרים שחי ונעבורה) ידברו עמם בלשון רכה ודרך בקשה (שד"ל). — ישע' נ"א כ"ג.

שורה 6—7: ראה הערתי לשיר ס"ז שורה 14 צד 149. — כל רקח מר וקטרה, כל נושא משרה בישראל, ממנו יצאו ועל משפחתו יחשבו מקטנם ועד גדולם. — מפניו (שורה 7), בכ"י: מבניו.

שורה 8—9: בניו המדליקים אור, ר"ל המאירים ע"י ישעם ועורם, ואשר גורת פנינים גורתם (איכה ד' ז'), מדור לדור יעמד נור תפארתם (עדה"כ משלי כ"ז כ"ד, והשתמש ר"יה בלשון הוה גם בשירתו הנפלאה ציון הלא תשאלו חרוז ל"א) ומורה לא יעבר עליהם (עדה"כ שפטים י"ג ה') ולא יעלה על ראשם לחלל נורם.

שורה 10—11: צלחו, יחוקאל י"ז ט' י'. — ראה הערתי לשיר ו' שורה 9—10 צד 10; נוסח כ"י: תהי וכשרש הפארה, והוא נוסח משבש, אבל מלת הפארה נראה בעיני יותר ממלת הזמורה אשר בכ"י ואצל הרמב"ם. — זרעים (שורה 11), בכ"י ואצל הרמב"ם: זרועים, ואינו נכון לפי מספר התנועות.

שורה 12—13: כונת החרוז: גדלת חנניה מחזרת אל אכסניא שלה, לשמואל, ודור שלישי, בני שמואל, המה ישכנה בכניה, ר"ל בבית אביהם וחדר הורתם, לעדי עד (והוא ע"ד מאמרם ז"ל ב"מ ס"ה ע"א: כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח וכן בנו ת"ח וכיוצא). — בניו (שורה 13), בכ"י כה"י: בם, וכבר חקנו שד"ל. — בכניה (שם), בכ"י: בכניה. — וחדר (שם), שם: ויולד. — הורה (שם), בכ"י: וחדר תורה,

ותקנו שד"ל, וחכם עדיף מנביא, כי כון לנוסח כ"ב. והרכבי מתאמץ לקים את הנוסח המשבש שבכ"א ולפרשו; ראה דבריו בהערותיו צד 205.

שורה 14—15: תהלים קי"ז א'; ישעי' י"א י'.

שורה 17: תשוב, בכ' כה"י: תשובב, ותקנו שד"ל. — אלהיה, בכ"א: אל, ובכ"ב: אל נוה, ואנכי בחרתי בתקונו של שד"ל. — נאוה שחורה = ישראל; שה"ש א' ה'.

עז.

כ"א ח"ב מחלקה ב' סי' נ"ד (חסר כעת); כ"ב ח"ב סי' ג'; כ"י ברלין 4⁰ סי' 576 דף קכ"ז ע"א. — בכ"י צד 94 סי' ל"ג; והרכבי ח"א צד 120 סי' ל'. — מושח; בנינו ככנין השיר שלפניו, אבל משקלו שונה ממשקל השיר הנ"ל, כי יש בכל חרוז מ' תנועות.

שורה 1: מלכים א' א' כ'; דברים כ"ה י'.

שורה 2—3: ירמ' ד' י"ד; ש"א ג' כ'; בראשית ל' י"א (קרי). שם כ"ז ג'. — שא נא, מדבר אל הנגיד לאמר שא כליך וצא ומלך על ישראל ולחם את מלחמותיו.

שורה 4—5: רצה ד' שישכון כבוד בתוכנו (עדה"כ תהלים פ"ה י') וישם אותך למנהיגנו אשר יצא לפנינו ואשר יבא לפנינו (עדה"כ במדבר כ"ז י"ז), ועתה הנה אין כל בלתי לידך עינינו (עדה"כ שם י"א ו'). ע"כ רד כטל ועליך תחול ברכת ד' וירד המן עליך (עדה"כ שם שם מ').

שורה 6—7: עמקו מחשבותיך מאד והלבבות יתמהו עליהן כי לא יוכלו להשיג אוהן ולבא עד תכונתן, ונרבותיך רבות עד כי העבים בהנשימם רק גשם נדבות ישיפו, גשם נדבותיך (הפלגות כאלה נמצאות הרבה. כבר הזכרתי מקצתן בהערותי ועוד אזכיר מהן במ"א, ומליצת המשורר עדה"כ תהלים ע"ז י"ח), והגה למי כל חמדת ישראל הלא

לאבותיך (ערה"כ שי"א מ' כ') והם הנחילוה לך ואתה תנחילנה את
נוחליך הם בניך; ראה הערתי לשיר ס"ז שורה 14 צד 149.

שורה 8—9: מכיון שהזכיר את בני הנגיד ישים את פניו אליהם
ויאמר: יקרים המה לי בניך, שריני גפן פוריה (תהלים קכ"ח ג'), אשר
עיני צופיה לענביהם. ושתיליך אלה מטע קדש המה מהר המר מוצאם
ועל הר המוריה יציצו. וכתב הרכבי, שאמר המשורר כן, "על כי הנגיד
היה מזרע בית דוד שבירושלים"; ראה הערתי לשיר ב' שורה 9—10
(צד 5) ולשיר ס"ז שורה 3—7 (צד 158), וכן דעתי גם בשיר שלפנינו,
כי ממליצת המשורר אין אנחנו יכולים ללמוד בענין הזה מאומה, כי
במליצות כאלה הוא רומז רק על חשיבות המהלל ותו לא מיד.

שורה 10—11: מרשיונך (עורא ג' ז' ראה גם משלי ח' ט"ז),
ר"ל ברשותך ישרוגם הם, אתה תהיה לנו לראש ובניך ישרו ג"כ עלינו
ברשותך. ובקדושה תחלתה ד' צבאות שם כבוד מלכותך יאמר ר"ה
על המלאכים: ידברו ואכן ברשיונך. — במדבר ו' כ"ה.

ע.ה.

כ"א ח"א ס"י שס"א; כ"ב ח"א ס"י ס"ג. — נדפס בבתולת ב"י
צד 86 ס"י כ"ו; הרכבי ח"א צד 41 ס"י כ"ב. — משקל השיר כמשקל
שיר ג'. — שורה 1—20 הקדמה, בה רואה המשורר בחזון את ארץ
מצרים כגן עדן הנאווה בשלל צבעי פרחיו וצמחיו אשר על שפת
הנהר, ובתוך הגן עלמות יעלות חן כלילות יופי, עד כי יפתה על ידן
גם לב המשורר הוקן והוא מרגיש א"ע כאלו היה עוד נער המתרגש
בראותו את הרר הטבע ואת הוד הנערות ואת יפן, והנה הוא רואה
כי הן משתחות לרב נתן וכו'. וכבר ראינו למשוררנו מעבר כזה גם
בשיר ס' צד 84 שורה 37 והלאה.

שורה 1—8: אמנם הזמן הרע, אשר זה דרכו רק להזיק ולהכאיב
את הלבבות, פשט הפעם את בגדי החרדות אשר לבש מאז, וילבש
את בגדיו החמורות (בראשית כ"ז ט"ז); ראה את התחלת שיר כ' צד 27:

אראה זמן רקד ננדי ושמה וכו'). ואני רואה את הארטה כלה והנה היא לבשה שש ורקמה (יחוקאל ט"ז י"ג) ורפידתה משבצות זהב (שה"ש ג' י', שמות כ"ח י"ג), וכל מורע יאור (הוא נילוס, ומליצת המשורר לקוחה מישעיה י"ט ז') כאלו היה תשבין (שמות כ"ח ד'), ופרש בו ר' יונה בשרשיו: "רקמה ועיון ר"ל עינים עינים [פרוש לפרוש: צבעים צבעים] כמלאכת בגדי המשי", וכונת המשורר על הצבעים השונים שבפרחים, ובאר את הציור הוזה באר היטב בשיר ס' צד 83 שורה 7—16), והרי הכל דומה כאלו היו נאות גשן (מצרים) אסודות בחשן (אשר גם צבעיו היו שונים כצבעי האבנים שבו) והטובות (משלי ז' ט"ז) במרבדי נאות מדבר הפוריות (תהלים ס"ה י"ג), וכאלו היו פתום ורעמסס (= מצרים) רבדות ורצופות ומצופות בפו. — תשבין (שורה 5), חסר בכ"ב. — גשן בחשן (שורה 6), לשון נוסף על לשון.

שורה 9—12: גם שרה ושרות (קהלת ב' ח'), ר"ל בתולות יפות, תראינה על שפת היאור (שמות מ"א י"ז), והן דומות לצבאות ולאילות השדה, רק שהן (הבתולות) אינן קלות כצבאות, אבל כבדות מהן, כי כבדו ידיהן מן הצמידים אשר עליהן וצעדיהם צרו (משלי ד' י"ב) מן הצעדות (ישעיה ג' כ').

שורה 13—20: המשורר הוזר על רעיונו הקודם ויאמר: ובראות הרואה, ואפי' הוא מן הזקנים, את נן העדן אשר במצרים, את פישון (ראה הערתי צד 182 לשיר ע"ג שורה 5—6), את הגנות ואת השרות אשר על שפת הנהר, ועיניו תראינה את הקומות, ר"ל את הבתולות היפות אשר קומתן דמתה לחמר, אשר הנה ירקרקות ואדמות חליפות כחק החושקים (ראה הערתי צד 142 לשיר ס' שורה 11—14) ומלבשות בגדות לרקמות (תהלים מ"ה ט', ט"ו), והנה מתנופפות מרוב דקותן בעבור עליהן רוה ים (ראה שיר ע' צד 100 שורה 29—30: ומה אומר בהוד קומה כחמר | והרוח יניפה תנופות, ומה שהעירותי ע"ז לעיל צד 172), ונראה כאלו הנה משתחות ומודות לאל — בראותו כל אלה יפתח לבו וישכח את זקונו ויתפעל ויתרנש למראה עיניו כאלו היה עוד נער. — הנה פרשתי את החרוזים לפי הנוסח הנמצא בשני כה"י (אמנם בכ"ב כתוב: והחומות, אבל הוא רק ט"ס ת' והקומות), ואולם שר"ל מגיה וקורא: והקומות, והכונה על התבואה

המקברת לקרקע, שהיא מתנופפת ומשתחוה וכו', והסכימו לדבריו גם
ע גם ב, וכן כתב גם ש"י והוסיף באור לאמר: "הם שבלי התבואה קרוב
לגמר בשולם שהם ירקרקות ארטרמות, ומה יפה הציור הזה, המשל הוא
אמת, והנמשל יפה אף נעים!"; ואני הנה כתבתי את הנראה בעיני,
והבוחר יבחר את הנראה בעיניו. — בנגות (שורה 16), בכ"ב:
בנגות. — אל אל (שורה 20), בכ"ב: ל אל.

שורה 21—22: "הקמות נראות כמשתחוות, כמו שישתחוה כל
בעל מוסר לר' נתן" (שד"ל); וכתב ע כי כגון המשורר כלשון הזה על עצמו:
כאשר אני משתחוה וכו'. — אחי מוסר, כמו בעל מוסר (סאחב אל אדב),
וש"י קורא אהי מוסר, "השתחויות הקומות (או הקמות) כהשתחויות אחי
מוסר, רבים כנגד רבים". — משלי ה' ו'.

שורה 23—24: אשר נתן נאותך, ר"ל אשר עשה נאותך, כלומר
את המקום אשר הן שם (את ארץ מצרים), נקודות, מקושמות בשלל
צבעים, כגן ביתן ובית התן. ואני רואה את הפרוש השני משני פרושיו
של הרמב"ם שכתב (הערות צד 181): ואולי... כוונת המשורר לנקודות
הכסף (שה"ש א' י"א), או הוראתה נקודות ומנומרות בצבעים שונים מרהיבי
עין, ע"ד לשון הכתוב (בראשית ל'). ושד"ל מניה וקורא: שקודות
ואומר: שהרחקים שוקדים ובאים למצרים (כאלו הוא נן ביתן ובית
חתן) למען ראות את ר' נתן... וגם הייתי יכול להגיה פְּקוּדוֹת.

אלא שהמלה הזאת כבר באה בשירה הזאת פעם אחרת; וש"י הרחיק
ללכת עוד יותר שהוא קורא יְקוּדוֹת ומבאר: "נאות מדבר מצרים
הזרועות על שפת הנילוס מהוד רב נתן נהיו כגן הביתן או כבית החתן
שיש בהם מאורות רבים. רמז בגן ביתן למה שנמצא במדרש על
משתה אחשוורוש ורמז בבית החתן על המשל הידוע כפי הערביים
שרומים על רוב המאורות לבית החתן וק"ל. והמשורר השתמש בפועל
הזה מצד א' מפעולותיו והוא האור כמו ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד
אש (ישעיה י' ט"ז) וכן הוא בערב". ואני קשה לי להגיה נגד נוסח
ב' כה"י במקום שיש לפרש את הנוסח הזה בלי לחץ ורחק, ואני מניח
לכל קורא לבחור את הטוב בעיניו. — הלשון בגן ביתן ובית
חתן נמצא גם בשיר קכ"ח צד 188 שורה 2. — כגן (שורה 24),
בכ"ב: בגן.

שורה 25—26: נזיר אחיו הוא (בראשית מ"ט כ"ו, דברים ל"ג מ"ז), ושיחיו הם שלחיו (מליצה שכוחה בפי המשוררים), ר"ל "דבריו הם חרבותיו" (שד"ל). והם כלפידים וכאש פלדות (נחום ב' ד'). — שלחיו, כ"יב: שלחם.

שורה 27—32: ציר נאמן הוא לשלחיו (משלי כ"ה י"ג), כי מבלי שיגידו לו את דבר השליחות, כבר ידע הוא את אשר בלבם, כי כבר חקר את מחשבותם, וחכם הוא, אשר אם יבא איש לנסותו בחידות (מ"א י' א'; דהיב מ' א'). אך לריק יגע, כי הוא יבא עד תכלית חידותיו וכל סתום לא יעממהו (יחזקאל כ"ה ג'), והוא בחכמתו יחרור אל כל סוד ודבר סתר, עד כי ראוי היה להיות נביא כדניאל איש חמרות (ראה יחזקאל שם, שם; דניאל י' י"א), אלא שאין הדרור וכאי לכך (תפש לשון חכמ"ל שאמרו בן על הלל ועל שמואל הקטן, תוספתא סוטה פ"ג הל' ג' ד'). — הדרור כדי (שורה 31), חסר בכ"יב. — יהיה (שם), שם: היה.

שורה 33—34: אני מבקש לעבור (ש"א י"ד ד') נהרי שבחיו, ר"ל להללו ולשבחו כראוי לו, אבל אמצא את מעברות הניב לכורות (שפטים ג' כ"ה, י"ב ה'), ושפתי צרות מהביע תהלתו.

שורה 35—40: המקרא והמדרש אספם בחפניו וכל דבר חרוש בתורה ובחכמה לו הוא, כלם קבצם יחד ולא השאיר לאיש זולתו דבר מה להתגדר בו. — מפששות (שורה 35), ר"ל אראה כי כבר חפשת אתה חפש מחופש ותקה את כל הנמצא שם; ושד"ל כתב: "מלשון איך נחפשו עשו" (עובדי' ו'). — אבדות (38), כ"ה בכ"יב (ולא נמצא במקרא), ובכ"יב: אבדות, וכ"ה בכ"יב ואצל הרכבי. — שורה 39: איוב א' מ"ז. — שורה 40: במדבר כ"א ל"ה.

שורה 41—42: לפי הנוסח שלפנינו הכונה: עוד טל ילדות עליו ועל ראשו עדי נור הנערות (ירמיה ל"ב ל') וכבר נמצא כלשונו חלי (עדי) הקים ועדות, והוא ע"ד רך בשנים ואב בחכמה. — ואולם שד"ל קורא: ועדות (ת' נערות שבשורה 41) שהוא ערה"כ מ"ב י"א י"ב, וזה נראה יותר, וכן קוראים ע' ושי"י. — עלי בכ"יב: עדי.

שורה 43: תעודות, בכ"יב: כברות.

שורה 45—46: „הנופות נפרדות והנפשות מחוברות“ (שד"ל). —
מחברת (שורה 46), בכי"א: מחברות, וכ"ה בכבי ואצל הרכבי,
ואנכי תקנתיו לפי ענינו; אכן עקורא (בשורה 45) אשר נפשו ונפשי,
ואז מחברות הוא כדיון. — בכי"ב חסר כל החרוז הזה.

שורה 47—48: עברו בי, ר"ל אשר הביאו אותי, והוא ע"ד
לשון הערבים (כמו جَاءَ عِزِّي), וכבר העיר ע"ז שד"ל והרכבי בכמה
מקומות. — זכירה ה' ט'. — ספינות, כי"ב: ספירות.

שורה 49—52: תבורכנה הספינות, אשר קרבוני לנאות הדרו של
ר' נתן ואשר הביאוני לראות מה ידירות משכנותיו (תהלים פ"ד ב'). בטרם
אשוט לארץ אבותי ואמוד אותה בקף רגלי. ודע, כי בכי"א (וכן בכבי
ואצל הרכבי) חרוז ואשוט (שורה 51—52) הוא קודם לחרוז אשר
לנאות (שורה 49—50), ונשחת ע"י המשך הכתובים ונתקלקל
הרעיון. — לנאות, כ"ה בכי"ב, ובכי"א (וכן בכבי ואצל הרכבי):
לראות, והמלה הזאת השתמש בה המשורר בסוגר החרוז. — מה
ידידות, כ"ה בכי"ב, ובכי"א (בכבי והרכבי): הידידות.

שורה 53—56: נתת מהורך עלי, ומן העטרות, אשר הן יסודות
לך (כי קשורות הנה כך ולא תוכלנה להחשב בלעריך) עטרתני, מן
העטרות, אשר הן לאנשים אחרים רק טפלות (באות להם במקרה)
ועמך הן תמירות. ראה הערות לשיר מ"ד שורה 5—6, צד 103. —
בעטרות, בכי"ב: עטרות, ונוסח זה נמצא גם בכי"א על הגליון.

שורה 57—58: זמרת זמירות, כבר השתמש רי"ה במליצה זו גם
בשיר א' צד 2 שורה 17. — אשר ממעל לידך למדות, הוא ע"ד
שאמר בשיר א' צד 1 שורה 7—8: לא פי יהלך אבל כי אכתבה
מפי חסריך אשר יקראו.

שורה 59—60: „שירותי באות אליך לענוד אותך ענק שיר, אבל
באמת אין הדבר כן, אך שמך המפואר הוא ענק ופאר לשירותי, ולא
שירותי פאר לך“ (שד"ל). ראה הערות לשיר מ"ג שורה 9—10, צד
100, וזכרתי את הדבר הזה גם במ"א מהערותי; ראה גם ר"ש וקש
באוצר הספרות ח"ד צד 97.

שורה 61—68: ידועה קבלת ר"ש פרחון (מחברת דף ה' ע"ב) שר"ה "עשה תשובה לפני מותו שלא יפייש לעולם" (ראה מחברתי ע"ד המשקל צד 14 הערה 1). ודעת ק' בספרו על ר"ה (צד 46) שהכונה על פיוטים במשקל הערביים, אשר דבר עליו סרה בכוזרי (מ"ב פ"ע והלאה), ואמנם ממה שנאמר בחרוים שלפנינו נראה שהיה את לבב ר"ה לבלתי העיר עוד את מיתרי כנורו לשיר שירי חול ורק לשירי קדש הקדיש את בת שירתו, והנה הוא אומר: אם מעלתי הפעם בקדש, ואת התהלות אשר הקדשתים והבדלתים לשם ד' ואומר כי יחירות תקראינה לאל יחיד (ר"ל שלא אשיר שיר תהלה וזלת שירי תהלה לד'), התרתים לעת כזאת ואשיר שבח והודיה לאהר מלמודי ד' (ישעיה נ"ד י"ג) — הנה ד' רחום הוא ויבפר (עדה"כ תהלים ע"ח ל"ח) ויסלח לעוני, ואני אודה לו על חסדו, משירי אהודנו כי לו נאה להודות (תפס לשון חמ"ל בברכת ההודאה אשר בשי"ע).

ע"ט.

כ"א ח"א ס' שלי"ב; כ"ב ח"א ס' ע"ט. — משקלו כמשקל שיר ב'. — יתכן שהיה בן ר' נתן — אהרן שמו — רופא, וכן נאמר ממעל לשיר שלפנינו: ולה פי אלחכים בן אלוֹרֶאק ר' נתן. ולפי"ז יוכנו חרוזי השיר אל נכון. והמשורר יאמר: כך, ידידי (ר' נתן) אצר האל מקור חיים ואיש ואיש מצאו כך מבצר; הנה הנך מרמי היחס, ויחוסך לא עוד יסוף, כי זה דרככם, בני המשפחה הרמה, להיות נחלים ומנחילים לבניכם אחריכם (ראה הערתי לשיר מ"ג שורה 13—14 צד 101, ולשיר ס"ז שורה 14, צד 159), את אוצר הרפואות, אשר נוצר אתכם (והכונה רפואות הנפש ורפואות הגוף). ועתה ראה הנה אהרן בנגך לפניך, בן יקיר אשר נצר לך הצור (נְצַר, צור, נְצַר, לשון נופל על לשון), ועתה לא עוד ימות העם כמנפס (במדבר י"ז ט'—ט"ו) ולא עוד יעמוד המלאך המשחית במקום צר, אשר אין דרך לנמות מעליו ימין ושמאל, כי אתה תצוה את אהרן בנגך ויעמד בין המתים ובין החיים ותעצר המנפס (ראה במדבר י"ז ט'—ט"ו; שם כ"ב כ"ז;

ש"ב פרשה כ"ד; דה"א פרשה כ"א; ראה גם הערתי לשיר ע' שורה
47—52, צד 173).

פ

כ"א ח"א ס' ק"פ. — בתולת ב"י צד 88 ס' כ"ד; גרץ לק"ש צד
105 ס' ל"ג; הרכבי ח"א צד 114 ס' כ"ד. — משקלו כמשקל שיר ג'.

שורה 1—4: באו ימי הנכה ותהי שמחה בישראל, אולם סעפי
אינם שמחים, אבל נאנחים המה לפרודך, ואיך אוכל לשמוח ולבכי
איך ייטב, ואני לא אמצא אותך עלי ערשי וערבה כל שמחה וסר
מרה סרוחים (המשורר השתמש במליצת הנביא עמוס ו' ד', ז'). וכתב
שד"ל: הוא מדבר עם ר"א כאלו מדבר עם השוקתו, והוא דרך משל,
וסימן לעיצום אהבתו אותו, והרכבי אומר: "אולם יותר נראה כי ההוראה
היא כפשוטה, כי בארצות המדבר ישתמשו בערש ומטה גם לישיבה".

שורה 5—6: "סעפי חלו חולי אהבתך בימי חג הסכות (כי אז בא
ר' יהודה לאלכסנדריאה, ור' אהרן הביאו אל ביתו), וכימי הנכה הם
רצוחים ומתים בחולי אהבתך, להיותי מוכרה להפדך ממך" (שד"ל).
ואני מפרש כאשר פרשו ע"ב: חלו היא מלשון מחול (שפטים כ"א
כ"א, ירמ' ל"א י"ג) ור"ל כהג הסכות אחרי בואי אליך שמחתי במחול,
ועתה בהפרדי מעליך רוחי הכלה נחשבתי עם יורדי בור.

שורה 7—8: בהיותי בקרבך היו סעפי שמחים ומתענגים, כאלו
שכנו בפרדם שלחים (שה"ש ד' י"ג), ועתה בהיותך רחוק ממני הרי
הם כאלו שכנו בארץ ציה וצחיהה (תהלים ס"ח ז'); והרכבי כתב:
"נראה לנקד צ"י ולא פרש את דברי המשורר לפי נקודו.

שורה 9—12: "אני משביעך בשם איש החביב לך, והוא
חשמונאי, שתזכור ביום פירדתנו דודי אהבתנו" (שד"ל). וש"י קורא:
זכור דודי.

14—18: "אל תחליף ידיותי בידדות אנשים אחרים, כי
אהבתם מול אהבתי כמו צאן מול אריות וקוצים מול שושנים" (הרכבי).

פ.א.

כ"א ח"א ס"י ש"ה; כ"י אונספורד ס"י 2000 (= כ"ג). —
בדבר משקלו ראה בספרי ע"ד המשקל בשירי ר"ה צד 49 (ושם נדפס
השיר כלו), והמשקל הזה השתמש בו ר"ה גם בשיר "יאמץ לבכך"
(דיואן שד"ל דף י"ב ע"א ס"י כ"ז; פיליב צד 20; הרכבי ח"א צד
57 ס"י ו').

שורה 1—4: רואי הרואים את תארי כי חשך, תמהים ושואלים,
מה זה היה לי, מה חרי האף הגדול הזה אשר הגדיל את עצבי והחשיך
תארי, ואני אשיב להם, אשר אהבי הם היו בעוכרי, כי בנסעם ממני,
נשאו אתם את שמשו, את הסהר אשר האיר אל עבר פני, וע"כ אלך
חשך. — מאור (שורה 2), בכ"ג: משהור, נגד המשקל. — רחק
(שורה 3), שם: רחקו. — נסעו ונשאו (שורה 4) לשון נעיל.

שורה 5—6: איך אחיה אחר נדוד אהבי, ומה אעשה למען הקל
את כאבי, והנה הם, ידידי, אשר הכאיבו את לבי ויפצעוהו, הן המה
גם הצרי ווולתם רפאות תעלה אין לי.

שורה 7—8: אזכרם, בכ"ג: אזכרה.

פ.ב.

כ"א ח"א ס"י רפ"ט. — משקלו כמשקל שיר כ"ד. — כונת השיר
נלויה ומבארת ואינה דורשת באור, וולתי שורה 13—14 אשר נלאיתי
לפרשה; חידה היא ותהי לחידה. ושי" קורא (שורה 14): אזי סופי,
ויאמר: "ככה נראה לי להגיה ולא ידעתי לפרש", ואני אם לא אדע לפרש
לא אשנה את הנוסח. וע קורא ע"ש סופי ואומר: "נראה כי הנדיב
תמך את המשורר בתתו לו עזר כסף, והוא הדבר אשר דבר (שורה 10)
וכספך כמו כספי. ועתה בקש ר"ה ממנו להוסיף שנית ירו לסערו

(שורה 11—12): שלח אלי חסדיך (כלומר זווים שלך) ושמתם להיות אות נדיבתך בביתי. ויוסף ויאמר שורה 13—14: בתחלה נתת לי ארבע מאות כסף, אכן עתה אני צריך לשבע מאות כסף, והיא שאלתי אשר אשאל מאתך לתת לי את הסכום הזה. וא"כ הדבר פשוט מאד ולא אדע מה היה לו להנדיב להבין, כי אמר לו המשורר: ואם תבין שאלתי. — ושימם (שורה 12), ש"י קורא: אשימם. והוא ע"ד שאמר המשורר במקום אחר למטפות על עיני אשימם (שיר נ"ח צד 80 שורה 77).

פג.

כ"א ח"א סי' ש"ל; כ"ב ח"א סי' כ"א. — נדפס „בהמורה" לשנת 1840 עמוד 24; בתולת ב"י צד 59 [סי' ו']; גרעין, לק"ש צד 102 סי' כ"ח; הרכבי ח"א צד 105 סי' י"ד. — משקלו כמשקל שיר ג'. — השיר שלפנינו הוא תשובה על השיר „מיננו בחיק קצר עצורה", ששלח ר"י בן צדיק לר"ה, והוא נדפס בכב"י צד 58 ובלק"ש צד 101.

שורה 1—6: שפת יתר (משלי י"ז) היתה לי לפני, אבל היום שפתי חסרה ולשוני קצרה ולא אמצא די מלין להניד את כל אשר עם לבבי; לא אמצא עוד את מומתי ומחשבותי עוד אינן, אבקשן ולא אמצאן, ואף כי לא היתה מומתי עקרה מתמול שלשום; יש את נפשי להרעיף מל שיר על ערוגות חסדיך (הכונה על ר' יוסף, ודבר בלשון רבים כדרך המשוררים), והנה אני מבקש עב מל — אבל העב נעצרה (דברים י"א י"ז)! הנה כפל המשורר ושלש את הענין וכונתו לאמר, כי אין די מלים בפיהו להלל את חסדי ר"י.

שורה 7—8: ואמנם אין לתמוה על הדבר הזה. הן שמשך כסה את מאורי, ושרנא בשיהרא מאי מהני? אם אתה הרימות קולך בשיר, אין לתמוה אם קול דברי נחבאו וזמתי וזמרותי נתקן. — ונס, בכ"ב: ועוד.

שורה 9—12: ואם אמרתי אתאמץ בכל זאת לספר מעלתך, הנה לא יהיה כל חדש בדברי, כי תהלתך סדורה כפי אנשי הזמן, והכל

יודעים, כי פי שנים לך בנחלת המשרה והתורה כמשפש הבכורה, וכל נוחלי חכמה וכבוד וזולתך הם יקחו חלקם האחר כאלו היו אחיך הצעירים. — הכי (שורה 11), העיר שד"ל: „לא נמנעו המשוררים הקדמונים לומר דְּבִי להוראת פִּי בחשבם שתכא דְּ לאמתת הדבר (עיין רד"ק סוף ערך ב'"). ואני כבר העירותי ע"ז בכמה מקומות מהערותי אלה; ראה גם קעמפף Nichtandal. Poesie חי"ב צד 111 הערה 42.

שורה 13—14: מסכת (משלי ט' ב') לי דברי אהבה עם נדבות ימינך, ונפשי שכורה בעסים אהבה ונדבה הוה אשר מסכת לי.

שורה 15—16: ידך הַקְּרָה נדבות כמימי הנהר, ופניך, אשר הארת לי, היו לי כמאורות, והכונה ככונת החרו שלפניו, על האהבה והנדבה.

שורה 18: אמת, בא לחזק את הענין = באמת, ונוסח כ"ב: אמתכם בי קשורה. — בראשית מ"ד ל'.

שורה 19—24: ואולם, אתה ידידי, מה כל החרדה הזאת אשר חרדת, ולמה לך להביא תשורות „וברכת אנוש" (מדברי ר' יוסף בשירחו), הן די לך די כי קנית את לבבי באהבתך השהורה והזכה כפנינים, ואם יש לך עוד צרך להרבות מחיר (תהלים מ"ד י"ג) ומתן, למען תהיה לך בו חוקה נמורה („מלשון התלמוד קונה בחוקה" — הרכבי)? אל נא ידידי! רק את ידיוחך אבקש וזולתה אין דבר; ברגלי אעבורה ואלכה למחוז חפצי ונדבת איש לא אחפץ בה. ראה צד 74 בהערתי לשיר כ"ט שורה 11—14. על מלת פניניה וענינו מקום אתי לדבר בהערותי לשירי רשבי"ג.

פד.

כ"א ח"א סי' קע; כ"ב ח"א סי' צ"ג. — בתולת ב"י צד 25; הרכבי ח"א צד 76 סי' א'. וע"ד השיר הוה, שהוא אחד מן השירים

אשר כתב אותם המשורר בהיותו עוד צעיר לימים (כבן י"ג או י"ד שנה) רבו הדעות והמהלוקות. אם באמת כתוב הוא לכבוד ר' ברוך ואם לא; ראה הרכבי בהערותיו צד 190 והלאה, וק' בספרו ע"ד רי"ה צד 42. ואף כי אין בזה המקום להרבות אמרים על הענין הזה, בכל זאת עלי להזכיר, כי לפי ההעתק שלפני גם בכ"ב כתוב מפורש בזה"ל: "ולה פי ר' יצחק בן ברוך (ולא ברוך!) ד"ל ה' בתים" (כי בכ"ב חסרים הסוגר מהרוז נ', שורה 6, והדלת מהרוז ד', שורה 7, ונוסח חרוז נ' הוא: יליר נקרא במרום בן אלהים | ולו בין מלאכי אל מהלכים). — משקלו כמשקל השיר הקודם.

שורה 1: נשיא כל הנסיכים, ר"ל הנשיאים, יהושע יג כ"א.

שורה 3: כי גם בן בנו זה שמו אשר קראו לו: ברוך.

שורה 7—8: ילדו (את הילד) ברוב אשר הוא שוכן על האדמה ומהלכים לו בין מלאכי אל; זכריה ג' ז'.

שורה 9—10: נוסח כ"ב: מקור נַפֵּשׁ לַכֵּל נַפֵּשׁ עִיפָה וכו'

ויש בזה לשון נופל על לשון. — ישעיה ג' י'.

פ.ה.

כ"א ח"א ס' שפ"ו; כ"ב ח"א ס' שמ"ח. — משקלו כמשקל שיר א'. — וכתוב ממעל לו: וכתב פי צבאייה לבעץ אכואנה עאתבא עליה פי תגייר ודָה, ועפ"ז תרגמתי.

שורה 1—4: הנה אני רואה את אהבת דודים, כי חלטה חלי כבד מאד, עקוב ואנוש (ירמיה י"ז ט', והכונה: מסוכן), וכמעט שתמות (האהבה) לשחת, ואני שואל, האמנם אין צרי למחלה נצחת (ירמיה ט"ז י"ח; ח' ה') כזאת ואין תקוה למצוא אל יגיעת בשר כזאת נחת (ר"ל מנוחה ומרגוע)? — מחלה, בכ"ב: מחלת.

שורה 5—8: אין לך דבר המזיק יותר לאהבה כהסתרת הפשעים — פשעי האוהב — בתוך סגור הלב, ואין דבר המועיל לה יותר

מתוכחת מגלה (משלי כ"ז ה'), כי המסתיר את הפשעים ולא יוכיח את ידו על הטא שחטא לו, יתרחק ממנו בחשבו אותו למפר ברית ידידות, ואולם תוכחת מגלה סופה לברר את האמת ולהשיב את אהבת הידידים על מכונה. והנה כנראה צחוק עשה לנו הזמן ויאמר להשכיח גם את ברית אהבתנו אנו ע"י דבר כזה, ר"ל ע"י הסתרת פשעים, כי גם אתה לא הגדת לי מה עול מצאת בי כי רחקת מעלי. — שורה 5—6 הביאם נייגר בספרו ציצים ופרחים צד 11.

שורה 9—16: אמר נא לי, ידידי, מי זה הסיתך בי כי תקצף עלי? הן ידעתי גם ידעתי, כי לא מאתך היתה זאת, כי נסנות אחר ממני ותבחל באהבתי, אבל לשון רכיל היא הסיתה אותך ותפתה את לבך, ולשון הולכי רכיל אש אוכלה היא, והיא תהפוך את רצון (Wohl-wollen) איש לזעף אף, כאשר תהפוך האש גם את המים אשר בתוך הקלחת לאש (ואש לאו דוקא, אבל תרתיח את הסיר). ועתה, ידידי, זאת איעצך, הרחק (כציל) את הרביבים, המצמיחים את עשב רצונך, משביכי אש המלשני (תהלים ק"א ה'), אשר הם מפתחת, מקור ומוצא לקרב ולמדנים בין אחים. וב' קורא מרתחת (ת' מפתחת), כלומר אש המלשני מרתחת את הקרב.

שורה 17—18: ועתה דע לך, כי אף אם תוסיף לשנוא אוהי בלבך, אני לא אחרל מלאהוב אותך, ואם האהבה, אשר יש בלבך אלי, חסרה היא וקצרה, הנה האהבה, אשר בלבי אליך, עורפת וסורחת (שמות כ"ו י"ב, י"ג) היא, אהבה רבה ויתרה.

שורה 19—20: ש"א י"א י"ד. — תהי, כ"ב: ותהי.

שורה 22: משלחת (קהלת ח' ח'), ר"ל חרב, וכבר פרשו כמה ר' יונה בשרשיו, וכן הוא מבואר על הגליון כ"א בל"ע: אלמלאה, והשחמש רי"ה במלת משלחת לענין זה גם בשיר ס"ז צד 124 שורה 8. וע אומר, כי עלה פה על לב המשורר הכתוב שבתהלים ע"ה מיט, ואמר משלחת = משלחת מלאכי רעים, כמו שאמר (באותו עמוד שיר ס"ז שורה 9) כאור שבעה = כאור שבעת הימים.

כ"י"א ח"ב מחלקה ב' סי' ע"ג; כ"י"ב ח"ב סי' כ"ד. — ננוי אקספורד צד 39; הרכבי ח"א צד 91 סי' ד'; שנויי נוסחאות (עפ"י כ"י"א) בספרו של ניגר על ר"י"ה צד 133 והלאה. — מושח; בנינו ככנין שיר סי', אבל משקלו שונה ממשקל השיר הנ"ל. ונראה בעיני, שרמב"ע השיב לר"י"ה על שירו זה את השיר „אם הנרוד מכל שכם" (כ"י"א ח"א סי' קל"ה, כ"י"ב ח"ג, ושם ח"א סי' י' נמצא ג"כ ההרוו הראשון) אשר יחסו אותו המעתיקים לר"י"ה ואמרו ששלחו לר' יהודה בן עזרא. ויתר ממה שרמזתי בזה אניד במ"א.

שורה 1—2: אחה, כשמי, אשר לריחך הנעים תכסוף נפשי, תן נא את ריחך, אבל הביאה לי אתו גם את ריח ידידי כליל היופי, ועשה את הדבר הזה מיר, בטרם ימסה הומן את גופי ע"י נדוד, למען שמח את נפשי ושובב את רוחי. ראה הערתי צד 57 לשיר כ"א שורה 5—6, צד 144 לשיר ס' שורה 31—34, וצד 154 לשיר ס"ה שורה 10—13. כְּשָׁמִי, הרכבי: כְּשָׁמִי נגד הדקדוק והמשקל. — ימסה (שורה 2), תהלים ו' ד'; כנ"א: ימשה. — בְּנִדְוֹד (שם), הרכבי: בְּנִדְוֹד, נגד המשקל.

שורה 3—7: על יום אחמול כי עבר תרדנה עיני דמעה ונהר בכי יגדל ויהי כים איתן (דברים כ"א ד'; ראה שמות י"ד כ"ז), בזכרי את ידידי, אשר לחייו שושנים ותאר פניו כמראה נן ביתן, אח ידידי, אשר בו אחזה חוות הכל, הוא לבדו די לי די מכל מחמדי הומן, בחיות לחייו המאירים והמזהירים לאור לי ונשיקות פיהו לצופי (ראה הערתי צד 26 לשיר י"ג שורה 13—16, ומה שהביא ניגר בספרו על ר"י"ה צד 134 הערה 1 בשם רשד"ל), את ידידי, אשר שערו השחור כשחור ליל הוא מכסה בעדי וכמעט שלא אוכל להביט בפניו בעת אשר הוא יביט וראה כי. והנה לשון המשורר בשורה 7 קשה מעט, ואת הנראה לי בכונתו ככתבתי. ונוסח כ"י"א הוא: בעד פני צופי (בְּעַד, ראה שה"ש ד' א'), וכנ"א: בעדי, והנוסח הזה בחר בו ע' „ופרושו: כמו תכשיט

על פני הנביא = מראה איש אלהים. עי' מ"ב א' ח' (אם לא נפרש שם בעל אדרת שער). ויש' קורא: בַּעְדֵי פני צופי, ומוסיף באור לאמר: „בעד פני צופי ההולך רכיל ומגלה סוד, ונמצא להם: אלהים יחשיך כל עין מצפה | וישים כל אנוש מלים ככר פה“. והרכבי מנקד: ליל שְׁעָרָו מִבֶּסֶה בַּעְדֵי וכו', אבל המשקל לא יאבה בנקוד הוה. — כ"ם, כ"י כה"י: ב"ם. — ד"י (שורה 5), ב"א: ד"י. — לחיו (שורה 6), ש"ם: לחיו. — ב"פיו (ש"ם), כ"י"ב: כ"פיו.

שורה 8—12: לולי פני משה יודי, המאירים לי כאור שבעת הימים, כי אז טבעתי בים דמעותי ואין משה (שמות ב' י'), אבל פני משה המה ינחמוני בינוני וינחוני בנדודי, אנשה ואשכח את תלאות הנדוד, גם את זכר יודי אשר עזבוני ועזבתים אסיר מקרב לבבי, ורק בו אשעה (תהלים קי"ט קי"ז; והרכבי מנקד: אֶשְׁעָה וטעה בחרושים) תמיד, כי הוא שמשו ואורי, זה האיש אשר נחמד הוא ונעים ואין דופי בו, אשר למעלה מכוכבי אל ישים את כסאו. עלי נגידו פי, מליצה קשת הפתרון, ואולי הכונה: ועל נגידו זה פי, ר"ל אותו אהלל כמו פי (וכן תרגם ניגר), או: אפתח את פי למלקושו. וק' קורא: ועלי נגידו פי, וכן הוא אצל הרכבי, ולא פרשו דבריהם, ובא ב' ופרשם שהכונה על נגידו הדבור (משלי ח' ו'), ר"ל כסאו הוא למעלה משרי השיר ומלכי הדבור (פי = פה); וגם ע' קורא כן אבל הוא מפרש: ואתה רם ונשא מכל תהלות פי. ויש' מגיה וקורא: מְגִדָּו או מְגִדָּיו ויאמר: „והוא ממין הנקרא גָּנָם אלמָרְצוּא (וענינו כמו המגביהו לשבת המשפילי לראות), דופי—[מְגִדָּו] פי“. ודע כי במקום כסא (בשורה 12) יש ב"א: כסאי, ות' ועלי נגידו: ועלי על נגידו, ועפ"יו כתב דוקס (גי'א צד 64): „פרוש אם גם אשב בכוכב כסיל אם אעמוד נגדו כמו פי אשוב עצמי יותר במעלה. ולפי פרוש הזה צ"ל נגדו. ואולי צ"ל לו על כסיל כסאו, פי הוא עומד במעלה גדולה כאלו על כוכב כסיל כסאו ואני עומד במעלה גדולה ממנו, אם אעמוד נגדו כמו פי [ולפי זה הוא מנקד: וְעָלֵי עַל וכו'], וצ"ל להיות ג"כ נגדו". ושני הפרושים יחד יבטלום וחרזו והמשקל. — משה (שורה 8), כ"ה כ"י:

כה"י ויש כאן תננים שלם בכתב ובמכתא. ובניא ואצל הרכבי: מושה.
— לולי (שורה 9), כ"ה בבי כה"י (תהלים ק"ו כ"ג), ובניא ואצל הרכבי:
לולא. — כל ידוד (שורה 10), מלת כל חסרה בניא ובכ"ב.

שורה 13—17: אם יצר הזמן כ"כ, עד כי בלתי אפשר הוא.
שאהיה בחברתו, וגם החלום יקצר, כי לא אראה את דמות תבניתו
בתמונות עלי משכב (ראה צד 39 בהערתי הראשונה לשיר מ"ו, וצד
119 לשיר נ"ב שורה 1—4), אל נא לבי, אל תחן דמי לו באהבתו
אותך, דרוש ממנו ופצר בו עד אשר יראה לפניך! ואם יהשך (איוב
מ"ו ה') נומי ולא אראה את אלופי בחלומי, אז, לבי, נסה נא וקסם
לך קסם ושאל באוב ולך שפי (במדבר כ"ג ג'), ואולי על ידי תחבולות
כאלה יצלה בידי לראות את תמונתו! (ראה ש"א פרשה כ"ח) — יצר
(שורה 13), הרכבי מנקד: יצר ולא פירש לנו את החרוה. — כל
(שם), בכ"י: לבל, והוא נכון לפי הענין ולא לפי המשקל. —
מאחוז (שורה 14), בכ"י: מאחוז. — תמונתו (שם), בניא: תמונתך
(טה"ד). — יחשוך (שורה 16), בכ"י: יחשוק, — מחזות (שם),
הרכבי: מחזות, שלא בצדק. — נסה (שורה 17) שם: נסה.

שורה 18—22: יום נועדה חברת חכמים ורוונים נוסרו יחד
(תהלים ב' ב'), אז נתנה המשרה על שכמו להיות לראש ולנניד בתוכם,
וגם התורה תקרא בראש הומיות בלשון חול (ערב) כלשון בני אדם:
הוי, שרי החכמה, המשרה והיחס! הלא משה בקרבכם, גשו הלאה
וקסונו אחור! — החרוים הערביים חסרים בניא ונמצאים בכ"י (ועל פי
הכ"י הוה בספרו של ניגר צד 135) ובכ"ב (ולא כהשערת ניגר צד
136). — ואלגלאל (שורה 21), בכ"ב: ואלגליל — הל (שורה 22):
בכה"י ואצל ניגר: חל; הנוסה שלפנינו הוא בנוסה הרכבי. — כלף
(שם) בכ"ב: כלם (מ"ס).

פ"ז

כ"י ח"א ס"י שניח; כ"ב ח"א ס"י נ"ד. — משקלו כמשקל שיר
ג'. — שורה 1—2, 61—62, 79—80 נדפסו בניא צד VI
הערה ו'.

שורה 1—4: עיני המשורר יורדות מים והן מקור דמעה, והוא שואל הלבי ים מלא על כל נדותיו, והמים העוברים על שפתו הם יורדים כנחלים עלי לחיי, ואם מעינות ישאבון מעיני ונחלים שוטפים על פני, והיא (העין) תפור בס דמעות הדומות לחרוי בדולחים, אבל לא תוכלנה להאסף למחרוזה אחת של פנינים, כי לחות הנח; ראה הערותי צד 28 לשיר י"ג שורה 23—24, צד 66 לשיר כ"ה שורה 1—4, צד 93 לשיר מ' שורה 9—12, ויובנו לך הרברים היטב. — על נדותיו (שורה 1), בניא: על כל נדותיו, במעות. — עיני (שורה 2), ש"י קורא עיני ואומר: „והעד עֵינֹתֵי“, ופרושו שונה אם כן מפרושי, אבל לא בארו לנו; ואני קורא עיני והעד שֵׁאֲבֹתָיו וכמו שפרשתי.

וע גם הוא קורא עיני אבל כך הוא מפרש החרוים: ואם עיני הן מעינים והן שואבות מן הים המלא ההוא למען עֵינִי? (ר"ל בעינים) טפות טפות (שואבותיו... מחברותיו, ר"ל של הים ההוא).

שורה 5—10: אהה לי על הומן, אשר אני דורש שלומו תמיד והוא יערך מלחמה לנגדי! ואני כבר נמיתי את שכמי לסכול את עלו ואבנו בלבי לכל כלי הקרב אשר הוא משתמש בהם לנגדי במלחמתו, ולכל חציו השנונים אשר שלח אל לבי שלותי ואשא את מכאובי במנוחה, ואולם עתה קץ לסבלנותי, כי שם (הומן) את הנרוד לכלי מלחמתו והפרוד דרך קשתו ויור בי את חציו, וזאת לא אוכל כלכל. — ובלשון רומה לזה השתמש רשבי"ש שהוצאתי לאור צד 29, סי' י"ב שורה 29—30: בויתים ואני שלו כביתי | והם היו להנקם עתידים. — ממשלחותיו (שורה 8), כלי זין, וכבר השתמש ר"ה במלת משלחת לענין זה צד 122 בשיר ס"ה שורה 22, ראה שם הערתו (צד 200), וע עפ"י דרכו מפרש גם כאן משלחותיו = מן הרברים אשר שלח, בעותיו אשר עֵרְכוּנִי.

שורה 11—20: הנה נמשתי (שורה 17) את ידי, אשר נפשי כלתה באהבתי אותו ומוכן אני לתת שני חיי פדות וכפר חיו, את ידי, אשר ממית הוא במבט עינו החודר (ראה הערתו לשיר ע' שורה 3—8, צד 169), ואולם מחיה הוא את המתים בצוף שפתיו, את ידי, אשר פניו מזוירות ומאירות עד כי גם בחצות ליל חשך תראה בהן אור שחר, ומחלפותיו שחורות כ"כ, עד כי תראה את הערב בראותך בהן

(ראה הערתי לשיר צ"ד שורה 53—60) — את ידידי זה נמשתי,
אבל לבי לא נמשו ולא שכחו, ואף כי רבו עצבותיו (תהלים מז' ד',
ור"ל עצבות הלב) על ידי האהבה הנאמנה הזאת — ואיך תפול תרומה
עלי, ואיך תשקוט תנומה על עפעפי, ורוחות הפרידה מפרידות שנה
מעל עיני כאלו היו גלגלים, אשר בהגלגלם מנשבים את כל אשר
לפניהם וישאוהו אחס. — נכחדה (שורה 11), בכ"א: בחרה, ויש
לפרשו, אבל לדעתי הנוסח שלפנינו (נוסח כ"ב) הוא הנכון. — נפשי
(שם), שם: נפשו. — בחשקו (שורה 18), בכ"ב: בעשקו. —
ורוחות (שורה 20), שם: ורוח. — גלגלותיו (שם), גיללותיו.

שורה 21—22: בהיות כל שנה רחוקה ממני, הנני כאלו
הפקדתי להיות פקיד על הלילה לשמור את עררי הכוכבים הנוצצים
על פני רקיע השמים (וכבר אמר כזאת רמב"ע, בשירו, "הרמי תדרשו",
דיואן כ"י ס"י א': ומהר יהלוך יקר [ר"ל הלבנה] כרועה | ינהל אט
בכר נרחב טלאים). ואת הציור הנפלא הזה כבר מצאנו (בשנויים) גם
בשירים אחרים למשוררינו. ר"ש הנגיד (זכרון לראשונים ח"א צד 11
שורה 11—12: כעדות עש לבת עיני אשר היא | לבניה עדי בקר
שקדה (הכונה: כאשר יעיד כוכב עש לבת עיני השקדת עד בקר לבניה,
ר"ל לבני עש; והרכבי הציג סימן השאלה אחר החרוזה ולא בארו,
וע"כ פרשתיהו אני). ור"י בן חסדאי בשירה היתומה (נחל קדומים צד
17, קעמפף Nichtand. Poesie ח"ב צד 184, גרין, לק"ש צד 35):
ולרעות כוכבי נשף וכו'; ורמב"ע אמר בשירו אבקת בשמים (דיואן
כ"י ס"י צ"ב חרוז ו'): רעה גדודי רום ורעה כוכבי | נשף כשושנים בגן
פורח, הנה השתמש בשני ציורים כאחד, ודי בזה לע"ע; ראה גם שיר
צ"ד שורה 15—28 (ובהערתי שם). — לפקיד, בכ"א: כפקיד;
בכ"ב: לפקוד, ושתי הנוסחאות הועילו למצוא את הנוסח הנכון.

שורה 23—24: וברחוק שחריו (השחר הבא כעבור ליל) ואלאה
למצוא קץ וסוף ללילה, ירחקו חיי, ר"ל תארננה עתותי, כי כל רגע
ורגע יגדל ויהי בעיני כימים ושנים. — ברחוק, כ"ה בבי' כה"י, ושי'
קורא: כרחוק. — אשר אלאה (שורה 24), בכ"א: אשר לא אלאה,
וטיס הוא.

שורה 25—32: ובהבישי אל הכוכבים ואראה עש וכימה
המאירים, ואת הסהר העומד על משמרותיו, ואהוה כי הוא יאור פעם
ופעם יעלים את אורו ויסתירנו כאלו חפר וכוש, ואחר ישתחוה ממעלותיו
אשר הוא חונה שם — נאומר הלא יוסף (בן יעקב) כבר גוע ומת ואיננו,
ואיכ למי ישתחו השמש והירח ושאר כוכבי שחק המאירים (ראה
בראשית ל"ז ט')?

שורה 33—36: ואשמע אחרי קול עונה על שאלתי ומשיב
לאמר: כוכבי מעלה משתחיים לאור חדש אשר מספרד יופיע ויאיר
באור בהיר יותר מאור המאורות הגדולים אשר לממשלת היום והלילה,
לאיש יוסף שר החן וההוד, אשר כשמו בן תהלתו, בן פורת נקרא
ומפעליו נאים.

שורה 37—38: ראה הערתי צד 31 לסי' י"ג שורה 37—38. —
בני, בכ"א: בנות.

שורה 39—40: ראה הערתי צד 48—49 לשיר י"ז שורה
19—20, וצד 168 לשיר ס"ט שורה 17—22.

שורה 41—42: הוא ידרוך על הררי החכמה ועל במותיה,
ובעלי החכמה ילאו למצוא את מענלותיו ולהשיג אותו במרוצתו. —
הררי, בכ"א: חדרי.

שורה 43—44: ראה הערתי צד 17 לשיר ז' שורה 51—54. —
מעלת, בכ"ב: מעלות, והכונה על מחנות השמש הנודעים לבעלי
התכונה.

שורה 45—46: שמו יסוב את העולם כלו, כאשר יסכנו הנלגל
הסובב אותו, ועקבותיו נודעו בקצות הארץ; וענין הקצות בארו אחד
המשוררים, והוא ר"י חריו בתחכמוני שער י"ח, שהם ככל וספרד,
אשר פשמו בהן החכמות "כי הם כשני צדי הנלגל ועמודיהם, אשר
הבית נכון עליהם". ואולם כונת משוררנו פשוטה, והיא ע"ד תהלים
מ"ה י"א.

שורה 47—48: ההוד ידרוך אחריו, ואם לא ישיג אותו בעצמו
(כי הוא נעלה על כל הוד) אולי ישיג את קצה המחנה ממחנת
מעלותיו. — במאספי, ראה במדבר י' כ"ה ואת המלה נקדתי עפ"י
המסורה בישע"י ס"ב ט'.

שורה 49—54: שאר בני האדם מחשבותם כל היום רק לקנות הון ולאסוף כסף וזהב לרוב, אבל הוא כל מזמיתו רק לקנות נדיבות בפורו את הוננו לכל עני ולכל דורש נדבתו (והוא ע"ד שאמר גבירול: ושת היל נתן היל וכי ש"ש צד 9 שורה 11, ודוקס לא הבין את כונתו ולכן כתב מה שכחב שם הערה 7), והוא למד (ירמ"י ב' כ"ד, כלומר רגיל) לפתח את ידו, וההרגל הזה נעשה לו טבע, ולו הפיץ לקפיץ את ידו מאחיו האביון מאנו אצבעותיו לעשות כחפצו, ובעוד אשר עשירים אחרים יש אשר יכאב לבם בפורם צדקות ונדבות, הנה נדבתו כאלו באה מיד אלהים, בלי עצב (משלי י' כ"ב), וע"כ ירבה לתת את מתנותיו. — והוא (שורה 51), בכ"י: אשר. — כמיד (שורה 53), שם: כמדת. — וירבה (שורה 54), שם: וירצה (ור"ל שיתן אותן ברצון?). ובכ"א: ירבה, נגד המשקל.

שורה 55—60: לבו רחב כרוחב ים ומלא הוא נדיבות, ואלה הנדיבות אינן חדשות אצלו, כי כבר ירשן מאבותיו, אבל גם הוא אצר מהן אוצר, והמפתח אל אוצרו זה מונח ביד השאלות (ר"ל אנשי השאלות, האנשים השואלים ומבקשים ממנו נדבתו), והכונה כי יפתח את לבו ואת ידו לכל מבקשיו ונדרש הוא לכל שואליו, והוא לא זה דרכו לתת פעם ולמנוע פעם. כי כעין אשר מדי יום ביומו יכבר את פריו, כן יתן גם הוא ככל עת את מגדנותיו לכל שואל. ראה הערתי צד 101 לשיר מ"ג שורה 13—14, צד 159 לשיר ס"ז שורה 14, וצד 51 לשיר י"ח שורה 3—4.

שורה 61—62: הוא ימהר לכתוב צחות, ועמו יעבור ברצונו גם את הברק הממהר לרוץ אורח (ראה הערתי צד 98 לשיר ל"ח שורה 49—50), והחכמות אשר הוא ערך בכתב הנה אחותיו, והוא עדה"כ אמור לחכמה אחותי את (משלי ז' ד'). והנוסח הזה הוא נוסח כ"א, אבל בכ"י: היו אורחותיו (נגד המשקל וכלי כל ענין), ונשתבש עוד יותר בג"א, ששם נדפס: תיו אורחותיו, ואת הנוסח הזה (שהוא מנקדו: תין אורחותיו) מכבר ש"י ואומר על החרוז שלפנינו: "מים רבים נתקשיתי בפירושו עד שהשם האיר את עיני בנוסחאת ג"א שהיא העקר, ר"ל: אע"פ שעמו ירוץ יותר ממרוצת הברק ובעקב המהירות כרוך ממשול עכ"ז מזומת יערוך שהם תיו אורחותיו רמו לפני מעללי עטו שהם כתביו ומחברותיו לעד". ואני את הנ"ל כתבתי, ואין ספק

אצלי, שמלת תיו בנייא (בכה"ק בכל מקום תו חסר יו"ד) הוא רק טה"ד ת' היו. — יעבור (שורה 61), בכ' כה"י: יעמיד, ואני בחרתי בנוסה שלפנינו, אשר מצאתיו על גליון כ"ב, והוא גם נוסח ג"א.

שורה 63—66: ועיי עטו המהיר יהפיר את חניתות חכמי הלב ונבורי הדעת, אם יצא למלחמה נגדם ויעיר על מקנאיו את מנערותיו (דברים כ"ה כ', והכונה בה על דברים שככתב) וימשול בעטו ממשלה בלתי מנבלת, כתב אשר נכתב בשמו ונחתם בטבעתו אין להשיבו ואין לבטלו (אסתר ח' ח').

שורה 67—68: ראה הערתי צד 31 לשיר י"ג שורה 39—40. — מפשעותיו, דהיא י"ט ד', והוא ג"כ שם מלבוש לדעת ר"ה.

שורה 71—72: הוא בחיר הדודים והטוב שבירידים, ונפשי אתן כפרו, והיא תהי' לו לצל, ר"ל למחסה ולמסתור ממחלתו (שנפשו מוכנת לקחת עליה את מחלותיו, למען ינצל הוא מהם), וכנראה מזה, וגם משורה 79—80, כתב ר"ה את שירו זה לר' יוסף בחלותו. ושונה מזה דעת עדלמאן, ראה הערתי לשורה 79—80.

שורה 73—74: ראה הערתי צד 64 לשיר כ"ב שורה 51—52. והערת ק בספרו על ר"ה צד 44. — בפרודו, בכ"א: בפרודיו. מסמרותיו (שורה 74), קרי: משמרותיו, קהלת י"ב י"א.

שורה 75—78: כל היום אשאף את הרוח הבא מפאת ים, מקום משכן ירדי היושב במערב, ואני מקוה שיביא הרוח אתו את ריח ירדי ואכיר באויר את עב תימרותיו (הכונה ג"כ על הריח הנעים המשובב נפש); ראה הערתי צד 8 לשיר ה' שורה 17—18, וצד 57 לשיר כ"א שורה 5—6, וצד 154 לשיר ס"ה שורה 10—13. — אשאפה (שורה 75), בכ"א: אשאף. — ריח (שורה 77), שם: רוח. — ואכיר (שורה 78), שם ואסיר. — עב (שם), בכ"ב: עת.

שורה 79—80: אלהים יעביר כל חלי וכל מדוה מידידי וילבישנו את הרפואות ותהיינה לו למחלצות, וכבר מלתי אמורה (בהערתי לשורה 71—72), כי ר"ה כתב את השיר הזה עת היות ר' יוסף שוכב על ערש דוי, והחרו זה הביאו עדלמאן בנייא (ושם יעבור ת' יעביר; מדוה ת' מדוי; וישית ת' וישיב; ונוסה מדוה וישית

הוא גם בכ"ב) והעיר עליו: "מזה נראים" הדברים היות פרידתו היה לסבת חולי... וכנראה מת מחליו זה, ולרעתי הדברים האלה הם דברי הבאי. וע כתב: אולי הכונה לאמר, ישיב לו רפואה לתליץ את נפשו ולהחליץ עצמותיו.

שורה 81—82: ששוניו, כ"ב: שנותיו. — כמעותיו (ישעי' מ"ח י"ט), בכ"א: ממעותיו.

פ.ה.

כ"א ח"א ס"י שני; כ"ב ח"א ס"י כ"ה. — נדפס בשם הרשב"ג, בהמגיד" שנת ג' עמוד 66 עם הערות ר"ש זקש (וגם הר"י ן' לטיף מיחס אותו לרשב"ג, ראה התחיה ח"ב צד 6 ושירי שלמה לדוקס צד 73); גם ערלמאן הרפיסו במה"ע, "ספר הזכרון" (Jew. Chronicle) לשנת 1849 אשר איננו לפני, והוא מיחסו לרמב"ע, כנראה ממה שהעיר בננוי אקספורד צד XIV הערה א'; דוקס הרפיסו ג"כ בספרו Zur rabb. Spruchkunde צד 67 (איננו לפני) בשם ר"ה. — הערות שד"ל לשיר שלפנינו נדפסו, בהמגיד" שנת ג' עמוד 146—147 (פניני שד"ל צד 144), והערות אד"ם הכהן לעבענוואהן שם עמוד 98; ראה גם, "המגיד" שנת ג' עמוד 131 עמוד 134 ועמוד 162. שורה 31—38 נדפסו בציצים ופרחים לניגר, חלק העברי צד 6. — וכתוב עליו בכה"י: וקאל יהגו מן אהל אשביליה באלתשביב ואנצרך מנה למדח אלוור אבי אלחסן בן קמנאל, וכן תרגמתי. — משקל השיר כמשקל ס"י א'.

שורה 1—6: האמונים עלי תולע (איכה ד' ה') לא ירצו להאמין, כי סופם להיות תולעה ורמה; הזמן יסוב עליהם את כוס (חבקוק ב' ט"ז) עדניו וישקם מנעימותיו, והכוס מתנכרה (בראשית מ"ב ז') להם והם לא יכירוה וחשבים כי באמת כוס עדנים היא, אבל אני היודע אותה ולי נגלו מצפוניה, ויום יטעמו האנשים את טעמה ויקראו כי דבש היא, אף אני איש לא אמרי לא כן, אבל היא כוס הקבעת (ישעי' נ"א י"ז).

כ"ב, "ורי"ה פירש קבעת כמו שפירשו ר' יונה בן ננאח: שמרים" (ב). — על (שורה 3), "בהמגיד": עלי. — יום (שורה 5), שם: הם טעמו את טעמה, ומלת לי חסרה. אחר ההרזים האלה נמצאו "בהמגיד" שורה 11—12 (איך תחשבו וכו'). אבל אין כאן מקומן.

שורה 7—12: אתם האמונים עלי תולע, אתם המתהללים בעשרכם ותחשבו כי נבנותם יען יש כסף רב באמתחותיכם, ובהשבכם את כספכם לעיץ הדעת תיראו לננוע בעיץ הדעת ולעסוק בכל דבר חכמה, שמעו אתם החרשים (ישע'י מ"ב י"ח) משמוע דבר אמת ותוכחת צדק, המו נא אונכם לדברי, ואשרי אם אמצא בכם און שומעת (משלי כ"ה י"ב)! אמרו נא, למה זה תחשבו את החכמה כנחלת והנכם יראים לננוע בה פן תכוינה ידיכם, הן לו עלתה על ידכם היתה לכם לטבעת, לעדי ולתפארת (ראה רשב"ג שירי שלמה צד 38 שורה ג': אולי אלהים שם בפי דבר כמו | אבן יקרה ותהי גחלת; ראה שמות רבה פרשה א'). — לעיץ דעת (שורה 7), פרשתיו, ובכ"א: ועיץ, ובכ"ב: לעיץ חיים, "ובהמגיד": בעיץ חיים. — לנגש (שורה 8), רש"ז מניה וקורא: לנגוע (נגד המשקל), "ובהמגיד" עמוד 131: ליגע; אולם ההגהה הזאת היא שלא לצורך, שכן מצאנו: אל תגש בי כי קרשתוך (ישע'י כ"ח ה'; ראה גם איוב מ"א ח'). — שורה 11—12 מקומן "בהמגיד" אחר שורה 5—6, כאשר העירותי בהערה שלפ"ו. — כנחלת (שורה 11) "בהמגיד" וגחלת, ושם עמוד 131: לגחלת. — טבעת (שורה 12) שם 131: נובעת.

שורה 13—22: הנה המשורר הפיץ לדבר באוני "החרשים", הם אנשי אשביליאה, וישאל אותם על חסרון אהבתם לחכמה ומעוש עסקם בתבונה וברעת, אולם מיד נמלך על שאלו כזאת ויתמה על עצמו: איך נוכל לבקש, כי תהיה החכמה טרף ומוזן לאנשים הווים שוכבים אהבים לנום, והנה אף כפיריהם, ר"ל הגדולים שבהם, ברא אותם האל בלי מלחעת (תהלים נ"ח ז'), איך יוכלו חמורים רובצים (בראשית מ"ט י"ד) לשאת משא כבד כמוה (כמו החכמה), והם אפילו לשאת מרדעת ילאו; הן כלם ירמו לחברת בהמות, יסכו פניהם אל הקיר להתפלל (ישע'י ל"ח ב'), אבל לא ידעו למי הם כורעים ולפני מי הם מתפללים, גם אם ישבעו באלהים לא ידעו למי הם נשבעים.

לא ידעו את ד' ולא יחפצו לדעתו, סוד אומרים לוֹסוֹר אומרים לדתו וסוד לדעת (ראה איוב כ"א י"ד). — יטרפוה אהבים לנום (שורה 13), בכי"א: יטרפו האוהבים לנום. — נלאו (שורה 16), בהמניד": ילאו. — שורה 17—18, נוסח כ"ב: כורעה בכל יום לקיר היכל (יחוקאל מ"א ב'), ובהמניד": כורעת כל יום לקיר היכל, והוא הנוסח שהביא ר"ן לשיף (התחי' ח"ב צד 6). וכבר אמר דברים דומים לאלה גם רשבי"ג (שירי שלמה צד 36 שורה 17): ויחד יקראו כלם בשם אל | ופסליהם בבית כסל נסוכים. — שורה 19—20 חסרות בכי"ב. — וסוד דתו וסוד דעת (שורה 21—22), בכי"ב: וסוד דתו וסוד דעת, וכ"ה בהמניד", וכן גורם ש"י, ור"ל סוד דעת האל וסוד דעת דרכיו מאנו לדעת (ואי"ב צ"ל וסוד דעת). — בין החרו"ו ״אם באלהים״ (שורה 19—20) ובין החרו"ו ״סוד אמרו״ (שורה 21—22) נמצא בכי"א החרו"ו ״לא יצלה״ שורה 23—24).

שורה 23—28: אמנם בין אנשים כאלה ובעדת משגעים כזאת לא יצלה גבר זולתי אם יתפלל כמוהם ויהפך גם הוא את נפשו למשתתפת, וע"כ כמעט אבדתי אני בעניי (תהלים קי"ט צ"ב) בהיותי בין האנשים האלה הנושאים למרום קרנם (זכר"י ב' ד'; תהלים ע"ה ו') ובאמת קרנם נגדעה (ירמי' מ"ח כ"ה) וכבודם כהו, לולא מצאתי שם את פני מאיר אשר באהבתו הייתי שונה תמיד (משלי ה' י"ט). — יצלה, אד"ם הכהן (המניד" עמוד 98) מניה וקורא: יצלה, ב קורא: יצלה. — לרום (שורה 26), בהמניד": לראש. — בו (שורה 27), שם: בס. — היחה (שם), ר"ל הנפש (שורה 25), החרו"ו לא יצלה" מקומו בכי"א אחר החרו"ו ״אם באלהים״, כמ"ש בהערה שלפ"ו.

שורה 29—30: את ידי זה שמתי מקום זרע (במדבר כ' ה') ואזרע עליו אהבים, ונס צלחו זרעי ואקצור קציר חסד (הושע י"יב). ואמצא את תבואת האהבה אשר זרעתי. — זרע, בכי"ב: סוד (סוד ?), בהמניד": סודי. — ומצאתי, בהמניד": מצאתיהו. — חסד (שורה 30), כ"י"ב: חסר. — תבואת (שם), בהמניד": תבואות.

שורה 31—32: ראה הערתי צד 54 לשיר כ' שורה 9—10.

כעץ חיים ועץ דעת, בראשית ב' מ'; בהמניד": כעץ דעת ועץ חיים. — בלי, שם: ולא. —

שורה 33—40: האנשים אשר לפי לא ראו עוד תם בלי מגרעת
 ושלמות בלי חסרון, יתפלאו הפלא ופלא בראותם אותו רך בשנים ואב
 בחכמה, וכי יחוהו ישאלו איה איפה נמצאה גפן כזאת ואיפה נמעת?
 ואולם לו ידעו את אבותיו או אמרו, כי המעלה אשר אתו היא נוסעת
 מאב לבן, כי גם אבותיו היו אנשי חכמה ובעלי תבונה והתורה ירושה
 לו, אבל הירושה הזאת לא על חנם באה לו, אבל היא ראויה לו
 כבגדי הכהונה לאהרן הכהן. — מעט, בכ"א: מעוט. — כי (שורה
 35), בכ"ב: וכי. — א... ואי (שורה 36), "בהמניד" אס... והיא. —
 ידעו, (שורה 37) בכ"א ובי: יחזו. — אמרו, (שם) בכ"א ובי:
 יאמרו, וכיה אצל גיגר. — יאות (שורה 39), "בהמניד": אות. —
 עטרת (שם), שם: עטרה. החרו "לו את אבותיו" וכי הביאו
 הרמב"ם במכתבו לר"י אבן תבון (ראה דוקס, נחל קדומים צד 44), ראה
 גם במנחת קנאות לרי"א מרי צד 92: מעלה נוסעת מאב לבנים (ולא
 אדע אם העיר דוקס גם על זה, כי ספרו איננו בידי בעת כתיב את
 הרברים האלה).

פ.ט.

כ"א ח"א ס"י שני; כ"ב ח"א ס"י מ"ג. — נדפס בגנוי אקספורד
 צד 44. משקלו כמשקל השיר שלפניו.

שורה 1—4: העוד תכסוף נפשך לילדות עם כל תענוגיה
 ותענועיה, אחר אשר כבר זקנת ובאת בימים, שערך שיבה זקה בה
 ומחלפת ראשך התלכנה? ולו ראית עד היום רק את הטוב ואת נעימות
 החיים, כי אז אמרתי המה הסיתו את לבבך לדרוף עוד היום אחר
 הילדות ולבקש את ימי הנעורים, אבל עד עתה ראית צרות רבות ורעות
 ודמעתך היתה שוטפת מרב יגון, ואיך תוכל עוד לדרוף אחר התענוגים
 ולמלא שחוק פיך? — מחלפת (שורה 2), כ"ה בבי כה"י ובנ"א:
 המחלפת, נגד המשקל, ושי"י מאשר ומקים את הנוסח הזה ויאמר
 "אות היא כשאר אותיות אהוי" יש לה דין דחיק, ובשירי ר"ש בן
 נבירול נמצא רבים ולחנם נדחקו רבים לפרשם", ואין אני מודה לו.

ובכלל אנהנו לא על האותיות אנהנו דנים אלא על התנועות, ואם לפעמים שויה נע ותנועה קלה לא נחשבו בעיני המשוררים למאומה, בתנועה שלמה כפת"ח שלפנינו לא מצאנו כזאת.

שורה 5—6: שתי נוסחאות לפנינו בחרו הוה. האחת היא הנוסחא אשר בחרתי בה להדפיסה בפנים, והיא נמצאת בבי' כה"י, והכונה: ראה נא כי הפספך וור דרכך את האדמה! בשתוחך את כוס התרעלה אשר היא מושיטה לך, תבחל נפשך בה, ויום יום תנמור ברעתך לכתוב לה ספר כריתות, כי לא תחפץ לדעתה עוד, ואולם מיד תשנה את דעתך ותוסיף ללכת אחריה ולבקש את קרבתה, ותחת אשר אמרת לגרש אותה מעל פניך, עוד תכתוב לה תוספת על מְהַרְהָה, ר"ל על המהר אשר אמרת לחת לה. והנוסחא השנית היא: „תכתוב לך ספר כריתות יום ליום", והיא נמצאת על גליון כ"ב ובג"א, והכונה א"כ: האדמה תכתוב לך ספר כריתות, כי לא תחפץ בך, ואתה לא תבוש להחזיק בה בעו וביד חזקה ותוסיף על מְהַרְהָה תוספת, למען תשוב לבכה לאהבה אותך. והנוסחא הזאת היא הנכונה לדעת ש"י שכתב: „תכתוב לך (פעל נקבה נסתרת) האדמה ספר כריתות וכו', אבל אתה תכתוב לך (פעל נוכח זכר) על מהרה תוספות כדון כתובה הנוהגת בבית ישראל, והמליצה יפה כי באה ע"ד ההקבלה ונגוד ונמצא בה גנאם שלם במלות תכתוב לך ב' פעמים לבי הוראותיה", והנה גם אני הייתי אומר כמוהו לולא ידענו, כי האישי מגרש את האשה (דברים כ"ד א') ולא בהפך, ולא יתכן לאמר כי האדמה תכתוב את ספר הכריתות, והוא יכתוב את כתובתה. — מהרך (שורה 6), כ"ה בכ"ב ובג"א, וכי"א: מְהַרְהָה, וכן גורם ש"י, ואני פרשתי את הנוסח שלפנינו ע"ד זה חסדך (בראשית כ' י"ג) והדומים לו.

שורה 7—8: הכונה ככונת הבית שלפ"ז, והמליצה מקורה בדברים כ"ה ט'. — היותה, בג"א: היות.

שורה 9—10: חזר על דבריו הראשונים (שורה 1—3, ראה קהלת י"א י') ויאמר: מה לך עוד לימי השחרות ולהבליהם עתה, אחר שלחך את העורב והיונה חוספת את ראשך (ראה בראשית ח' ז', ח'), ר"ל אחר אשר שער ראשך, אשר היה שחור כעורב (שה"ש ה' י"א).

הפך לבן כיונה (שם שם י"ב). והדמיון הזה כבר השתמשו בו משוררינו ההולכים בעקבות משוררי ערב; בפרט נמצאהו הרבה בשירי רמבי"ע, ראה לדוגמא בתרשיש (צד 35): עד יעלה שחר כיונה מתחת כנף עורב אשר פרח; עוד שם (צד 49): עורב אשר קנן עלי שערי | על מה כצל ברח ועוף דאה (ות' יונה אמר שם בחרו שאחי: ותחתיו קננה דאה, ויקרא י"א י"ד); עוד אמר (שם צד 52): הה על שער כנף עורב | הושב פתע כנף יונה; ואמר בשירו עד מה בנרון (מה"ע Monatsschrift שנת מ' צד 34): ולמחלות ראשי אשר בס דגרו | עורכי בחורי אך כרנע דאו; ואמר עוד בשירו כטרם יעלה (דיואן כ"י סי' מ"ט): ושור ליל אשר יברח כעורב | והשחר כיונה תרדפו; ויש עוד כמו אלה בשירי משוררים אחרים, ולא אוכל במקום הזה להאריך בהבאת דבריהם. וכבר שר גם ר"ה (כ"א ח"א סי' מ"ז; כ"ב ח"א סי' רנ"א; "המורה" לשנת 1850 עמוד 648) את השירה הזאת לאמר:

יוֹם קִנְנָה יוֹנָה בְּקֵן עֶרֶב שִׁחְתִּי אֶהְיֶה בְּמֹז אֶרֶב
טוֹב שִׁחְרוֹת עֶרֶב לְעַת בְּקָר מְזוֹרֵי יוֹנָה לְעַת עֶרֶב

והנה נוסח שלפנינו הוא נוסח כ"א ונמצא בתור ג"א גם על גליון כ"ב, אבל בכ"ב בפנים הנוסח: מה תעשה עוד אחרי שלחך וכו', וכ"ה בג"א, ואת הנוסח הזה מאשר ומקים ש"י והוא כותב לאמר: "כי מלת ילדות שבראש השירה המכוון בה זמן החטא והאשמים, ועיין שרש גהל הערבי, המורה על גוער ועל חטא, ומה תבין פרוש "התרדוף נערוֹת אחר המשיים" (השיר יודפס בכרך ב), והוא דבר ידוע בפי בני ערב, וגרסת ג"א נכונה, ופרושה: אתה אשר שער ראשך הפך לבן מה תעשה כעת? כי ראוי לך לשים לב לימים האלה". הנה בעקר הדברים לא חדש החכם הזה דבר, ובמה שהוא מאשר את נוסחת ג"א לא אודה לו; כי היא לא נראה בעיני שיריית (poetisch) כלל, ואת זמן השחרות הזכיר המשורר גם בשורה 21.

שורה 11—14: איה איפה חלפה עברה הרוח הרעה אשר נשפה מסביב לך, ומי זה חדש בקרבך רוח אחרת (תהלים ג"א י"ב) להיות עלו ושמח? מי זה נתן לנפשך הכאבה רגל מעכסת (ישעי' ג' מ"ז) ויד תוספת משמחה?

שורה 15—24: כאלה וכאלה הן השאלות אשר ישאלוני האנשים, אבל השאלים האלה אינם רואים את העין הנשקפת ממערב ספרד, אשר מאירה כמו השמש אבל יתרון לה על השמש כי לא תשרף כמוה, ויתרון לה על הלבנה כמלואה (אשר תאיר גם היא ואיננה שורפת). כי אור הלבנה ילך הלוך וחסור אחרי מלאותה (בחצי השני להרש), ואורו הוא ילך רק הלוך וגדול (ראה הערת צד 54 לשיר כ' שורה 9—10) — והעין הזאת היא שובכה (ר"ל השיבה) אלי את זמן השחרות, אשר הלכה ועפה ממני, ואם באמת הרבתה תכל (הומן) להרע לי, הנה התרצתה אלי ע"י זאת (ע"י ראת העין המאירה), ולא אוסיף לקצוף עליה עוד. — כה (שורה 15), בכ"א: הה. — הן (שורה 19), שם: א"ך. — אדמה (שם), שם: אדמיה. — כמתקצפת (שורה 24), כנ"א: ממתקצפת.

שורה 25—30: מהיכל בית (מ"א ו' ג') התבונה נשמע קול נעים מסור מור ומטיף נפת, כי התבונה חתן קולה (ראה משלי ח' א') ותקרא את שמואל בן שמואל (כנראה נקרא ר' שמואל בן מוריל על שם אביו) לישוב בראש קרואיה ולהיות עטרת תפארתם (דה"ב ג' ט"ז) ושמואל זה הוא שמואל הנביא אשר החיתהו התבונה חיי אמת, ולא רק שהעלתה אותו כבעלת האוב והמכשפה בעין דור (ש"א פרשה כ"ח). — בית (שורה 25), כ"ה בכ"א, ובכ"ב וכן כנ"א: בת, והנוסח הזה הוא הנכון לדעת ש"י שכתב: „זאת הבת משמעה כבת השיר והיא האלילה הנודעת בשם Minerva אלילת החכמה, והיכליה הם היכלי החכמה, ומליצת „היכלי בית התבונה“ רוזה היא ושרופת קדים“. והנה משי"כ בבאור הנוסח בת אולי יתכן ואולי לא יתכן, אבל משפטו על מליצת המשורר לפי הנוסח שלפנינו בודאי לא יתכן. — או (שורה 29), פרשתיו כו"ו העמוף, ראה משי"כ ר' יונה בשרש או; ובכ"ב: או, וגם זה יתכן. — הית (שם), חככ"ב: החיה, וכן הוא כנ"א.

31—34: חזון השיר נפרץ (עדה"כ ש"א ג' א') על פיו של ר' שמואל, ועל ידו האוספת את נגרי השיר ואת פנימי המליצות ותחברם להיות לאחדים, ושירתו כבר מצאוה אוהביו כצרי ומשנאו כשחפת האוכלת בהם ותכלה אותם (ראה הערת צד 35 לשיר י"ד שורה 31—32, והשוה את הערת צד 125 לשיר נ"ה שורה 10—13).

על פי, כיה כבי כה"י, ובניא חסרה מלת פיו, ושיי מגיה וקורא:
 עלי פי ונותן מעם לדבריו לאמר: "יען אבו אלחסן בן מוריל בין
 המשוררים לא נמנה, ואפילו אם בא בסודם, איך יהיה חזון השיר נפרץ
 על ידו? וככה פרוש החרוז: נפרץ חזון השיר על פי, והסכה הנורמת
 היא ידו האוספת גרנותיו, ר"ל בעבור ידו הנדיבה אשר כל משורר
 חייב להודות לה". ואין אני מודה לו להגיה רק על מנת להגיה ופרשתי
 את החרוז על פי נוסחאות ב' כה"י בלי לחץ ורחק, ואם רי"ה הגדיל
 את מעלת בן מוריל בתור משורר, בלי ספק היה לו על מה שיסמוך,
 ואם אולי הסריו על המדה באמרו כי חזון השיר נפרץ על פי (של
 ר' שמואל), הנה משורר הוא רי"ה ואין להקשות על דברי שיר, אשר
 מיטבם הכוב וההפיוה. — ידו (שורה 32), בכי"א: ידיו, ונוסח שלפנינו
 הוא העקר, והעד אססת (ליי לנקבה). — מצאנה (שורה 33),
 בכי"ב ובניא: מצאוהו, ומעות היא. — נמצאה (שורה 34), כיה
 בכי"א ונכון לפי המשקל, ובכי"ב וניא: נמצא.

שורה 35—36: בלאט שלף חרב תבונתך ולחם את לוחמך
 ותוכל להם. כי אשך אש אוכלה אש היא וגם את השרפים שרפת
 (לשון נעיל).

שורה 37—40: המעט לך כי מעלת היקר היתה לך לאומנת, אבל
 גם החכמה היא לך שפחה חרופה, תורה ומשרה שתיהן נסלו בחלקך,
 ובכן היה מצנפת לבעלי משרה ומוטפת לבעלי תורה. — לא, בניא:
 ולא (טהיד). — יקר, קרי: יקר. — אומנתך, בכי"א ובניא: אמתך,
 ושיי מאשר את הנוסח הזה, ומלת אמתך באה כנגד מלת שפחה בשורה
 שאחיו, וגם אני הייתי אומר כמותו לולא היה הנוסח הזה מתנגד
 למשקל השיר. — משקל שורה 39 שוה למשקל שורה 40 בשביל
 היצואה; ראה הערתי צד 164 לשיר ס"ח שורה 35—40.

כ"א ח"ב מחלקה ב' ס"י צ"י. — נדפס בכתולת ב"י צד 97 ס"י ל"ז; הרכבי ח"א צד 124 ס"י ל"ג (ושם צד 206 שנויי נוסחאות עפ"י כ"י פטרסבורג = כ"י"פ). — מושח, בלי מדריך; הבית יש לו ד' ד' חרוזים חלוקים לדלת וסוגר, ויש לדלת יציאה בפ"ע ולסוגר יציאה בפני עצמו. האזור שני חרוזים לו, ויציאה אחת לכל סוגרי האזורים כלם; החרוז השני שבכל האזורים הוא הכתוב חני ב' מ'. — משקל החרוזים ה' תנועות בדלת וכן בסוגר, מבלי שים לב לשוא נע ומרכב ולתנועה קלה. השיר כתוב לחתונה, והוא קל להבין, ואין צורך להרבות בכאורו.

שורה 4: נאלמים, בכ"י: אלמים. — שורה 7: ומשכן, ב קורא: למשכן, ובכ"י: והיום יסוח, והעיר הרכבי על לשה"כ בשה"ש (ב' י"ז; ד' ו'). — שורה 10—11: שמות כ"ו י"ג, ובכ"י: והיום (ת' והיה). — שורה 13: רות ד' י"ד. — שורה 15: ש"א ג' כ'. — שורה 16: נאמר, הוא תקון שד"ל, ובכ"י: יאמר, ובכ"י: אמרו. — שורה 17: בראשית כ"ח מ"ו. — שורה 19: תהלים ל' א'. — שורה 21: שני ישוררו. — שורה 20: ר"ל אמנים אשר התחברו. — שורה 22: שני נסמכים יחד; ובכ"י: בצדקה ובברכת. — שורה 22—23: ר"ל עוררו כל נפש וכת אהבים לששון ולשמחה; ישע"י ו' ג'. — שורה 25: שם ל' מ"ו. — שורה 27: שם ס"ו ה'. — נוסח שורה 27—28 הוא בכ"י: שלום ומנוחה | בה נראה שמחתכם || וששון והנחה | ינוחון בינותיכם, והוא לדעתי נוסח משבש. — שורה 29—30: עד אשר יבנה המקדש אשר יאמר עליו מחנה אלהים זה (לשה"כ בראשית ל"ב ג'), יאמרו גדול יהי וכו'. ומלת תמיד שבשורה 29 תמשך אל שורה 28 (ינוחון בנותכם תמיד). ובכ"י: "ועם יאמרו" וכתב הרכבי שהנוסח הזה טוב יותר, ואין אני רואה את דבריו. וע כתב: אולי תמיד ועד = לְעוֹלָם וָעֶד.

צ.א.

כ"א ח"א ס"י שס"ד; כ"ב ח"א ס"י צ"ב. — משקלו כמשקל שיר ב'. — כתוב ממעל לו: ולה ימרח (ר"ל: ולו שיר תהלה). ושם המהלל לא נודע לנו.

שורה 1—6: המשורר מדמה את ידידו לשושן חסדים ולחבצלת יופי המהללת בשכל טוב (ר"ל נחמדה למראה ותאוה לעינים, ור"ה פירש כן את הפסוק משלי ג' ד', ואולי גם להשכיל בראשית ג' ו' פירשו ככה), לציצת (ישעיה כ"ח ד') יקר אשר צמחה בכנת (תהלים פ' ט"ז) הוד, אשר לא חללה את יפעתה (יחזקאל כ"ח ז') ועוד תפרח בהדרה במקדס, גם לקומת כרוב (מ"א ו' כ"ו), אשר הקימה האל לגדלה ולתהלה ולממשלת. — צמחה (שורה 3), חסר בכ"א. — בכנת (שם), שם: בכנת. ועל דעת ע' אולי צ"ל בַּגְּנָת. — הקימה (שורה 5), שם: יקימה.

שורה 7—8: חכם הוא אשר גורת פני החרם (השמש) למול אורו רק כחרש מחרשי האדמה היא חשובה. ובכ"ב הנוסח: חרם אשר גורת וכו', שאין לו כל ענין, ואולי היתה הנוסחא העקרית הַרְשֵׁי (מ"ב כ"ד י"ד, ור"ל: חכם) אשר גורת וכו' והמשורר השתמש בתגנים משלש: הַרְשֵׁי הַרְסֵי, הַרְשֵׁי. — פני חרם, בכ"א: חכם וטעות היא. — לחרש (שורה 8), שם: לחדש: וזה ג"כ ט"ס.

שורה 9—14: האל לקח את המהלל משמים ויתן אותו עלי חבל ארצה, למען יהיה הוא לה פאר ומכלול (יחזקאל כ"ו כ"ד), והנה היא (תבל) לבשה בו עדנה (ש"ב א' כ"ד) ויגדל ערכה, עד כי מעתה נאווה תהלה (תהלים ל"ג א') לתבל עצמה המהללת אותו. כי תרבה נדלתה בנדלתו (כן באר ע'; ואולי הכונה: ע"י יגדל כ"כ ערכה של תבל, עד כי התהלה בעצמה נאווה ותיף בהללה אותה, וע"ד הרעיון שבארתיו בהערתו צר 100 לשיר מ"ג שורה 9—10), בו עטפה מעטפת גיל ועזו ובו מצאה תקוה ותוחלת. ראה הערתי צר 31 לשיר י"ג שורה 31—32.

שורה 15—24: האל נסך אותו, ר"ל משחו, על צבאות תבל
 ושתי מעלות טובות, שהן גם שני הפכים. נתן לו, את החן ואת היכולת
 (ר"ל כח ועוז), והנה הוא כצבי בעל חן ונעם, אבל כהו וגבורתו כנור אריה
 וידו מחוללת חנין (ישעיה נ"א ט'). נעם בנן פניו ובעניו חרב משכלת,
 אם רסים טלו נטפה ונוולת על לב האנשים עת רצונו אז היא כעב טל
 המחיה ומשיב נפש, אבל עת חרון אפו גאותו תקח שבי את מתי הלבב
 ושוללת אותם, משיבה חכמים אחר ודעתם חסכל. ראה הערתי
 צד 125 לשיר נ"ה שורה 10—13. — וא"ך (שורה 18), ר"ל מה
 מאד, ירמיה נ"ט' — ע. — בנן (שורה 19), בכ"י א: כנן. — אם
 (שורה 21), שם: ואם. — נטפה (שורה 22), שם: נוולה. — מתי
 לבב (שורה 24), שם: מתום לב.

שורה 25—26: כאב הפרידה כאש עצורה בלב וע"כ יחס כנחלת.
 — שר הצבאים, ר"ל הצבי הגדול (ראה שורה 17) — ב.
 שורה 28: תהלים מ"ב ב'.

שורה 29—32: הרף מאף ועווב חמה, ותהיה נא ימנך פשוטה
 לקבל דל נספה (משלי י"ג כ"ג), הן מנהל אין לי וולחך (עדה"ב ישעי'
 נ"א י"ח), תהי נא נפשך מנהלת אותי על מי מנחות (תהלים כ"ג ב').
 — ואף תספה (שורה 29), מליצה לקוחה מבראשית י"ח כ"ג כ"ד,
 אבל הכונה: תספה ותכלה את האף, ובכ"י: ואם תבכה.

צב.

כ"י א ח"א ס"י של"ה: כ"י ב ח"א ס"י ק"ח. — גרפס כגנוי אקססורד
 צד 25; קעמפף Nichtand. ח"ב צד 226; הרנכי ח"א
 צד 132 ס"י מ"ד. — משקלו כמשקל שיר ג'. — השיר שלפנינו
 הוא העתקה משיר ערבי, וז"ל (לפי כ"י א ס"י של"ד):

نَعْمَرِكَ مَا شَبَّتَ عَنْ كَبْرَةٍ
 وَقَدْ هَ سَنِيَّ وَهَذَا الْحَسَابُ

وَلَكِنَّنِي سَبَّتٌ مِّمَّا هَاجَرْتَ

وَلَوْ قَدْ وَصَلْتَ لَعَادَ الشَّبَابَ

(ותרגומו מלה במלה עפ"י ב: בחיידך! לא שבת י מרב ימים | ואלה שנותי וזה מספרן | ואולם שבת י כמה שכרחת | ולו תשוב אלי ישו בו הנעורים).

שורה 1—6: יאמר: ע"י פרוד ידידי נקלותי ורלותי כ"כ, עד כי נמשלו יצורי גוי לצל שאין בו ממש, וכבר הלכינו שערותי וזקנתי ושבת י, ולא מרב שנות י, כי שני חיי מגורי המעטים (בראשית מ"ז) יעדון ינידון כי לא מרב ימים שבת י, אבל שבת י ען בנד בי אהוב י, ואלו שב אלי אפשר שהיו שבים אלי גם ימי נעורי. — לפרוד (שורה 1), כ"ה בב' כה"י, וכנ"א: בפרוד, וכ"ה אצל קעמספ והרכבי. — חיי (שורה 4), חסר כנ"א ונמצא בב' כה"י, וכבר הוסיפו קעמספ מדעתו וכ"ה אצל הרכבי. — ישיבני (שורה 6), בכ"י: ישיבני וכ"ה כנ"א, וכבר כון קעמספ בתקונו לנוסח הנכון של כ"א וכ"ה אצל הרכבי. — והנה השתמש המשורר במליצת איוב (י"ז) לחאר, איך הוא קל ודל ורק מאד, עד כי כמעט לא נשאר ממנו מאומה ויצריו כצל כלם. ומקום אתי בזה להראות, איך הפליגו המשוררים בהקטנות כמו זו והשתמשו בדמיונים שונים ובמליצות שונות וכונת כלם אחת היא. רשבי"ג אמר (בשה"ש שהו"ל צד 7 שיר נ' שורה 41—42): ורב כים והוא קמן בעיניו | ורם כהר וצפרן עמסו; ואמר (ש"ש לדוקס צד 41 סי' כ"ט חרוו נ', אבל בנוסח משבש): ודל מרב חלי עד כי נשאו | זכוב קמן באחת מורעו; ועוד לו חרוו אחד דומה לזה בספרו של גיגר על רשבי"ג צד 127 ולא אזכרנו סה, יען הוא דורש באור. רמבי"ע ישורר (דיוואן כ"י סי' קל"ט):

ימזתי בלעדי עפרי פשערו

ולילות חלפו עמו כפניו

וקל-צוף אחריו בלתו כקצפו

ורוש עמו פניו חכו ושניו

וְגִּיּוֹתַי וְנַחֲלִיתִי לְגֵדִי
וְדִלּוֹתַי עֲדֵי שִׁבְתִּי כְּמִתְּנֵי

(וזה דבר רי"ה צד 19 שיר מ"ו שורה 8—9 [6—10]: דמה לדלותי
חלציו ולקדרות לבבי שערו השוה, ראה את הערתי צד 40—41);
ובתרשיש צד (45) אמר רמבי"ע:

הה כי חשק אכל כחי	ושארי [לו] עוד לא מצא
עד כי יבש מוח עצמי	גם כל דמי עד תום מצה
נבחרתי מעיני רואה	רק במחשב אותי מצא

(ראה שם בתרשיש את הכתים הבאים אח"י); ואמר (שם צד 54): וראה
פימות הגוף שבו | מהלש רקועי פחים. חריוי אמר (שער נ', מלאכת
השיר צד 34 ובמהדורת קאמינקא צד 391): מפחדך נפשך בצום
ענית | עד כי לחוש השערה דמית. עמנואל אמר (מחברת ב', צד 7):
ולו אריב אני עם עַם נמלים | נשאתני בפיה הנמלה. ר' אברהם בר
חסדאי (בן המלך והנוזיר שער ה') אמר: חיי יותר קצרים מהקמת, ונופי
יותר כחוש מהשרטוט, ולבי יותר אפל ממי שיחור, וחלקי יותר דל
מבקע הקולמוס, וידי יותר חלושות מקנה וכו'. יהודה בן שבתאי ישורר
(מנחת יהודה, בטעם זקנים לר"א אשכנזי צד 8 וראה אר"ג ח"ב צד 199):

ידידי אהבתך וחשקך	שניהם שלחו רקב בעצמי
ודלותי ורקותי עדי כי	זכוב קטן יכסה את מקומי
ואם אשכב בעפעפי נמלה	אמת לא ידעה שכבי וקומי.

ומתנגדו של ר' יהודה הג"ל אמר (עזרת הנשים, גנוי נסתרות לר"י
קאבאק ח"ג צד 89):

מה יענה ילד בנוי עם כָּךְ	מוני אשר נקטן בעין שכלו
עד מראות שמש מנעני	יתוש אשר לא נחשב צלו
אמנם בלעני בעת שחה	יינו ולא ידע ונסלח לו
לכן כיונה ממעי דגה	אצעק בתוך בטנו ובכסלו.

ר"ש בונפיד אמר (ממורה וממערב ח"ב צד 114): דלו בשרים עדי
גלין בתוך קן דרוור | לנו כתנת יקר אברת זכוכנו. ומצאנו מתחם יפה
בענין הזה גם בקבץ שירי ר' אלעזר בן יעקב הבבלי (סי' ל"א) והוא:

מריבי מה תריבוני ונפשי	ביד לא אוכלה קום היא נתונה
אשר הוננו בפרודם לכבי	והשכינו עלי עננה
ונחליתי עדי אותי בערשי	יבקשו רופאי אנה ואנה
ואולם תשמעו קולי ואלו	חקרתם לא ראיתם כל תמונה.

ויש עוד רבים כאלה, ודי במה שזכרתי, ולא זכרתי רק יען ראיתי לר"ה שהוא גם הוא מביא במקומות רבים דברים דומים לאלה, אמרתי להראות בזה, כי ההפלגה בהקטנה הרגילה בשירי הערביים חוץ נפרץ היא גם בספרתנו העברית.

צג.

כ"א ח"ב מחלקה ב' סי' ע"י. — מושח, בלי מדריך. הבית יש בו ארבעה ארבעה חרוזים בלתי חלוקים ולהם יציאה מיוחדת להם; האזור יש לו ב' חרוזים חלוקים לארבעה חלקים, שלשת החלקים הראשונים שבכל חרוז וחרוז יש להם יציאה מיוחדת להם (באופן שיציאות חלקי החרוז הראשון שבאזור הראשון מתאימות ליציאת שלשת חלקי החרוז הראשון שבשאר האזורים, ויציאות חלקי החרוז השני שבאזור הראשון מתאימות ליציאת שלשת חלקי החרוז השני שבשאר האזורים, והאות האחרונה שבכל היציאות, בין בחרוז הראשון ובין בחרוז השני, היא הלמ"ד, והחלק הרביעי מחרוזי האזור לו יציאה מיוחדת דומה בכל חרוזי האזורים כלם. משקל חרוזי הבתים שונה ממשקל חרוזי האזור, וכבר מצאנו מושח דומה לזה שלפנינו גם בבנינו גם במשקלו גם ביציאותיו בשירי הראביע (דיואן, הוצאת איגוד צד 32 סי' 95 וראה שם גם סימן 96). — וכתוב ממעל לו בכ"י: ולה פי אבי הרון בן עזרא והי אלתי אשאר אליה פי רסאלתה אלתי אולהא שלום רב וישע יקרב (ר"ל: ולו לרי' משה בן עזרא, והוא השיר אשר רמו עליו במכתבו אשר תחלתו שלום רב וישע יקרב). — בבתים הראשונים ישים המשורר דברו בפי צביה המתוכחת את איש ריבה המוכיח אותה על אהבתה את עפרה ועל תחה בכוס עדנים את עינה. ואולם את סוד האהבה גלה שיר אחד (שירו של המשורר) המודיע

את מהלל האהוב ומשמיע את תהלתו בקהל. ובסוף נראה את החכמה כאלו היא נערה מארשה לאיש זה משה והיא מוכנה לתת לו את דודיה.

שורה 1—6: מה אוסיף לטמון עוני בחבי ולהסתיר את סודי מעין ראי, והנה סודי זה — כוס משמאל ודור מימין — כבר נגלה ונודע, אבל אתה, איש ריב אשר תריבני על אלה, חדל ממני כי לא אאמין בך ולדברייך לא אשים לב, ואם תימין אתה אני אשמאלה (ר"ל) אעשה את ההפך מאשר תיעצני! אם אינך גם אתה רגיל שמחה וניל? ראה נא גם ראה, הן ערן ונלעד (צרי) לננדי! וע"כ לא אאכל ולא אלך קודר, אכל אכלה את ימי בטוב ובשמחה! — ביום (שורה 6). ש"י קורא: ביום (ר"ל כיום הזה לא אאכל) ויפה כון. — בְּטוֹב (שם), קרי: בְּטוֹב (טה"ד).

שורה 7—12: שא נא עיניך וראה את עפרי ובפיהו פי הכוס, וה"ו דומה כאלו נשקו חד את אחר ייני (הרוק אשר בפי עפרי) ומגדו (של עפרי, והוא היין אשר בכוס!) ועתה ברח לך מוכיח, אין לי במוסרך מרפא! הרפה ממני, רפא אליל (איוב י"ג ד'), ואשמע קול חליל (ישעיה ה' י"ב) על צליל (שופטים ז' י"ג, ונראה שגם רי"ה פרשו כר' יונה בשרש צלל, שענינו רעש) היין אשר בכרי! חדל ממני אתה מריב גדל מכאוב, הניחה לי ואשאל כדל את נרדי מצביי! — פי (שורה 7), בכ"י: בפי. — מרפא (שורה 9), שם: מרפה.

שורה 13—18: שיר נלה את סודי הנעלם ויודיע לכל כי נפש בשם השר וכבודו, והשיר הזה הוא פעמון למעיל הורו (ראה הערתו צד 72 לשיר כ"ח שורה 3—8), ובא לו חלף כתב אשר רקמוהו ידיו, ורקמתו זו (מכתבו) היא רקמת זהב כלה ועל ראשה כליל ועטרת שיר מגליל מערב (מקום מושבו של רמבי"ע), וזה הכלל ממהלל (ר"ל דבר האוסף את כל המהללים), הוא שולל שלל (יחזקאל כ"ט י"ט) כל מחמדי (כי הוא היקר מכל המחמדים וכל חפצים לא ישוו בו).

שורה 19—24: החכמה תתן קולה ותקרא את העפר (את רמבי"ע) הימן, על רב חכמתו (מ"א ה' י"א), ותודיע כי משה נאמן בכל ביתה (במדבר י"ב ד'), ותכטיח אותו לאמר: לך, כליל יופי (שורה 23), מוזמן תענוג שדי גם נשיקת שפתותי אשר הן כחוט השני (שה"ש ד' ג') וטעמן כטעם מן ורקיך כליל נפת, בא נא התר

את ללאות שפת מדי (בנדי) ונלה את שרי אשר קם כנל, כחק לשדי
שנל חן, ועש דדי (יחוקאל כ"ג נ'). — שד קם כנל (שורה 24),
ככ"י: שדקם רנל, ותקנתיו לפי ענינו ובעצת ע.

שורה 25—30: מאהבתה אשר בלבה אליו תגמור שיר אהבה
ושיר מזמור לכבודו, והוא גם הוא, משה ציר נאמן (ראה הערתי צד
121 לשיר נ"ב שורה 29—30, וגם הרשבי"ג אמר בש"ש צד 5
שורה 16: איתן ואיש תמים וציר, ראה את הערת דוקס שם צד 91),
נשבע ללין בחיקה כצרוור המור (שה"ש א' י"ג) ויאמר:

بالله رسول | قل لتخليل | كيف السبيل | وببيت عذلى
(ותרגמו ב: באלהים! שלוח אמור לידיד אויה הדרך [אלי] וילין
אצלי). — בה (שורה 25), ש"י גורס: בו (בו תגמור שיר אהבתה). —
נשבע (שורה 28) ככ"י: תשבע. — שורה 30 נראה כמשבשת ואין
פירוניהם לה.

צד.

כ"י א ח"א ס"י שניז; כ"יב ח"א. — משקלו כמשקל שיר י"ג. —
השיר שלפנינו הוא אחד מהיותר יפים בשירי ר"ה וצוירו נעלים
ונשנכים וראויים למשוררנו.

שורה 1—4: הה, עיני הנדיבה (ר"ל תויל דמעוניה בשפע) אשר
תשוט (זכריה ד' י', דה"ב ט"ז ט') כאלו היתה סוחרת, וזה מסחרה:
היא תקח נדרים (איוב ז' ד') ותתן תמורתם דר וסוחרת, ר"ל דמעות,
נטפי בדולה, אשר לולי יקוד האש אשר בלבי האדיב אותם ויהפכם
לנוזלים, כי אז חברו הגרגרים, גרגרי הבדולה, והיו לאחדים כענק
לגרגרת (משלי א' ט'); ראה הערותי צד 28, לשיר י"ג שורה 23—24,
צד 66, לשיר כ"ה שורה 1—4, וצד 93, לשיר מ' שורה 9—12,
ומליצת תשוט כסוחרת השתמש בה גם חריוו (שער ד' דף ט' ע"ב):
בכל עבר וכל דרך | משוטטת כסוחרת. — האדיבם (שורה 3—4),
ככ"יב: תאדבו (ת' האדיבו, ומוסב על הבדולה, ולפי הנוסח שלפנינו
מוסב על הגרגרים).

166. I. II

B 166. I. II.

D î w â n

des

Abû-l-Hasan Jehuda ha-Levi.

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter bearbeitet
und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

von

Dr. H. Brody.

Erster Band:

Nichtgottesdienstliche Poesie.

(Anmerkungen. II. Liefg.)

BERLIN, 1900.

Druck von H. Itzkowski, Gips-Str. 9.